

Altay

ALTAY STRATEJİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

Stratejik Araştırmalar Dergisi

Ainur Nogayeva KARACA / Aizhan Batyrzhanovna Konysbayeva

Çok Yönlü Politikası Çerçevesinde Kazakistan Cumhuriyeti'nde Diplomatların
Eğitimi: Tespitler ve Öneriler

Sharifa GİRİTLİOĞLU

Strategic Autonomy in Central Asia: Kazakhstan's Foreign Policy Between Russian
Security and Chinese Economy

Adnan KUM

Küreselleşme: Liyakat Miti mi, Yoksa Güç Oyunu mu?

Shamuhammet AKMYRADOV

Beýik Watançylyk Urşy Döwründe Türkmenistanyň Oba Ilatynyň Ýaşayyş Şertleri
Barada

Ferit TUNÇ

Türkiye'de Kürt Meselesi: Beş Aktör Perspektifiyle Kimlik, Vatandaşlık ve Barış
Süreçleri

Emrullah Bardakçı / İsmail Sevim

Gayrisafi Yurtiçi Hasıla İçerisinde Ar-Ge Harcamalarının Artışında Teknoparkların
Rolü: Türkiye Örneği

Süleyman AKSU / Mert UYANIKER

KKTC'de Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Yayımlanan Tezlerin Bibliyografik
İncelemesi

EkoAvrasya

VAKFI

ISSN 3023-8730

Hakemli Ulusal Bilimsel E-Dergi

Altay Stratejik Araştırmalar Dergisi altı ayda bir yayınlanan çift kör hakemli ulusal dergidir. Altay Stratejik Araştırmalar Dergisi'nde yayınlanan tüm yazıların dil, bilim ve hukuki açıdan bütün sorumluluğu yazarlarına, yayın hakları Altay Stratejik Araştırmalar Dergisi'ne aittir.

Bilimsel araştırmaları kamuya ücretsiz sunmanın bilginin küresel paylaşımını artıracakı ilkesini benimseyen Altay Stratejik Araştırmalar Dergisi'nin tüm içeriğine anında açık erişim sağlamaktadır.

Dergi Sahibi

Avrasya Ekonomi, Kültür ve Toplum Araştırmaları Vakfı adına
Dr. Hikmet EREN

Yazı İşleri Müdürü

Kemal Kurnaz

Editörler

Doç. Dr. Hasan BARDAKÇI (Baş Editör)
Doç. Dr. Abdulkadir BARUT (Editör Yardımcısı)
Dr. Öğr. Üyesi Günay TULUM (Editör Yardımcısı)
Öğr. Gör. Zülal SÖĞÜT (Editör Yardımcısı)

Yönetim Merkezi

Estergon Türk Kültür Merkezi No:12
Tepebaşı-Keçiören / ANKARA – TÜRKİYE
T: +90 312 358 94 49
M: +90 505 133 46 81
Web: www.altaystratejikarastirmalardergisi.com
E-Mail: altay@ekoavrasya.net

ISSN: 3023-8730

Yayın Türü

6 Aylık, Ulusal, Süreli

Yayın Tarihi

Aralık 2025

Dizin ve İndeksler

Dergimiz, İdeal Online ve Google Scholar'da dizinlenmektedir.

Altay Stratejik Araştırmalar Dergisi **CC BY-NC 4.0** lisansı altında lisanslanmıştır.

Editörden

Kıymetli Okuyucular,

Altay Stratejik Araştırmalar dergisinin dördüncü sayısını sizlerle buluşturmanın kıvancını yaşıyoruz. Yayın hayatına başladığımız ilk günden itibaren stratejik düşünceyi disiplinler arası bir perspektifle ele alma gayretimiz, bu sayımızda yer alan ve küresel sistemden yerel dinamiklere kadar geniş bir yelpazeyi kapsayan nitelikli çalışmalarla meyvelerini vermeye devam etmektedir.

Bu sayımızda, uluslararası sistemin temel taşlarından biri olan küreselleşme olgusu, liyakat ve güç dengeleri ekseninde eleştirel bir süzgeçten geçirilmektedir. Küreselleşmenin adil bir rekabet alanı mı yoksa jeopolitik bir güç oyunu mu olduğu sorusu, güncel ticaret savaşları ve korumacı politikalar ışığında tartışmaya açılmaktadır.

Bölgesel çalışmalarımız kapsamında, Orta Asya’nın stratejik dönüşümü iki önemli başlıkla incelenmiştir. Kazakistan’ın çok yönlü dış politikası çerçevesinde diplomatik kadroların eğitimi ve ülkenin büyük güçler arasındaki “stratejik otonomi” arayışı, bölgedeki jeopolitik dengeleri anlamak adına kıymetli veriler sunmaktadır. Tarihsel perspektifimizi ise Türkmenistan’ın İkinci Dünya Savaşı yıllarındaki kırsal yaşam koşullarına odaklanan özgün bir çalışma ile zenginleştirdik.

İçinde bulunduğumuz teknoloji çağının ekonomik izdüşümlerini, Türkiye örneği üzerinden teknoparkların Ar-Ge harcamaları ve inovasyon ekosistemi üzerindeki kilit rolünü inceleyerek analiz ettik. Toplumsal dinamiklerimizi anlama çabamızın bir parçası olarak ise Türkiye’de Kürt meselesini farklı aktörlerin perspektiflerinden, kimlik ve vatandaşlık tartışmaları bağlamında ele alan kapsamlı bir çalışmaya yer verdik. Ayrıca, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nde Türkoloji alanında üretilen akademik literatürün bibliyografik dökümü, bilimsel hafızanın sürekliliği açısından önemli bir katkı olarak sayımızdaki yerini almıştır.

Altay Stratejik Araştırmalar olarak; ekonomiden diplomasiye, tarihten teknolojiye kadar stratejinin temas ettiği her alanı akademik bir titizlikle incelemeye kararlıyız. Bu sayının hazırlanmasında kıymetli çalışmalarını bizlerle paylaşan yazarlarımıza, değerlendirme süreçlerindeki katkılarıyla içeriğimizi zenginleştiren hakemlerimize ve yayın kurulumuza teşekkürlerimi sunarım.

Stratejik vizyonun rehberliğinde, yeni sayılarda yeniden buluşmak dileğiyle.

Saygılarımla,

Doç. Dr. Hasan Bardakçı

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Ali Fuat GÖKÇE
(Gaziantep Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Rıza ÖZTÜRKMEN
(Harran Üniversitesi)
Prof. Dr. Assylbek IZBAİROV
(Nur-Mubarak Üniversitesi)
Prof. Dr. Doğan Nadi LEBLEBİCİ
(Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Eyüp Günay İSBİR
(İstanbul Aydın Üniversitesi)
Prof. Dr. Hüseyin ALTAY
(İnönü Üniversitesi)
Prof. Dr. İsmet Kahraman ARSLAN
(İstanbul Ticaret Üniversitesi)
Prof. Dr. Sefa USTA
(Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi)
Prof. Dr. Selma KARATEPE
(İstanbul Nişantaşı Üniversitesi)
Prof. Dr. Seyfettin ARSLAN
(Dicle Üniversitesi)
Prof. Dr. Seyfi YILDIZ
(Kırıkkale Üniversitesi)
Prof. Dr. Yılmaz DEMİRHAN
(Mardin Artuklu Üniversitesi)
Prof. Dr. Zibagul İLYASOVA
(L.N. Gumilev Avrasya Milli Üniversitesi)
Prof. Dr. Zülfikar BAYRAKTAR
(Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Zülfü DEMİRTAŞ
(Fırat Üniversitesi)
Doç. Dr. Hasan ÇİFTÇİ
(Harran Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet Emin USTA
(Sakarya Üniversitesi)
Doç. Dr. Mustafa ARSLAN
(Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Serkan GÜNDOĞDU
(Munzur Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Özlem KAYA
(Uşak Üniversitesi)

Bilim Kurulu

Prof. Dr. Ahmet İLYAS
(Harran Üniversitesi)
Prof. Dr. İsmail GÜVENÇ
(Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
Prof. Dr. Abdullah KIRAN
(Muş Alparslan Üniversitesi)
Prof. Dr. Nilüfer NEGİZ
(Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. Figen YILDIRIM
(İstinye Üniversitesi)

Prof. Dr. Osman Can ÜNVER
(İstinye Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Fuat GÖKÇE
(Gaziantep Üniversitesi)
Dr. Kishwar ALİ
(Jiangsu Üniversitesi)
Dr. Muhammad ALİ
(Taylor Üniversitesi)

Danışma ve Hakem Kurulu

Prof. Dr. Ali KAYA
Prof. Dr. Atilla YAYLA
(İstanbul Medipol Üniversitesi)
Prof. Dr. Ainur NOGAYEVA
(Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet ÖNAL
(Harran Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK
(Mardin Artuklu Üniversitesi)
Prof. Dr. Nurullah ULUTAŞ
(Bitlis Eren Üniversitesi)
Prof. Dr. Oktay BOZAN
(Dicle Üniversitesi)
Doç. Dr. Abdulsemet YAMAN
(Ardahan Üniversitesi)
Doç. Dr. Cihat KÖKSAL
(İstanbul Ticaret Üniversitesi)
Doç. Dr. Emrullah TÜRK
(Batman Üniversitesi)
Doç. Dr. Fatih YILMAZ
(Dicle Üniversitesi)
Doç. Dr. Mücahit ÇAYIN
(Batman Üniversitesi)
Doç. Dr. Reşat ARICA
(Batman Üniversitesi)
Doç. Dr. Ömer SABUNLU
(Harran Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi İtir AYKUT
Dr. Öğr. Üyesi Levent Selman GÖKTAŞ
(Harran Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Fatih CEVHER
(Munzur Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Murat FIÇICI
(Ardahan Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Nihat TAVŞAN
(Bahçeşehir Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan ÖZCELİK
(Kırklareli Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Tuğçenur EKİNCİ FURTANA
(Sabahattin Zaim Üniversitesi)
Prof. Dr. Juldiz UZAKOVA

İçindekiler

Prof. Dr. Ainur Nogayeva KARACA / Aizhan Batyrzhanovna KONYSBAYEVA

Çok Yönlü Politikası Çerçevesinde Kazakistan Cumhuriyeti'nde Diplomatların Eğitimi: Tespitler ve Öneriler.....7

Dr. Sharifa GİRİTLİOĞLU

Strategic Autonomy in Central Asia: Kazakhstan's Foreign Policy Between Russian Security and Chinese Economy.....21

Adnan KUM

Küreselleşme: Liyakat Miti mi, Yoksa Güç Oyunu mu?43

Öğr. Gör. Shamuhammet AKMYRADOV

Beýik Watançylyk Urşy Döwründe Türkmenistanyň Oba Ilatynyň Ýaşayyş Şertleri Barada.....51

Dr. Ferit TUNÇ

Türkiye'de Kürt Meselesi: Beş Aktör Perspektifiyle Kimlik, Vatandaşlık ve Barış Süreçleri61

Dr. Emrullah BARDAKÇI / İsmail SEVİM

Gayrisafi Yurtiçi Hasıla İçerisinde Ar-Ge Harcamalarının Artışında Teknoparkların Rolü: Türkiye Örneği.....77

Dr. Öğr. Üyesi Süleyman AKSU / Uzm. Mert UYANIKER

KKTC'de Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Yayımlanan Tezlerin Bibliyografik İncelemesi.....89

ÇOK YÖNLÜ POLİTİKASI ÇERÇEVESİNDE KAZAKİSTAN CUMHURİYETİ'NDE DİPLOMATLARIN EĞİTİMİ: TESPİTLER VE ÖNERİLER ¹

Prof. Dr. Ainur Nogayeva Karaca ²

Aizhan Batyrzhanovna Konysbayeva ³

Özet

XXI. yüzyılda diplomasi, çatışmaların önlenmesi ve uluslararası istikrarın korunması için temel bir araç olarak yeniden ön plana çıkmaktadır. Dijitalleşme, teknolojik gelişmeler ve uluslararası aktörlerin çeşitlenmesiyle yaşanan dönüşümlere rağmen, diplomasinin rolü zayıflamamakta, aksine daha da güçlenmektedir. Bu koşullar altında, karmaşık ve hızla değişen küresel ortamda etkili/ proaktif bir şekilde hareket edebilecek diplomatik kadroların yetiştirilmesi önemlidir. Yeni gelişmeler, diplomatların dijital okuryazarlığa, veri analizi becerilerine ve dinamik uluslararası ortamda esneklik gösterebilme yeteneğine sahip olmalarını gerektirmektedir. Bu değişimler ve gelişmeler, diplomasinin etkinliğini ve meşruiyetini koruyabilmesi için devlet yönetiminin temel bir unsuru olarak yeniden ele alınması gerektiğini göstermektedir.

Bu bağlamda, Kazakistan Cumhuriyeti için nitelikli diplomatik kadroların yetiştirilmesi, dinamik bir dış politika gündemi koşullarında öncelikli görevler arasında yer almaktadır. Ulusal çıkarların uluslararası arenada etkili bir şekilde korunabilmesi; uluslararası ilişkiler alanında derin bilgiye, stratejik analiz becerilerine ve dijitalleşme ile sürdürülebilir kalkınma gibi küresel eğilimleri anlayabilen yüksek nitelikli uzmanlara ihtiyaç duymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Diplomatik Kadrolar, Diplomatik Eğitim, Kazakistan, Orta Ölçekli Güç, Çok Yönlü Dış Politika, Disiplinler Arasılık, Dijital Diplomasi.

¹ Geliş Tarihi (Submission Date): 16.10.2025, Kabul Tarihi (Acceptance Date): 02.11.2025.

Nogayeva Karaca, A ve Batyrzhanovna Konysbayeva, A. 2025. "Çok Yönlü Politikası Çerçevesinde Kazakistan Cumhuriyeti'nde Diplomatların Eğitimi: Tespitler ve Öneriler". Altay Stratejik Araştırmalar Dergisi (2) 4: **-**.

² Prof. Dr., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ORCID: 0000-0002-0702-8618, ainur.nogayeva@erzincan.edu.tr.

³ Doktora Öğrencisi, L.N. Gumilyov Avrasya Milli Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, ORCID: 0009-0007-6914-671X, moonzhan2016@gmail.com.

Training of Diplomats in the Republic of Kazakhstan Within the Framework of Multi-Vector Policy: Findings and Recommendations

Abstract

The article analyzes contemporary approaches to the training of diplomatic personnel in the Republic of Kazakhstan within the context of its multi-vector foreign policy and the country's growing positioning as a middle power. Particular attention is paid to the transformation of diplomatic education under the influence of digitalization, the increasing complexity of international relations, and the rising demand for practical and interdisciplinary competencies among future diplomats. Based on a qualitative analysis of educational programs at two leading Kazakhstani universities selected in accordance with national and international academic rankings, the study identifies key differences in training strategies, ranging from theory-driven and analytical approaches to practice-oriented and regionally specialized models. The article also examines the impact of labor market indicators, such as graduate employment rates and salary levels, on the assessment of educational program effectiveness. In addition, the diplomatic experience of middle powers—particularly Turkey—is analyzed as a potential reference point for the modernization of diplomatic education in Kazakhstan. The conclusion offers recommendations aimed at strengthening practical training, interdisciplinary approaches, and the integration of digital skills in the preparation of diplomatic personnel.

Keywords: Diplomatic Personnel, Diplomatic Education, Kazakhstan, Middle Power, Multi-Vector Foreign Policy, Interdisciplinarity, Digital Diplomacy.

Eğitim programlarının yeniden gözden geçirilmesinin gerekliliği, bu programların hem devlet diplomasi hizmetinin hem de iş piyasasının taleplerine uygun olarak daha pratik bir yönelime kavuşturulması gereksiniminden kaynaklanmaktadır. Mevcut müfredatlar, büyük ölçüde teorik eğitime odaklanmakta (Al-Farabi Kazak Ulusal Üniversitesi, 2023; L.N. Gumilev Avrasya Ulusal Üniversitesi, 2024) ve dijital diplomasi gelişimi, çevre politikaları ve sürdürülebilir kalkınma gibi günümüz sorunları yeterince dikkate almamaktadır.

Ayrıca, uzman yetiştirilmesi ile diplomatik hizmetinin doğrudan ihtiyaçları arasında belirgin bir uyumsuzluk olduğu söylenebilir. Mezunların istihdam oranı yüksek olmasına rağmen, onların mesleki faaliyetleri çoğu zaman uluslararası diplomasiyle bağlantılı değildir. Bu durum, ülkenin ulusal çıkarların uluslararası platformda etkin şekilde hayata geçirilmesini zorlaştırmaktadır.

Bu araştırmanın amacı, Kazakistan'ın önde gelen iki üniversitenin Lisans programları temelinde diplomatik kadroların yetiştirilmesine yönelik yaklaşımlarıyla bu alanda eğitim programlarının modernizasyonunun rolünü incelemek; ayrıca programların etkinliğini artırmak için eğitim müfredatlarının geliştirilmesine yönelik öneriler sunmaktır.

Bu amaç doğrultusunda araştırma aşağıdaki şu sorulara odaklanacaktır: 1. Kazakistan üniversiteleri, eğitim programlarını güncelleyerek diplomatik kadroların yetiştirilmesinde hangi yaklaşımları kullanmaktadır? 2. Akademik sıralamaların,

bu kadroların yetiştirilme kalitesinin belirlenmesindeki rolü nedir?

Bu araştırmanın temel argümanı: diplomatik kadroların yetiştirilmesine yönelik eğitim programlarının düzenli olarak güncellenmesine rağmen, iş piyasasının talepleri doğrultusunda ek bir revizyona ihtiyaç duyulmasıdır.

1. Araştırma Metodolojisi

Bu çalışmada, yukarıda belirtilen araştırma sorularına cevap verebilecek nitel araştırma yöntemi kullanılmaktadır. Rusça ve İngilizce dillerindeki mevcut bilimsel çalışmaların literatür taraması yapılmış, ayrıca eğitim sürecini düzenleyen normatif-hukuki belgeler analiz edilmiştir (20 Temmuz 2022 tarihli ve 2 sayılı “Yüksek ve Lisansüstü Eğitimin Devlet Zorunlu Standartlarının Onaylanmasına İlişkin” Kazakistan Cumhuriyeti Bilim ve Yüksek Öğrenim Bakanı'nın Kararı).

Bununla birlikte, iki Kazakistan üniversitesinin eğitim programlarının içeriği de analiz edilecektir (Al-Farabi Kazak Ulusal Üniversitesi, 2023; L.N. Gumilev Avrasya Ulusal Üniversitesi, 2024). Söz konusu üniversitelerin (case universities) seçilmesindeki temel kriter, bu kurumların akademik sıralamalarda yer almasıdır. İlk olarak, 19 üniversitenin yer aldığı “Uluslararası İlişkiler” alanındaki Atameken Ulusal Girişimciler Odası'nın eğitim programları sıralaması incelenmiştir (Atameken, 2023). Daha sonra 2024 yılı QS by Subject “Politics” uluslararası sıralaması değerlendirilmiştir (QS World University Rankings, 2023). Bu değerlendirmeler

sonucunda iki yerli üniversite örnek (case) olarak seçilmiştir. Eğitim programlarına ise bu üniversitelerin resmi internet siteleri aracılığıyla ulaşılmıştır.

Çalışmanın temel odağı, programlardaki disiplinler arası derslerin belirlenmesi olmuştur. Zira disiplinler arası eğitim programlarının geliştirilmesi, 2023–2029 yıllar arasında Kazakistan Cumhuriyeti Yükseköğretim ve Bilim Geliştirme Konsepti'ne göre kadro hazırlığının öncelikli yönlerinden biridir (İPS Ədilet, 2023).

2. Literatür Taraması

“Diplomatik kadrolar” kavramı uzun yıllardır kullanılmasına rağmen, terime ilişkin farklı tanımlar mevcuttur. Bu nedenle, kavramın net olarak tanımlanması önemli bir konu olup bu bağlamda farklı yaklaşımlar da ele alınacaktır.

Leyre'ye göre diplomatik kadrolar, diplomasi alanında çalışan, uluslararası ilişkileri yöneten ve devletlerin dış politika hedeflerini gerçekleştirmesini sağlayan personelden oluşmaktadır. Ki bu grup literatürde nispeten az incelenmiştir (Leira, 2018).

Weissman ise “diplomatik kadrolar” kavramını genişleterek, başkentlerde ve uluslararası örgütlerin merkezlerinde görev yapan çalışanları da dahil etmektedir. Diplomatik misyon olarak hareket eden bu personel, istenmeyen çatışmalara yol açabilecek yanlış anlamaların önlenmesi için çalışmaktadır. Bunun yanı sıra kendi liderleri dâhil olmak üzere siyasi liderlerin barışı tehdit edebilecek saldırgan eğilimlere yönelmesi

durumunda bu eğilimleri kontrol altında tutulmasında rol oynamaktadır. Çatışma durumlarında ise diplomatlar aktif olarak çözüm ve barışın yeniden tesis edilmesi için çaba göstermektedirler (Wiseman, 2016).

“Raison de système” (sistemin mantığı) ilkesine göre hareket eden diplomatlar, uluslararası ilişkilerde barış ve istikrarı tehdit eden unsurların önlenmesine dayalı bir anlayışı benimserler. Görece daha zayıf bir güç olarak görülmesine rağmen Diplomatic Studies yaklaşımının savunucuları, diplomasiyi barışın korunması ve çatışmaların önlenmesi için önemli ve desteklenmesi gereken bir araç olarak değerlendirmektedirler (Wiseman, 2016). Loiko'ya göre diplomat, diplomatik faaliyetlerle sürekli veya geçici olarak ilgilenen ve diplomasi sanatına hâkim olan bir devlet görevlisidir (2024). Başka bir ifadeyle diplomat, devletin vatandaşlarının çıkarlarını yurt dışında koruyan ve savunan temsilcidir.

Bu araştırmada ise Weissman tarafından önerilen tanımı esas alınacaktır; zira bu tanım, diplomatik faaliyetlerini daha geniş ele almakta olup küresel barış ve istikrarın korunmasında koordineli çabaların önemini vurgulamaktadır.

Son yıllarda Kazakistan'ın Orta Asya'daki rolü, imajı ve etkisi önemli ölçüde artmıştır. Bu durum, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) çerçevesi ve tüm Avrasya alanındaki entegrasyon süreçlerine aktif katılımıyla, ayrıca bölgesel krizlerin çözümündeki katkılarıyla kendini göstermektedir. Örneğin, Kırgızistan'daki iktidar değişikliği sorunu dahil olmak üzere Kazakistan, istikrarın

sağlanmasına yönelik süreçlerde eşit bir ortak olarak hareket etme becerisini sergilemiştir (Shkurkin vd., 2016). Bununla birlikte Türkiye- Rusya arasında patlak veren uçak krizi sırasında yaptığı arabulucukla uluslararası krizin çözümüne önemli katkı sağlamıştır.

Günümüzde Kazakistan'ın diplomatik temsilciliklerinin sayısı, büyükelçilikler, konsolosluklar ve farklı statülerdeki diplomatik misyonlar dâhil olmak üzere 94'e ulaşmaktadır (Epir, 2024). Geniş çaplı diplomatik hizmet ağının etkin bir şekilde yürütülmesi, yetiştirilmiş üst düzey personel gerektirmektedir ki farklı alanlarda faaliyet gösteren uluslararası kuruluşlardaki Kazakistan temsilcileri de dikkate alınmalıdır. Dünyadaki jeopolitik istikrarsızlık, çevresel krizler ve ekonomik riskler göz önünde bulundurulduğunda, diplomasi ve uluslararası ilişkiler alanında bilgi ve becerilere sahip uzmanların yetiştirilmesi konusu güncelliğini korumaktadır (Stanzel, 2018). Bu zorluklar, barışın, güvenliğin ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için küresel işbirliğinin güçlendirilmesini gerektirmektedir.

Kazakistan'da ilk Uluslararası İlişkiler Fakültesi'nin kurulması, bağımsız ülkede diplomatik kadroların yetiştirilmesine yönelik önemli bir adım olmuştur. Bu sürecin başlıca öncülerinden biri Jaras İbraşev idi. Onun liderliğinde, 1995 yılında “uluslararası ilişkiler” uzmanlığı için ilk örnek eğitim planı ile devlet standardı hazırlanmış; bu belgeler, Dışişleri Bakanlığı ve uluslararası kuruluşlar için uzman yetiştirilmesinin temelini oluşturmuştur. 2001 yılında bu eğitim

programları en iyi program olarak kabul edilmiş ve “uluslararası ilişkiler” uzmanlığı gizli uzmanlık alanlar listesine dahil edilmiş olup, ancak Jaras İbraşev'in çabaları sayesinde bu listeden çıkarılmıştır (Ibrashev, 2003).

3. Analiz ve Tartışma

Kazakistan üniversitelerinde diplomat yetiştirme alanındaki son eğilimlere dair analizler, bir dizi çelişkiyi ortaya koymaktadır. “Uluslararası İlişkiler” ve “Diplomasi” uzmanlıkları için ayrılan devlet burslarının sayısı son beş yılda azalmasına rağmen (İPS Ədilet, 2021b), eğitim programları hâlâ popülerliğini korumakta ve her yıl 2.500'den fazla öğrenciyi çekmektedir. Toplam kontenjanın yalnızca %3,2'sini oluşturan sınırlı burs sayısına rağmen, bu meslek gençler için hâlâ cazibesini sürdürmektedir.

Bununla birlikte, eğitim sonunda uzmanlık alanı dışında bir istihdam edilme riski bulunmaktadır. Örneğin, Ulusal İşgücü Piyasası Raporu “Geleceğin İşgücü: Kazakistan Gençliği İşgücü Pazarında” verilerine göre, “Kazakistan'daki genç uzmanların %21'i eğitim gördüğü uzmanlık alanı dışında çalışmaktadır” (Birleşik Sosyal-Emek Ekosistemi, 2020). Ayrıca, mezunların kendi uzmanlık alanlarında istihdam edilmesine ilişkin ayrıntılı bir analiz bulunmamasından dolayı bu konu daha derin bir araştırmayı gerektirmektedir.

Aşağıda yer alan tabloda (Tablo 1), Kazakistan Bilim ve Yüksek Öğretim Bakanlığı'nın talebi üzerine Atameken Ulusal Girişimciler Odası tarafından yapılan sıralamada, Lisans düzeyinde uluslararası ilişkiler eğitimi

veren Kazakistan'ın en iyi 10 üniversitesi yer almaktadır. Atameken, üniversiteleri 19 kritere göre değerlendirmiştir. Bu kriterlerin başlıcaları şunlardır: istihdam düzeyi, ortalama maaş, eğitim programının akreditasyonu, öğretim kadrosunun kalitesi ile bağımsız eğitim kalite değerlendirme ajansları tarafından yayınlanan ulusal sıralamalara göre programların güncelliğidir.

Bu araştırmada, Atameken sıralamasında “Uluslararası İlişkiler” programı olarak yer alan iki örnek (vaka) üniversite analiz edilmektedir. Bunlar Vaka 1 ve Vaka 2 olarak adlandırılmıştır.

Analizde kariyer beklentileri yansıtan başlıca göstergeler kullanılmış: mezunların iş piyasasında talep görme düzeyi ve işgücü piyasasının gereksinimlerine göre hazırlık seviyesi, işverenlerin mezunların becerilerine verdiği finansal değeri gösteren ortalama maaş ile eğitim programının etkinliğini ortaya koyan istihdam düzeyidir. Bu kriterler, üniversitelerin yaklaşım özelliklerinin mezunların profesyonel gelişimine nasıl etki ettiğini anlamayı ve kurumların eğitim stratejilerinin kalitesini karşılaştırmayı mümkün kılmaktadır.

Kariyer beklentilerinden başlayacak olursak, Vaka 1 öğrencilerin mesleki faaliyetlere daha iyi hazırlandığını gösterir. Bu durum, işverenlerle aktif işbirliğinin sağladığı geniş istihdam olanaklarından kaynaklanmaktadır. Buna karşın, Vaka 2 iyi göstergelere sahip olmakla birlikte bu alanda Vaka 1'in biraz gerisinde kalmaktadır.

Öte yandan, ortalama maaş düzeyi açısından

Vaka 2, Vaka 1'i geride bırakmaktadır. Bu durum, Vaka 2 mezunlarının daha yüksek ücretli pozisyonlarda istihdam edildiğini göstermekte olup, bu eğilim üniversitenin itibarı veya programlarının prestijli mesleklere hazırlık düzeyi ile ilişkili olabilir.

Bununla birlikte istihdam düzeyi açısından durum farklı görünmektedir. Vaka 1 daha yüksek bir gösterge sergilemekte olup, bu durum mezunlarının işgücü piyasasında daha fazla talep gördüğünü göstermektedir. Vaka 2 mezunlarının daha düşük oranda istihdam edilmesi ise, programın daha dar veya uzmanlaşmış mesleki alanlara yönelik olmasından kaynaklanabilir.

İki vakayı karşılaştırdığımızda, uzman yetiştirme konusunda farklı yaklaşımlar benimsedikleri görülmektedir. Vaka 1, mezunlara hızlı ve garantili istihdam olanakları sağlamaya odaklanmaktadır. Bu durum, öğrencilerine kariyerlerine sağlam bir başlangıç sunma hedefini vurgulamaktadır.

Öte yandan, Vaka 2 daha yüksek ücretli pozisyonlara yerleşebilecek mezunlar yetiştirmeye yöneliktir ve bu eğilim daha yüksek maaş seviyeleriyle doğrulanmaktadır. Bu yaklaşım, finansal başarı ve prestijli pozisyonlara ulaşmayı hedefleyen öğrenciler için cazip olmaktadır. Bu farklılıklar hem üniversitelerin stratejileri hem de işverenlerle kurdukları ilişkiler ve eğitim programlarının özellikleri ile açıklanabilir.

Yapılan analiz aşağıdaki sonuçları ortaya koymaktadır:

- Birincisi, Vaka 1 mezunlarının istihdam

sorununu etkili bir şekilde çözmekte ve onların hızlı bir kariyer başlangıcı yapmasını sağlamaktadır.

- İkincisi, Vaka 2 yüksek maaşlı pozisyonlarda çalışabilecek uzmanlar yetiştirmeye odaklanmakta ve bu yönüyle öne çıkmaktadır.

Her iki yaklaşımın da avantajları vardır; ancak en iyi uygulamaların birleştirilmesi,

her iki üniversitenin de eğitim piyasasındaki konumunu güçlendirebilir. Sonuç olarak vaka 1 ve vaka 2 uzman yetiştirme konusunda farklı fakat başarılı stratejiler sergilemektedir. Vaka 1 istihdamda istikrar ve piyasada yüksek talep yaratmaya odaklanırken, Vaka 2 mezunlarının kariyer ve finansal başarılarına vurgu yapmaktadır. Bu yaklaşımlar, her bir üniversitenin özgünlüğünü ortaya koymakta olup, bunların daha da geliştirilmesi eğitim programlarının rekabet gücünü artıracaktır.

Tablo 1. Kazakistan üniversiteleri arasında “Uluslararası İlişkiler” eğitim programının “Atameken” Ulusal Girişimciler Odası tarafından yapılan sıralama

Sıra No	Üniversitenin Adı	Kariyer Perspektifi Puanı	Ortalama Maaş (tenge)	İstihdam Oranı
1	L.N. Gumilev Avrasya Millî Üniversitesi	2.01	152 086.00	%89
2	Kazak-Alman Üniversitesi	2.23	267 684.00	%100
3	Narxoz Üniversitesi	2.13	154 919.00	%89
4	KIMEP Üniversitesi	2.03	287 713.00	%83
5	K. Sagadiyev Uluslararası İşletme Üniversitesi	2.05	199 023.00	%87
6	M. Utemisov Batı Kazakistan Üniversitesi	1.93	109 450.00	%84
7	Süleyman Demirel Üniversitesi	1.98	252 753.00	%84
8	“Turan” Üniversitesi	1.82	196 495.00	%80
9	Akademik E.A. Buketov Karaganda Üniversitesi	1.84	160 177.00	%76
10	El-Farabi Kazak Millî Üniversitesi	1.72	189 905.00	%74

Kazakistan Cumhuriyeti Bilim ve Yüksek Öğretim Bakanlığı'nın belgelerine göre, üniversitelerin yetkili kurumlar tarafından onaylanan normlara ve standartlara uygun olarak devlet eğitim politikasını takip etmeleri gerekmektedir.

Devletin yüksek ve lisansüstü eğitim için belirlediği standartlarına göre, genel eğitim dersleri döngüsü; zorunlu dersler, üniversite dersleri ve/veya seçmeli derslerden oluşmaktadır. Temel dersler ve alan dersleri döngüleri ise üniversite dersleriyle seçmeli dersleri içermektedir [5].

Temel Eğitimi Dersleri (TED) döngüsünün toplam hacmi 56 akademik kredidir. Bunun 51 akademik kredisi zorunlu dersleri içermekte: Kazakistan Tarihi, Felsefe, Kazakça (Rusça) dili, Yabancı Dil, Bilgi ve İletişim Teknolojileri, Beden Eğitimi, Sosyo-politik Bilgiler Modülü (siyaset bilimi, sosyoloji, kültürel çalışmalar, psikoloji).

Temel ve Bölüm (Mesleğine ilişkin) Dersler döngüsü, teorik dersleri ile uygulama derslerini de kapsamakta olup en az 176 akademik krediden oluşmaktadır. Yukarıda belirtilenler çerçevesinde Kazakistan'daki iki üniversiteye ait verilere dayanarak "Vaka 1" ve "Vaka 2" olarak adlandırılan eğitim programlarının içeriği analiz edilmiştir. Çalışmada temel ve özel (Bölüm) disiplinlerin geliştirilmesine yönelik yaklaşımlardaki farklılıklar ortaya konulmuş, bu farklılıkların eğitim stratejilerinin özellikleri yansıtılmıştır.

Vaka 1'in temel dersleri, uluslararası ilişkilerin insani ve medeniyet boyutlarını inceleyerek disiplinler arası düşünme

becerilerini geliştirmeye yöneliktir. "Uluslararası İlişkilerde Beşerî Boyut" ve "Uluslararası İlişkilerde Medeniyet Faktörü" gibi dersler, küresel süreçlerin kültürel ve sosyal perspektiflerden analiz edilmesinin önemini vurgulamaktadır. Tarihsel hazırlık, uluslararası ilişkilerin temel dönemlerini kapsayan bir dizi dersle sunulmakta olup, günümüz uluslararası sistemini anlamak için sağlam bir temel oluşturmaktadır. Dil eğitimi ise doğu ve batı dillerinin farklı seviyelerde öğrenilmesi arasında tercih imkânı sunarak öğrencilerin kültürlerarası iletişim becerilerini genişletmektedir.

Vaka 2'nin temel dersleri ise bilgi ve becerilerin pratikte uygulanmasına yönelik farklı bir yaklaşım sergilemektedir. Özellikle yabancı dillerin mesleki, iş dünyası ve akademik amaçlarla öğrenilmesine büyük önem verilmektedir. "Diplomatik Yazışma" ve "Diplomatik Müzakere Teknikleri" gibi dersler, profesyonel alanda başarılı olmak için gerekli araçlara odaklanmaktadır. Programın tarih kısmı, Doğu, Avrupa ve Amerika ülkelerinin diplomatisine yer vererek belirgin bir bölgesel uzmanlık yaklaşımı ortaya koymakta ve uluslararası süreçlerin daha net anlaşılmasını sağlamaktadır.

Vaka 1'in Bölüm dersleri, uluslararası ilişkilerin teorik temelleri ile günümüz küresel zorluklar üzerinde yoğunlaşmaktadır. "Hibrit Savaşları: Jeopolitik Bağlam" ve "Uluslararası İlişkilerin Güncel Sorunları" gibi dersler, karmaşık küresel tehditleri analiz etme imkânı sunmaktadır. Uluslararası süreçlerin ekonomik boyutu, "Jeopolitik ve Jeoeкономи" ile "Uluslararası Politik Ekonomi" dersleri aracılığıyla ele alınmaktadır. Programda

bölgesel bağlama da büyük önem verilmekte olup, Orta Asya, BDT ve Güneydoğu Asya'daki sosyo-politik süreçlere yönelik derslerde bu yaklaşım açıkça görülmektedir.

Vaka 2'nin programı, daha belirgin bir *pratik yönelim* ile nitelendirilmektedir. Program, "Dijital Diploması" ve "Uluslararası Ticaret Politikası" gibi dersler aracılığıyla uluslararası işbirliğinin derinlemesine incelenmesine odaklanmış olup, öğrencileri uluslararası ilişkiler alanındaki somut/gerçek sorunların çözümüne hazırlamaktadır. Bölgesel uzmanlığının ise ABD, Çin, Avrupa ülkeleri ve Arap dünyası gibi belirli devletlerin tarih, kültür ve diplomasisinin öğrenilmesiyle kazanılması öngörülmektedir. Ekonomik kısmı da, uluslararası yatırımlar ve ekonomik diplomasiye yönelik derslerle desteklenerek modern diplomaside ekonomik unsurların önemini vurgulamaktadır.

Eğitim programlarının analizi, yaklaşımlardaki benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koymaktadır. Her iki program da dil hazırlığına büyük önem vermektedir; ancak Vaka 2, dil becerilerinin daha *uygulamalı kullanımına* ağırlık vermektedir. Vaka 1'de tarih kısmı daha genel bir nitelik taşıırken, Vaka 2'de daha spesifik, yani bölgesel özgünlüğe odaklanılmaktadır. Pratik yönelim Vaka 2'de daha güçlü bir şekilde ifade edilirken, Vaka 1 analitik ve teorik yönle ağırlık vermektedir. Dolayısıyla disiplinler arası nitelik Vaka 1'de daha belirgin olup, siyasal ekonomi, göç ve sürdürülebilir kalkınma gibi çeşitli alanlardan bilgi entegre edilmesini sağlamaktadır.

Bu doğrultuda Vaka 1 ve Vaka 2 programları, Uluslararası ilişkiler alanında uzman

yetiştirmeye yönelik farklı yaklaşımlar sergilemektedir. İlk program, küresel zorlukların analitik değerlendirilmesine odaklanarak disiplinler arası bağlantılar ve bölgesel unsurları ön plana çıkarmaktadır. Buna karşılık ikinci program, daha uygulamalı yönelimi ve derinlemesine bölgesel uzmanlaşmayı ön planda tutmaktadır. Bununla birlikte, her iki programda da teorik hazırlığın pratik becerilere göre açık bir üstünlüğü söz konusudur. "Diplomatik Müzakere Teknikleri" veya "Dijital Diploması" gibi Bölüm derslerinin bulunmasına rağmen, bilgilerin pratikte uygulanması hâlâ sınırlı olup, bu durum öğrencilerin uluslararası alandaki gerçek zorluklara hazırlanmasını zorlaştırabilmektedir.

Ayrıca her iki programda da ekonomi, hukuk, siyaset, sosyoloji gibi farklı alanlardan bilgiyi birleştiren *disiplinler arası derslerin eksikliği* dikkat çekmektedir. Bu durum, öğrencilerin uluslararası süreçlere ilişkin bütüncül bir bakış açısı geliştirme ve bilgiyi çeşitli bağlamlarda uygulama kapasitesini sınırlandırmaktadır. Örneğin, Vaka 1'de disiplinler arası "Jeopolitik ve Jeoeкономи" veya "Göç ve Küreselleşme Süreçleri" gibi sınırlı sayıdaki derslerde yer alırken, Vaka 2'de disiplinler arası daha çok bölgesel diploması ve uluslararası güvenlik bağlamında ortaya çıkmakta, ancak geniş bir bilgi yelpazesini yeterince bütünleştirmemektedir.

Bu farklılıklar, küresel zorluklar karşısında talep edilen yetkinliklerin geliştirilmesine yönelik çeşitli eğitim stratejilerini ortaya koymakta ve teori ile uygulamanın daha güçlü entegrasyonuna, aynı zamanda eğitim programlarında disiplinler arası

yaklaşımların güçlendirilmesine duyulan ihtiyacı göstermektedir.

Kazakistan Cumhuriyeti'nin 2023–2029 Yükseköğretim ve Bilim Gelişim Konsepti'ne göre, öncelikli alanlardan biri, uluslararası ortaklarla birlikte disiplinler arası eğitim programlarının geliştirilmesidir (İPS Ədilet, 2021a).

3.1. Kazakistan'ın Orta Ölçekli Olarak Konumlanması ve Diplomatik Eğitim İçin Çıkarımlar

Kazakistan, günümüz uluslararası sisteminde giderek daha belirgin şekilde “orta ölçekli bir güç (middle power)” olarak tanımlanmaktadır. Ülkenin geniş coğrafyası, Avrasya'nın merkezindeki stratejik konumu ile çok yönlü dış politika geleneği, onu hem bölgesel hem de küresel süreçlerde önemli bir aktör hâline getirmektedir. Kazakistan'ın çok kutuplu bir uluslararası ortamda izlediği dengeleyici, arabulucu ve çok taraflı işbirliğine dayalı politika çizgisi, diplomasinin niteliğini doğrudan şekillendirmektedir.

Bu bağlamda, Cumhurbaşkanı Kasım-Jomart Tokayev'in vurguladığı gibi Kazakistan, “çatışan jeopolitik kutuplar arasında yeni, sürdürülebilir köprüler kurma” hedefini dış politikasının merkezine yerleştirmektedir. Ülkenin Orta Koridor, Yeşil Enerji Koridoru ve C5+1 formatı gibi girişimlerdeki etkinliği; hem bölgesel istikrarın güçlendirilmesine hem de küresel ekonomik entegrasyonun hızlandırılmasına katkı sunmaktadır. Bu artan diplomatik sorumluluk, Kazakistan'daki diplomatik kadroların eğitiminde yeni yaklaşımların gerekliliğini ortaya koymaktadır.

3.2. Orta Güçlerin Diplomasi Modeli ve Türkiye Örneği

Orta ölçekli güçler, geleneksel olarak uluslararası sistemde arabulucu, dengeleyici ve çok taraflı süreçlere yön veren roller üstlenmektedir. Türkiye'nin uzun yıllar boyunca kendini “orta ölçekli güç” olarak konumlandırması ve günümüzde bölgesel bir ağırlık merkezine dönüşmesi, Kazakistan için dikkat çekici karşılaştırmalı bir örnek sunmaktadır.

2025 yılında düzenlenen Antalya Diplomatik Forumu (ADF, 2025), Türkiye'nin uluslararası alanda bir diyalog platformu ve aktif arabulucu olarak artan somut göstergesi olmuştur. Forum, savaş ve barıştan enerji güvenliğine, ticaretten yeşil ekonomi politikalarına kadar geniş bir gündemi ele alarak Türkiye'nin diplomatik kapasitesini ortaya koymuştur (Nogayeva, 2025a). Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın öne çıkardığı “Daha adil bir dünya mümkün” ilkesi ve ülkenin Ukrayna-Rusya çatışmasındaki arabuluculuk girişimleri, orta ölçekli güç diplomasisinin etkili örnekleri arasındadır.

Kazakistan açısından Türkiye'nin bu deneyimi, diplomatik eğitimde kriz yönetimi, arabuluculuk, stratejik iletişim ve çok taraflı müzakere gibi alanların daha da güçlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Bu durum, uluslararası ilişkiler alanındaki eğitim programlarına yönelik yaklaşımların yeniden gözden geçirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır (Nogayeva, 2025b). Geleceğin diplomatlarını yetiştirmeye yönelik eğitim programlarının modernizasyonunda

temel unsurlardan biri, öğrencilerin dijital okuryazarlık düzeyinin artırılmasıdır. Bu bağlamda, yapay zekâ ve sosyal medya gibi modern araçların kriz yönetimi süreçlerine, özellikle gerçek zamanlı kriz yönetimine entegre edilmesi büyük önem taşımaktadır (Al-Farabi Kazak Ulusal Üniversitesi, 2023). Bu teknolojiler aynı zamanda kamuoyu ile etkili iletişim kurmak, geniş kitlelere ulaşmak ve küresel bir izleyici kitleyle etkileşim sağlamak için de kullanılmalıdır.

Günümüz küresel süreçleri ve zorlukları, devletler arası rekabet ve çatışmalardan devletler arası işbirliğinin güçlenmesine ve ekonomi, siyaset, kültür ve sosyal ekoloji gibi alanlarda ulusüstü kurumların gelişimine doğru bir yönelimi göstermektedir. Bu alanlar birbirleriyle yakından bağlantılı olup, bu durum disiplinler arası bir yaklaşımın gerekliliğini vurgulamaktadır (Rostov Devlet Ekonomi Üniversitesi, 2024).

Toplumsal sistemlerin giderek karmaşık hâle gelmesi ve bu dinamiklerde NBICS teknolojileri gibi bilimsel ve teknolojik komplekslerde birleşen makro-inovasyon faktörlerinin kilit bir rol oynaması (Rostov Devlet Ekonomi Üniversitesi 2024), disiplinler arası yaklaşımın önemini daha da artırmaktadır.

E. N. Knyazeva'nın (2019) belirttiği gibi, disiplinler arası; farklı bilim alanlarında gelişen çeşitli yaklaşımların, yöntemlerin ve uygulamaların entegrasyonunu, işbirliğini, etkileşimini ve birbirini tamamlamasını içermektedir. Disiplinler arası hem bilimsel bilginin örgütlenme biçimi, hem bir süreç ve bilimsel gelişimin eğilimi, hem de

araştırmacıların düşünme tarzı ve araştırma metodolojisi olarak değerlendirilmektedir.

Bu nedenle, disiplinler arası yaklaşımın uygulanmasına özel önem verilmelidir; zira bu yaklaşım sistematik düşünmenin oluşmasına, teorik ve pratik hazırlığın entegrasyonuna ve mezunların modern zorluklara uyum sağlamasına katkı sunmaktadır.

Uluslararası ilişkiler eğitim programı, çok sayıda Kazakistanlı başvuru sahibini kendine çekmektedir. Bu doğrultuda, Kazakça, Rusça ve İngilizce öğretim dillerinde esnek müfredatlar sunan üniversiteler arasında rekabet artmaktadır.

Sonuç

Yapılan araştırma kapsamında, Kazakistan'da diplomatik kadroların yetiştirilmesi, bu alandaki mevcut durum incelenmiş ve ülkenin önde gelen üniversitelerinde eğitim programlarının güncellenmesine özel vurgu yapılmıştır. İki örnek üniversitenin karşılaştırmalı analizi, eğitim altyapısının aktif şekilde geliştirilmesine ve akademik standartların iyileştirilmesine rağmen hâlâ dikkat gerektiren bir dizi sorunun bulunduğunu göstermiştir.

Kazakistan'da çağdaş diplomatik kadroların yetiştirilmesine yönelik mevcut sistem bir dizi önemli sorunla karşı karşıya ve bu sorunlara yoğunlaşılması gerekmektedir. İlk olarak, eğitim programlarının dijitalleşme, sürdürülebilir kalkınma ve disiplinler arası yaklaşımlar gibi uluslararası diplomasinin güncel ihtiyaçlarına tam olarak karşılık vermemektedir. Her ne kadar “Dijital

Diplomasi” ve “Diplomatik Müzakere Tekniği” gibi dersler müfredata eklenmiş olsa da, Kazakistan üniversitelerindeki programların içeriği büyük ölçüde teorik olmaya devam etmekte, bu da öğrencilerin uluslararası ilişkiler alanındaki somut sorunlara/zorluklara hazırlığını sınırlamaktadır.

İkinci olarak, incelenen iki üniversitenin eğitim yaklaşımlarındaki farklılıklar, disiplinler arası bilgi entegrasyonunun önemini bir kez daha vurgulamaktadır. Bir program daha çok teorik ve analitik yaklaşıma odaklanırken, diğer program pratik becerilere ve bölgesel uzmanlaşmaya ağırlık vermektedir. Her iki yaklaşımın da kendine özgü avantajları bulunmaktadır; ancak bu iki yönelimin birleşimi, geleceğin diplomatlarının hazırlık seviyesini önemli ölçüde arttırabilir ve onların uluslararası arenadaki rekabet gücünü arttırabilir.

Ayrıca, mezunların istihdam düzeyi ve kariyer perspektifleri, eğitim programlarının etkinliğinin önemli göstergeleri olarak değerlendirilmektedir. Üniversitelerin modern teknolojileri eğitim sürecine daha aktif bir şekilde entegre etmesi, işverenlerle işbirliğini güçlendirmesi ve pratik eğitimi geliştirmesi gerekmektedir. Programların günümüz diplomatik bağlamı dikkate alınarak yeniden gözden geçirilmesi, mezunların iş piyasasının gereksinimlerine daha başarılı şekilde uyum sağlamasına ve ülkenin ulusal çıkarlarının ilerletilmesine katkıda bulunmasına olanak sağlayacaktır.

Diplomatların yetiştirilmesi geliştirilmesi, Kazakistan’ın artan uluslararası görünürlüğü

bağlamında daha da önem kazanmaktadır. Yeni jeopolitik realiteler, müzakereler, kriz diplomasisi, ulaşım ve enerji diplomasisi gibi alanlarda daha derin yetkinliklere sahip olmayı gerektirmektedir. Türkiye’nin deneyimi, özellikle Antalya Diploması Forumu (ADF, 2025) modeli, orta ölçekli devletlerin yalnızca uluslararası süreçlere katılmakla kalmayıp aynı zamanda uluslararası gündemi şekillendirebilecekleri kendi diploması platformlarını oluşturmasının önemini göstermektedir.

Kazakistan’ın Orta Koridor ve “Yeşil Enerji Koridoru” gibi stratejik girişimleri, ekonomik diploması, altyapı jeopolitiği, lojistik ve yeşil ekonomi alanlarında uzmanlık gereksinimini daha da arttırmaktadır. Bu bağlamda enerji dönüşümü ve yeni ulaşım güzergâhlarının geliştirilmesi koşullarında çalışma yetkinliklerinin oluşturulması özel bir önem taşımaktadır.

Yukarıda belirlenenlerin doğrultusunda, eğitim programlarının pratik yönünün güçlendirilmesi önerilmektedir. İlk olarak, Türkiye’nin uluslararası çatışmaların çözümündeki başarılı deneyimine dayanarak, çatışma yönetimi, arabuluculuk ve kriz iletişimi gibi konuları içeren barış diplomasisi ve arabuluculuk modüllerinin geliştirilmesi uygun olacaktır. İkinci olarak, Kazakistan’ın uluslararası diplomatik forumlara katılımını genişletmesi; genç uzmanların Antalya Diploması Forumu’na daha aktif gönderilmesi ya da “Astana Diploması Diyaloğu” gibi kendi diplomatik platformunu oluşturması, ülkenin çok taraflı diplomasideki konumunu güçlendirebilir.

Orta Koridor’un artan stratejik rolü dikkate alınarak, ekonomik ve ulaşım diplomasisi alanlarında derinlemesine hazırlık yapılmasına özel önem verilmelidir. Ayrıca, eğitim sürecine Türkiye (ADF, 2025 dâhil), Güney Kore, Kanada ve Avustralya gibi orta ölçekli devletlerin diplomatik modellerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesini içeren bölümler eklenmelidir. Bu, geleceğin diplomatlarının ufkunu genişletecek ve onların stratejik düşünme yeteneğini güçlendirecektir.

Sonuç olarak, eğitim programlarının kapsamlı biçimde modernize edilmesi, disiplinler arasılığın ve pratik hazırlığın güçlendirilmesi, ayrıca başarılı orta ölçekli devletlerin deneyimlerinden yararlanılması; modern çağın zorluklarına etkin şekilde yanıt verebilen ve Kazakistan’ın uluslararası arenadaki konumunu güçlendirmeye katkı sağlayan yüksek nitelikli diplomatik kadroların yetiştirilmesi için sağlam bir temel oluşturacaktır.

Kaynakça

- Al-Farabi Kazak Ulusal Üniversitesi. 2023. <https://farabi.university/> (Erişim Tarihi: 15.10.2025).
- İbraşev, Jaras U. 2003. Al-Farabi Kazak Ulusal Üniversitesi, https://elibrary.kaznu.kz/wp-content/uploads/2020/05/ibrashev_zharas_umarovich_2003.pdf (Erişim Tarihi: 20.09.2025).
- Birleşik Sosyal-Emek Ekosistemi. 2020. <https://erdo.enbek.kz/> (Erişim Tarihi: 20.09.2025).
- Epir. 2024. <https://beta.egov.kz/memleket/entities/mfa> (Erişim Tarihi: 20.09.2025).
- EPVO. 2024. https://epvo.kz/#/register/education_program/application/56393 (Erişim Tarihi: 20.09.2025).

- İPS “Әділет.”. (2021a). *Yüksek ve Lisansüstü Eğitime İlişkin Devlet Zorunlu Eğitim Standartlarının Onaylanması*. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2100023268> (Erişim Tarihi: 20.12.2025).
- İPS “Әділет.”. (2021b). *Yüksek ve Lisansüstü Eğitimin Devlet Zorunlu Standartlarının Onaylanması*. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200028916> (Erişim Tarihi: 20.12.2025).
- İPS “Әділет.”. 2023. *Kazakistan Cumhuriyeti’nde Yükseköğretim ve Bilimin 2023–2029 Yıllarına Yönelik Geliştirilmesi Konseptinin Onaylanması*. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300000248> (Erişim Tarihi: 20.09.2025).
- Kazakistan Cumhuriyeti Ulusal Girişimciler Odası “Atameken.” 2023. https://atameken.kz/ru/university_ratings?page=2&year=2023&ut=&ep-g=&speciality=226®ion=&sort=ep_asc&profile= (Erişim Tarihi: 20.09.2025).
- Knyazeva, E. N. 2019. *Disiplinler arası Araştırma Stratejileri*. Moskova: Yurayt.
- L.N. Gumilev Avrasya Ulusal Üniversitesi. 2024. <https://enu.kz/ru/> (Erişim Tarihi: 20.09.2025).
- Leira, H. 2018. “Caring and Carers: Diplomatic Personnel and the Duty of Care”. *The Hague Journal of Diplomacy* 13 (2): 147–166.
- Loiko, L. V. 2024. “Diplomasinin Temelleri. *Diplomatik Hizmet*”. Elektronik katalog. <https://elcat.bntu.by/index.php?url=/notices/index/IdNotice:626965/Source:-default#> (Erişim Tarihi: 20.09.2025).
- Nogayeva, A. 2025a. “Diplomasi İçin Bir Şans”. *Yeni Şafak*, 15 Nisan 2025. <https://www.yenisafak.com/ru/columns/ainur-nogayeva/29138> (Erişim Tarihi: 15.10.2025).
- Nogayeva, A. 2025b. “Günümüz Dünyasında Bağımsız Kazakistan: Diplomasinin Odağında”. *Yeni Şafak*, 25 Ekim 2025. <https://www.yenisafak.com/ru/columns/-/35160> (Erişim Tarihi: 20.09.2025).

QS World University Rankings for Politics. 2023. <https://www.topuniversities.com/university-subject-rankings/politics> (Erişim Tarihi: 20.09.2025).

Rostov Devlet Ekonomi Üniversitesi (RINKh). (t.y.). “*Küresel Bağlamda Uluslararası İlişkilerin Disiplinler arası Sorunları*”. (Erişim Tarihi: 12.10.2024).

Shkurkin, D. V., Ryazantsev, S. V., Gusakov, N. P., ... Andronova, I. V. (2016). The Republic of Kazakhstan in the System of International Regional Integration Associations. *International Review of Management and Marketing*, 6(6), 174-179.

Stanzel, V. 2018. “Dış İlişkilerde Yeni Gerçeklikler: 21. Yüzyılda Diplomasi”. <https://www.swp-berlin.org/en/publication/new-realities-in-foreign-affairs-diplomacy-in-the-21st-century/> (Erişim Tarihi: 08.10.2025).

Wiseman, G. 2016. “The Diplomatic Corps”. ss. 152 içinde *The SAGE Handbook of Diplomacy*. London: SAGE Publications. https://www.academia.edu/76619699/The_Diplomatic_Corps?auto=download (Erişim Tarihi: 20.10.2025).

“İyi Yayın Üzerine Kılavuzlar ve Yayın Etiği Komitesi’nin (COPE) Davranış Kuralları” çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir. / The following statements are included within the framework of **“Guidelines on Good Publication and the Code of Conduct of the Publication Ethics Committee (COPE)”**:

İzinler ve Etik Kurul Belgesi/Permissions and Ethics Committee Certificate: Makale konusu ve kapsamı etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir. / The subject and scope of the article do not require an ethics committee approval.

Finansman/Funding: Bu makale için herhangi bir kurum ve kuruluştan destek alınmamıştır. / No support was received from any institution or organization for this article.

Destek ve Teşekkür/Support and Acknowledgment: Destek ve teşekkür beyanı bulunmamaktadır. / There is no statement of support or gratitude.

Çıkar Çatışması Beyanı/Declaration of Conflicting Interests: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur. / There is no potential conflict of interest for the author regarding the research, authorship or publication of this article.

Yapay Zekâ Kullanımı/Use of GenAI: Bu makalede yapay zekâdan yararlanılmamıştır. / GenAI was not used in this article.

STRATEGIC AUTONOMY IN CENTRAL ASIA: KAZAKHSTAN’S FOREIGN POLICY BETWEEN RUSSIAN SECURITY AND CHINESE ECONOMY ¹

Dr. Sharifa GİRİTLİOĞLU ²

Abstract

Over the past ten years, Kazakhstan’s foreign policy has evolved in a way that shows its growing importance with reference to geopolitical, geo-economic, and multi-vectoral interests. This analysis goes further on to analyse Kazakhstan as an actor seeking to secure favourable national strategic objectives within a flexible multilateral framework. The country has sought to maintain balanced relations with Russia, China, the European Union (EU), and the United States of America (USA) in line with their respective significance and its own strategic concerns since it gained independence. To become a key regional player is seen in the meticulous crafting of diplomatic economic ties across global actors, coupled with Kazakhstan’s central involvement in the Belt and Road Initiative, as evidenced by this ambition. This study is meant for assessing critically assess how Kazakhstan’s multi-vectorial approach manifests itself through bilateral economic and political partnerships. It would also like to determine what problems or opportunities are attached to it so that it can give some useful recommendations about the sustainability of this strategy, as well as establish whether it can be aligned with the long-term national interests of this state. Through an academic prism, this research exposes how geopolitics shapes Kazakhstan’s foreign policy landscape.

Keywords: Kazakhstan, Foreign Policy, Multi-Vectoral Approach, Russia, China, Eurasian Economic Union, Energy.

¹ Geliş Tarihi (Submission Date): 07.08.2025, Kabul Tarihi (Acceptance Date): 15.10.2025.
Giritlioğlu, S. 2025. “Strategic Autonomy in Central Asia: Kazakhstan’s Foreign Policy Between Russian Security and Chinese Economy”, *Altay Stratejik Araştırmalar Dergisi* (2) 4: **.**.

² Dr. Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Türkistan 161200, Kazakistan, ORCID: 0000-0003-4135-4094, sharifa.giritlioglu@ayu.edu.kz.

Orta Asya’da Stratejik Otonomi: Rus Güvenliği ve Çin Ekonomisi Arasında Kazakistan Dış Politikası

Özet

Son on yılda Kazakistan’ın dış politikası, jeopolitik, jeo-ekonomik ve çok yönlü çıkarlar açısından artan önemini yansıtan bir şekilde evrilmiştir. Bu analiz, Kazakistan’ı esnek bir çok taraflı çerçevede içinde ulusal stratejik hedeflerini güvence altına almaya çalışan bir aktör olarak ele almaktadır. Ülke, bağımsızlığını kazandığı tarihten bu yana, kendi stratejik kaygıları ve söz konusu aktörlerin önemine uygun olarak, Rusya, Çin, Avrupa Birliği (AB) ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile dengeli ilişkiler sürdürmeye çalışmıştır. Kazakistan’ın Kuşak ve Yol Girişimi’ne merkezi katılımı ve küresel aktörlerle kurduğu titiz diplomatik-ekonomik bağlar, ülkenin bölgesel bir güç olma hedefinin bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Bu çalışma, Kazakistan’ın çok yönlü dış politika yaklaşımının ikili ekonomik ve siyasi ortaklıklar yoluyla nasıl tezahür ettiğini eleştirel biçimde değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, bu stratejiye ilişkin ne tür sorunlar ya da fırsatlar bulunduğunu tespit ederek, bu yaklaşımın sürdürülebilirliği hakkında faydalı önerilerde bulunmayı ve bunun uzun vadeli ulusal çıkarlarla uyumlu olup olmadığını ortaya koymayı hedeflemektedir. Akademik bir bakış açısıyla, bu araştırma jeopolitiğin Kazakistan’ın dış politika yapısını nasıl şekillendirdiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kazakistan, Dış Politika, Çok Yönlü Yaklaşım, Rusya, Çin, Avrasya Ekonomik Birliği, Enerji.

Introduction

Nursultan Nazarbayev articulated the core principles of the Republic of Kazakhstan’s foreign policy in May 1992 in his policy article “Strategy for the Formation and Development of Kazakhstan as a Sovereign State.” The primary objective of this foreign policy was identified as the security of the newly independent Kazakhstan, which was to be achieved through strategic partnerships with neighbouring countries such as Russia and China, as well as through close cooperation with Central Asian states, Turkey, Pakistan, and India (Nazarbayev, 1992). This approach, which involves orienting the country’s foreign policy towards multiple centres of power, later became known as the “multi-vector” policy.

Kazakhstan’s foreign policy has become increasingly important in the last decade due to its geopolitical, geo-economic, and multi-vectoral positions. This approach aims to activate national interests and has significant implications for both the country and the broader Eurasian region. Since its independence, Kazakhstan’s foreign policy has been defined as multi-vectoral, with a focus on the rational use of energy resources and the country’s geographical location. Kazakhstan maintains balanced relations with Russia, China, the EU, and the USA, considering their respective importance and Kazakhstan’s national interests. Kazakhstan aims to establish itself as a key player in the region by strengthening diplomatic and economic ties with multiple actors. The country serves as a crucial transit point for the Belt and Road Initiative. Kazakhstan aims to become a key regional player by leveraging

its potential as a middle power. Thanks to its current energy profile, pre-emptive attitude towards Eurasian integration, and favourable geography, Kazakhstan is well-positioned to achieve this objective. This goal is being pursued through a multi-vectoral foreign policy approach in the post-independence period. Kazakhstan provides an important example of ensuring its security, economic welfare, and deepening its geopolitical advantages through engagement with its neighbourhood, key regional and global powers, and the broader international community. In this context, Russia, China, the USA, and the EU are considered prominent actors in Kazakhstan’s foreign policy framework, which maintains a relative balance without ignoring the country’s key priorities.

The main research question is, how does Kazakhstan navigate its strategic diplomacy within a multi-vectoral framework, considering the complex interplay of Sino-Russian relations? During the research aims are firstly to analyse Kazakhstan’s Multi-Vectoral Foreign Policy, to understand the principles and objectives behind Kazakhstan’s multi-vectoral foreign policy strategy, and to examine how Kazakhstan balances its diplomatic, economic, and security interests with major global and regional powers. The second is to examine Sino-Russian relations and their impact on Kazakhstan, to investigate the nature and Dynamics of Sino-Russian relations and their historical and contemporary impact on Kazakhstan, and to identify areas of cooperation and competition between China and Russia in Kazakhstan and Central Asia. And last to

identify challenges Kazakhstan faces in maintaining a balanced relationship with China and Russia amidst their complex interplay and explore potential opportunities for Kazakhstan in leveraging its strategic position between these two major powers.

The article contributes to the understanding of how Kazakhstan has developed a nuanced and balanced foreign policy strategy to navigate the complex geopolitical landscape of Central Asia. By providing historical context and explaining the concept of multi-vector diplomacy, the article sets the stage for a deeper analysis of Kazakhstan's strategic decisions. By examining the historical and contemporary dynamics of Sino-Russian relations, the article elucidates how these relationships influence the political and economic landscape of Central Asia. This section adds depth to the existing literature on regional geopolitics by focusing on the interplay between two major powers and their influence on a smaller state.

The article highlights Kazakhstan's adeptness at maintaining a balance between China and Russia, showcasing its strategic diplomacy. This section provides valuable insights into the mechanisms and strategies employed

by Kazakhstan to navigate its foreign policy objectives, thereby contributing to the broader understanding of small state diplomacy. Through detailed case studies, the article offers concrete examples of Kazakhstan's interactions with China and Russia, particularly in the energy and infrastructure sectors. This empirical analysis enriches the theoretical discussion and provides practical illustrations of Kazakhstan's multi-vector diplomacy in action. The article contributes to the theoretical discourse on multi-vector diplomacy and small state strategies, offering new insights and perspectives. Additionally, the practical recommendations and future research directions provided in this section make the article a valuable resource for both academics and practitioners in the field of international relations.

1. Conceptual Framework

Kazakhstan has de facto adhered to a multi-vector policy since its inception as a republic; the concept was officially recognized for the first time in 2007 in the Address of the President of the Republic of Kazakhstan³. Subsequently, multi-vectorism was established as the cornerstone of foreign policy in the Foreign Policy Concepts of the Republic of Kazakhstan in 2014⁴ and 2020⁵.

These official doctrines describe Kazakhstan's foreign policy as "a diplomatic strategy based on building relations with the international community in general and with neighbouring states in particular on a pragmatic and balanced basis"⁶. In his 2021 policy paper, President Kassym-Jomart Tokayev reaffirmed Kazakhstan's commitment to a multi-vector foreign policy, emphasizing it as essential for maintaining the country's independence⁷. Overall, it can be observed that Kazakhstan has continued to uphold its multi-vector policy even after the change in leadership.

M.Hanks defines a multi-vector foreign policy as one where a state's relationships with other countries are established on pragmatic and non-ideological grounds (Hanks, 2009: 257-267). This interpretation aligns the multi-vector policy with the broader neorealist concept of state foreign policy. Alexander Cooley contends that Kazakhstan, like other Central Asian states, has capitalized on the rivalry among Russia, China, and the United States to advance its own interests by leveraging the competition to secure greater benefits, assistance, and more favourable contractual terms (Cooley, 2012: 9). Kazakhstan has utilized multi-vectorism to navigate its complex geopolitical environment. Realism provides a logical theoretical framework for understanding this strategy. Balance of power theory posits that states from alliances to protect themselves from the dominant capabilities of a potential hegemon, whereas bandwagoning involves

aligning with the stronger power (Walt, 1987: 18). Stephen Walt suggests that balancing is the more common strategy, with states option to bandwagon only when they are weak, lack alternative allies, and believe it is possible to appease the rising hegemon. Nevertheless, these concepts of balancing and bandwagoning do not fully capture Kazakhstan's foreign policy against and bandwagoning with three major powers (China, Russia and the United States) while also engaging with the EU on economic issues. This multifaceted strategy appears to defy traditional realist expectations (WALT, 1987: 18). Conversely, E.Gnedina contends that the essence of multi-vector policy is neither about balancing nor aligning but is rather a distinctive strategy employed by post-Soviet elites to maximize short-term gains by exploiting the rivalries among major powers (Gnedina, 2015). This approach invites a comparison between multi-vector policy and hedging policy. According to C. Kuik, hedging employs strategies that fall "on the spectrum" between alignment and balancing, aiming to safeguard the state's security while maximizing the benefits for its ruling elites (Kuik, 2008: 159-185). By navigating a middle path between firm alliances and outright opposition, hedging allows a state to maintain flexibility and leverage in international relations, particularly in a complex geopolitical landscape. This nuanced strategy enables a country to simultaneously engage with multiple major powers, extracting advantages from each

3 President of the Republic of Kazakhstan. Address of the President of the Republic of Kazakhstan N. Nazarbayev to the people of Kazakhstan. 2007, 28th of February. Available from: www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-nazarbaeva-narodu-kazahstana-28-fevralya-2007-g

4 President of the Republic of Kazakhstan. Foreign Policy Concept for 2014–2020. Information and legal system of regulatory legal acts of the Republic of Kazakhstan. 2014. Available from: <http://www.adilet.zan.kz/rus/docs/U1400000741/links>

5 President of the Republic of Kazakhstan. On the Foreign Policy Concept of the Republic of Kazakhstan for 2020–2030. 2020, 9th of March. Available from: www.akorda.kz/ru/legal_acts/decrees/o-koncepcii-vneshnepolitiki-respubliki-kazahstan-na-2020-2030-gody

6 President of the Republic of Kazakhstan. On the Foreign Policy Concept of the Republic of Kazakhstan for 2020–2030. 2020, 9th of March. Available from: www.akorda.kz/ru/legal_acts/decrees/o-koncepcii-vneshnepolitiki-respubliki-kazahstan-na-2020-2030-gody

7 Kazakhstanskaya Pravda. Full text of Tokayev's article "Independence above all." 2021, January 6. Available from: <https://kazpravda.kz/n/polnyy-tekst-stati-tokaeva-nezavisimost-prevyshe-vsego/>

while avoiding over-dependence on any single one. Thus, Kazakhstan's multi-vector policy can be seen as a form of hedging, designed to enhance its strategic autonomy and optimize its geopolitical and economic gains.

2. Literature review

The concept of multi-vectorism in Kazakhstan's foreign policy has been extensively studied. Research by M.Kassen (2018: 314-343), Y. N. Bastas (2013), and O.Demenko (2021) has explored its origins and development, as well as the impact of Kazakhstan's geographical location and natural resources. The practical application of the multi-vector approach, which emphasizes maintaining equal relations with global and regional powers and balancing relations between China and Russia, has been examined by N.Nyshanbayeva (2020), K. Diyarbakirlioglu and S.Yigit (2014: 70-82). Its implementation in economic and energy sectors has been analysed by Nurgaliyeva (2016).

Notably, C.Sullivan (2019) and M.Clarke (2015) have examined the multi-vector policy as a means for Kazakhstan to safeguard its independence from Russian dominance, highlighting its uncertain future amidst ongoing Russia-West tensions. According to C.Sullivan and M.Clarke, Kazakhstan's multi-vector policy can be seen as a strategy to balance its relationship with Russia. This approach is reflected in the country's priorities, including alliances with Russia, China, and the US, as well as strategic relations with other Central Asian states and the European Union (Demenko, 2021).

However, A.V. Mamedov (2024) suggests that recent geopolitical shifts have led to a re-evaluation of these priorities, with a focus on intensifying relations with the West, redefining cooperation with Central Asian countries, and maintaining a balance between Russia and the West. Additionally, R. Kurmanguzhin and A.Chebotarev (2023) state that the 2019 Foreign Policy Concept 2020-2030 reaffirms Kazakhstan's multi-vector approach and its ambition to be a leading state in the Central Asian region.

The M.Kassen (2018) states that Kazakhstan's unique geopolitical location has shaped its "soft power" and "international initiatives" aimed at promoting economic development, partnership, and peaceful coexistence in the region. The author highlights the symbiotic relationship between Kazakhstan's multi-vector foreign policy and its regional initiatives.

Nevertheless, Kazakhstan's multi-vector policy in relation to major international issues remains unexplored. Therefore, it is necessary to undertake a detailed analysis of how Kazakhstan manages its relations with China and Russia, focusing on specific strategies, policy adjustments, and long-term implications for both domestic governance and international standing.

3. Methodology

To thoroughly investigate the multi-vector foreign policy of Kazakhstan, focusing on the interplay between Sino-Russian relations and Kazakhstan's strategic diplomacy, a multi-method approach will be adopted.

This methodology combines qualitative and quantitative techniques to provide a comprehensive understanding of the subject. The qualitative component will primarily involve a historical and geopolitical case study approach. This will enable an in-depth exploration of Kazakhstan's foreign policy decisions and strategies within the context of its relations with Russia and China. A quantitative analysis will be conducted to examine trade statistics, investment flows, and other economic indicators that highlight the economic dimensions of Kazakhstan's multi-vector policy.

Data was collected by distributing surveys to gather opinions from a broader audience, including academic experts and analysts, about the effectiveness and challenges of Kazakhstan's multi-vector foreign policy. Also, official documents like treaties and agreements with Russia and China were analysed. Furthermore, existing academic literature on multi-vector foreign policy, Central Asian geopolitics, and Sino-Russian relations was reviewed. Also collected data from reputable news sources to understand contemporary developments and public discourse around Kazakhstan's foreign policy. By examining historical and contemporary case studies and analysing economic data, the research aims to offer a comprehensive analysis of the strategic diplomacy between Kazakhstan, Russia, and China.

4. The Preeminence of the Russian Vector in Kazakh Foreign Policy: A Dominant Force Amidst Multifaceted Strategic Orientations

Since gaining independence, Kazakhstan's foreign policy landscape has been characterized by a nuanced and multifaceted approach, with the relationship with Russia occupying a paramount position. This prioritization has been consistently articulated by Kazakhstan and its elite, both preceding and following independence, underscored by tangible actions. Numerous factors contribute to the shaping of this priority, encompassing Kazakhstan's demographics, including the substantial presence of Russian ethnicity, and Russia's pivotal role as the primary military importer. The significance of the Kazakhstan-Russia relationship extends to addressing domestic and foreign security threats and holds particular weight in Kazakhstan's economic integration with the global community.

As of 2021, Kazakhstan is home to approximately 3-3.5 million ethnic Russians, constituting around 15 percent of the total population. Despite a significant decrease from the 1989 figures, where 6.2 million ethnic Russians comprised 38 percent of the population, the current number remains noteworthy in a country of around 19 million. Moreover, the concentration of this ethnic Russian population in the northern part of the country, with certain cities reaching proportions as high as 40-50 percent, has strategic implications. Policy decisions such as the relocation of the capital from Almaty to Astana, the prohibition of dual citizenship,

and the redrawing of internal borders in North Kazakhstan to promote Kazakhification are strategic moves rather than arbitrary choices (Zhanmukanova, 2021).

The geopolitical backdrop, particularly the Russo-Ukrainian conflict of 2022, has seen the Russian elite explicitly and implicitly referencing Northern Kazakhstan, suggesting that Russia's ambitions in the region persist. Additionally, since as early as 1992, there have been instances of efforts for independence in the region. Despite the demographic changes over the past decade, with a burgeoning Kazakh population, the ethno-demographic dynamics continue to play a pivotal role in shaping bilateral relations between Kazakhstan and Russia.

However, Kazakhstan has played a crucial role in the intellectual architecture and dynamism of one of the most important aspects of Eurasian integration, particularly during Nursultan Nazarbayev's presidency. In 2000, the Eurasian Economic Community was established, comprising of Russia, Belarus, Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Tajikistan (Zemkova, 2018: 3). The Eurasian Economic Union (EAEU) aims to establish institutional relations with China and the Association of Southeast Asian Nations (ASEAN). The idea was first proposed by Nazarbayev in 1994, and he is considered its founder. This initiative was initially considered audacious, but over time it has gained support and been developed. The Customs Union and later the Common Economic Space were

established, resulting in the founding of the Eurasian Economic Union by Belarus, Kazakhstan, and Russia on January 1, 2015. In the same year, the Republic of Armenia and the Kyrgyz Republic became full-fledged members of the EAEU. The EAEU is an important example of a sound economic union in the world, alongside the European Union, which began development in the mid-20th century. The Eurasian Economic Union (EAEU) is an international organization for regional economic integration. It is based on treaties agreed upon by member states within the Customs Union and the Common Economic Space. The EAEU aims to provide free movement of goods, services, capital, and labor. It also pursues a coordinated, harmonized, and singular policy in economic sectors determined by the Treaty and international treaties within the EAEU. The economic potential of Eurasian integration is significant. The combined economic indicators of the states amount to over \$2.2 trillion, and the member states have a total population of over 180 million people⁸.

As a landlocked country, Kazakhstan has identified the reduction of transport costs as a crucial aspect of its economic growth and diversification. The EAEU agreements on access to infrastructure and national commodity transit tariffs of partner countries have enabled the Kazakh business community to decrease transport costs, thereby correspondingly, it increased the competitiveness of Kazakhstani products in external markets⁹.

The member states of the EAEU are currently in the process of consulting on the creation of a supranational financial institution, the EAEU financial regulator, which is expected to be established by 2025. This institution will be responsible for enforcing common standards in the Union's financial markets and ensuring proper regulation and supervision. No issues related to a single central bank or single currency have been officially raised to date (Vinokurov, 2017: 59).

It is expected that a single market for oil, gas, and petroleum products will emerge by 2025. Energy companies from EAEU countries will have non-discriminatory access to their partners' oil infrastructure and will be able to purchase crude oil and oil products without quantitative restrictions at a non-discriminatory price without export duties. Additionally, non-discriminatory access to gas infrastructure will be provided by 2025. Kazakhstan is highly interested in the solution of these issues¹⁰. The distant deadline is a result of the oil and gas sector's crucial role in generating national budget revenues. The work will proceed separately (for oil and gas) under two programs and according to two roadmaps (Vinokurov, 2017: 60).

The EAEU establishes favourable conditions for member countries to achieve key statutory objectives across various aspects of their foreign and domestic economic activities. This is evidenced by a substantial increase in macroeconomic indicators during the initial

five-year period. The EAEU's gross domestic product at purchasing power parity (GDP at PPP) rose by 13%, GDP per capita increased by 12%, the unemployment rate decreased by 12%, and there was a 19% increase in investment in fixed assets. In November 2019, the mutual trade volume within the EAEU reached 5,628.8 million US dollars (Makhmudova, vd., 2023: 9). By November 2018, there was an 11.3% increase in its value, amounting to \$572.3 million compared to the preceding month, which experienced a 5.9% rise equating to \$315.6 million. For Kazakhstan, the growth rate in comparison to 2018 reached 123.7%, equivalent to USD 598.2 million. From January to October 2023, the mutual trade between the Republic of Kazakhstan and EAEU countries totalled 23,303.8 million US dollars, showing a nominal decrease of 1.8% compared to the same period in 2022. During this period, exports of goods amounted to 8,986 million US dollars, marking a 13.2% increase, while imports reached 14,317.8 million US dollars, reflecting a 9.3% decrease. The overall external trade turnover of the Republic of Kazakhstan with EAEU countries primarily involves the Russian Federation at 91.6%, followed by the Kyrgyz Republic at 4.9%, the Republic of Belarus at 3.3%, and the Republic of Armenia at 0.2%¹¹.

In 1994, Kazakhstan entered into a bilateral military cooperation accord with the Russian Federation, thereby formalizing an intimate diplomatic rapport. This strategic alignment

⁸ Ministry of Foreign Affairs of Republic of Kazakhstan, EAEU [Eurasian Economic Union]. [online] [cit. 16 October 2019]. Available from, <https://www.gov.kz/memleket/entities/mfa/press/article/details/583?lang=en>

⁹ Ministry of Foreign Affairs of Republic of Kazakhstan, EAEU [Eurasian Economic Union]. [online] [cit. 16 October 2019]. Available from, <https://www.gov.kz/memleket/entities/mfa/press/article/details/583?lang=en>

¹⁰ Ministry of Foreign Affairs of Republic of Kazakhstan, EAEU [Eurasian Economic Union]. [online] [cit. 16 October 2019]. Available from, <https://www.gov.kz/memleket/entities/mfa/press/article/details/583?lang=en>

¹¹ Mutual trade of Kazakhstan with the EAEU countries, published on 15.12.2023 <https://stat.gov.kz/en/industries/economy/foreign-market/publications/111762/#:~:text=In%20January%2DOctober%202023%20the,than%20in%20January%2DOctober%202022>. Retrieved:21.12.2023

is palpably manifested in the deployment of Russian military personnel at strategically significant sites, including the Baikonur space base, the Sary-Shagan missile defence zone, and lunar surveillance radars at Balkhash (Ohle, vd., 2020: 90). The ensuing diplomatic engagements, notably the border agreements of 1993 and 2005, the neighbourhood and alliance pact of 2013, and the military-technical cooperation treaties of 2015, have served to fortify the collaborative foundations between the two nations. The foreign policy conceptual framework for the period 2014-2020 explicitly designates the preservation and fortification of Kazakhstan's multifaceted relations with Russia across diverse domains as a paramount objective (Shibutov & Solozobov, 2019: 6-7). Functioning as the primary purveyor of arms to Kazakhstan, Russia commands a significant role, contributing to 90% of the nation's aggregate imports. By comparison, Spain and China contribute 3.2% and 2.1% of imports, respectively, delineating a notable hierarchy in Kazakhstan's arms procurement dynamics (Wezeman, 2020: 6).

Russia is important to Kazakhstan not only because of its close historical ties but also due to its role in the country's security, military acquisitions, demography, and as one of the primary intermediaries between Kazakh resources and the Western market. Since declaring independence, Kazakhstan has implemented a series of reforms aimed at liberalising its economy and attracting foreign investment. However, recent sanctions imposed on Russia and negative growth

prospects have deterred foreign investors from investing in the region. According to UNCTAD's World Investment Report 2020, FDI inflows to the country amounted to US\$3.1 billion in 2019, a slight decrease from the previous year's US\$3.8 billion. The total FDI stock stood at US\$150 billion in 2019. Kazakhstan is the second-largest recipient of foreign direct investment (FDI) in the region, following Russia. FDI is mainly attracted to the country's oil industry and metallurgy. According to BP's Statistical Review of World Energy 2020, Kazakhstan has proven oil reserves of 30.0 billion barrels (3.9 billion tons) and proven natural gas reserves of 93.7 trillion cubic feet (2.7 trillion cubic meters), accounting for 1.7% and 1.3% of total global reserves, respectively. Kazakhstan is the second-largest oil producer among the former Soviet republics, after Russia, and heavily relies on oil export revenues. In 2019, total oil and gas condensate production amounted to 91.4 million tons, a 0.2% increase from the previous year¹². Kazakhstan's participation in the oil and gas industry has increased in recent years due to its vital role in the republic's economy. The vertically integrated National Company KazMunayGas represents the state's interests in the industry and controls 26% of total proved oil and gas reserves in Kazakhstan.

Hydrocarbon production in Kazakhstan is mainly concentrated in the three largest fields. Tengiz, Karachaganak, and Kashagan are being developed by established consortia with the participation of transnational vertically integrated companies.

¹² Kazakhstan oil and gas tax guide, Ernst and Young Kazakhstan LLP, 2021 Web: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://assets.ey.com/content/dam/ey-sites/ey-com/ru_kz/topics/oil-and-gas/ey-kazakhstan-oil-and-gas-tax-guide-2021.pdf

Table 1. Ownership structures of main oil production fields in Kazakhstan¹³

Owners	Tengizchevroil ownership structure*	North Caspian Operating Company ownership structure 2020**	Karachaganak Petroleum Operating B.V. ownership structure 2020***
Chevron (US)	50%	-	18.0%
ExxonMobil (US)	25%	16.81%	
KazMunayGas NC (Kazakhstan)	20%	16.88%	10.0%
Lukoil (Russia)	5%	-	13.5%
Eni (Italy)	-	16.81%	29.25%
Royal Dutch Shell (Netherlands/UK)	-	16.81%	
Total (France)	-	16.81%	
CNPC (China)	-	8.33%	
INPEX (Japan)	-	7.56%	
BG Group (UK)	-		29.25%

In aggregate, Kazakhstan's participation in regional integration initiatives, wherein Russia assumes a preeminent role, is underpinned by the cognizance that the constituent nations, Kazakhstan included, engage with Russia at an institutional level. These engagements are construed as instrumental in fortifying their individual positionalities and relational dynamics within the purview of regional integration. Consequently,

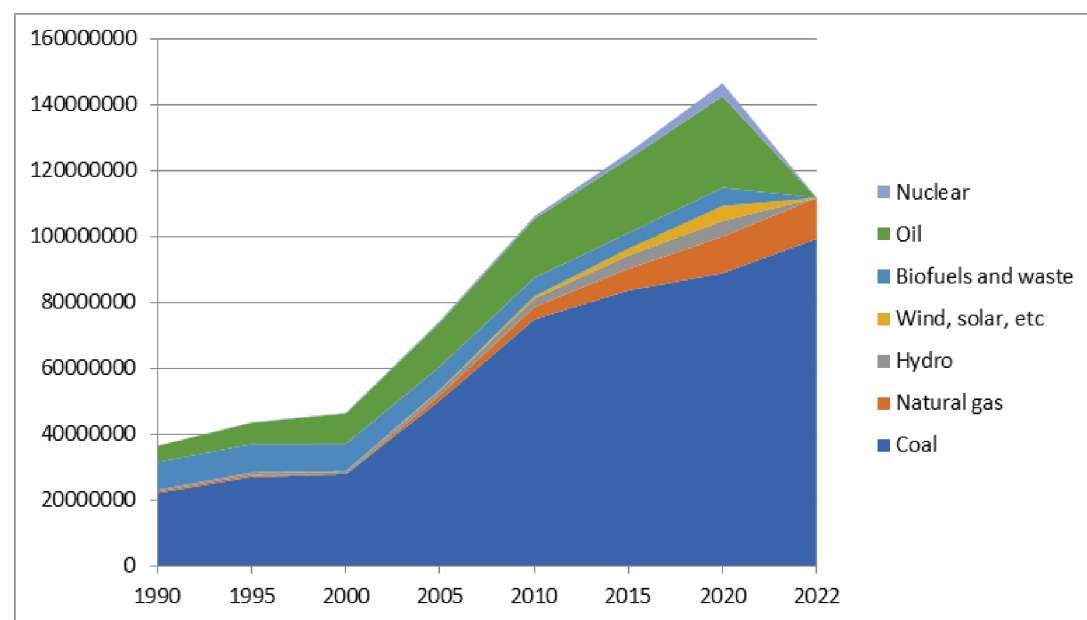
Kazakhstan, positioned as a pivotal agent in regional integration, not only sustains a distinct standing in its engagements with Russia but also endeavours to secure political and economic empowerment (Vielmini, 2019: 161). This strategic pursuit is underscored by the imperatives of upholding its prestige, independence, sovereignty, and active participation in the mechanisms of regional integration.

¹³ Resource: Tengizshevroil, Tengizchevroil Fact Sheet, Web: https://www.tengizchevroil.com/docs/default-source/default-document-library/facts-and-figures/2023/tco-fact-sheet-3q-2023_e_final.pdf?sfvrsn=87b8ce5c_2. Karachaganak Petroleum Operating B.V., <https://www.kpo.kz/en/about-kpo>. North Caspian Operating Company, Web: <https://www.ncoc.kz/en/ncoc/about>

5. Strategic Equilibrium in Kazakhstan's Foreign Policy: Negotiating the Sino-Russian Interplay

Kazakhstan plays a vital role in China's Belt-Road project due to its strategic location as a transit route and its potential to enhance China's power and influence in the region. The Russian dimension also holds significance within Kazakhstan's multi-vectoral foreign policy approach. It is important to maintain objectivity and avoid subjective evaluations. It has the potential to be a pioneer and sees an opportunity to strengthen its economy, accelerate infrastructure investments, and diversify its trade in natural resources.

Table 2. Figure 1. Total energy supply (TES) by source, People's Republic of China 1990-2022 (Unit TJ)¹⁴

According to figures published by the China National Bureau of Statistics, the percentage of energy consumption accounted for by coal fell from 68.5% to 56% over the last decade¹⁵. However, policymakers have recently taken a more cautious approach to phasing out coal power due to a combination of power rationing and droughts affecting hydropower production.

According to the U.S. Energy Information Administration (EIA), China was the world's leading energy producer and consumer in 2021. Primary energy production increased by over 6%, with growth across all sources. The fastest-growing sources of energy year-over-year were nuclear (11%), renewables (9%), and natural gas (8%). Energy consumption also increased by almost 6%,

with the highest growth seen in natural gas (12%), nuclear (11%), and renewables (8%). In 2022, 49% of the total installed electricity generation capacity was from non-fossil fuels, with the majority coming from hydroelectric (16%), solar (15%), and wind (14%)¹⁶.

Energy cooperation between Kazakhstan and China is primarily based on China's need to import energy for development and to diversify its import sources, and on Kazakhstan's aim to diversify its export routes and expand export volumes. Chinese companies are involved in Kazakhstan's energy development, mainly in hydrocarbons, including upstream development, pipeline construction, domestic oil refining, and gas processing. Kazakhstan and China have a key strategic partnership in the energy sector. In 2009, China's equity shares in Kazakhstan's oil production rapidly increased to 25%. During Chinese President Xi Jinping's visit in 2013, energy deals worth USD 30 billion were signed, including the acquisition of an 8.3% stake in Kashagan, the largest oilfield in the world outside the Middle East, by the China National Petroleum Corporation (CNPC)¹⁷. In 2015, the Beyneu-Bozoy-Shymkent natural gas pipeline was completed, with a capacity of 15 bcm per year. As a result, exports to China increased to 5.2 bcm in 2018, according to the National Energy Report 2019¹⁸.

The Kenkiyak-Atyrau oil pipeline, which spans 450 km and was initiated with an agreement signed in 1997, has become a

significant component of energy supply from Kazakhstan to China since its reversal in 2003. In 2004, it acquired the entire Aktobemunaigaz company. That same year, the pipeline project was restarted, and two heads of state agreed on the construction of the Atasu-Alashankou oil pipeline. In 2007, KazMunaiGaz and CNPC reached an agreement for the joint exploration and development of the Darkhan field in the Caspian Sea, Ai-Dan also acquired Munai JSC, making an important breakthrough in the extraction and processing of energy resources. During this process, the bilateral trade volume increased from \$8.43 billion in 2006 to \$20 billion in 2011. Additionally, China, which was the country's third-largest trade partner in 2008, rose to second place in 2009. The Khorgas China-Kazakhstan International Border Cooperation Center has emerged as a significant symbolic initiative in this context, serving as a logistics hub for the development of bilateral trade at the intersection of the two countries' lands in the border region.

The Central Asia-China Natural Gas Pipeline plays a crucial role in carrying Turkmen and Uzbek natural gas to China via Kazakhstan, with an annual target of 105 billion cubic meters. Kazakhstan is one of China's most significant energy suppliers, and the pipeline is essential to China's growing economy and its relations with Kazakhstan. The Strait of Malacca is crucial for meeting 80% of China's oil needs. However, due to the

¹⁴ Source: IEA World Energy Balances <https://www.iea.org/data-and-statistics/data-product/world-energy-statistics-and-balances>

¹⁵ National Bureau of Statistics of China, Web: <https://www.stats.gov.cn/search/english/s?qt=the+percentage+of+energy+consumption>

¹⁷ Usen Suleimen, Energy Cooperation between Kazakhstan and China, <http://astanatimes.com/2014/01/energy-cooperation-kazakhstan-china/>

¹⁸ The National Energy Report: KazEnergy 2019, https://www.kazenergy.com/upload/document/energy-report/NationalReport19_en.pdf

growing competition between China and the US, it cannot be relied upon as a long-term source of supply security. Therefore, energy-rich Central Asia has become increasingly important for China.

At the same time, Chinese companies are very active in the Kazakhstani infrastructure market. They work in infrastructural projects both as investors and as contractors. Chinese companies are also active in establishing joint ventures with local counterparties (mostly State-owned) and acquisition of local companies (while it is worth mentioning that the number of acquisitions is not as high as it was 5-6 years ago, mostly for the reason of general economic instability). Chinese construction companies are particularly active in Western and Southern regions of the country, while they are generally present in all regions, including Almaty and the capital, Astana. The West of Kazakhstan (Aktau, Atyrau, Aktope) is a region with a high concentration of natural resources, including oil and gas. Chinese companies participate in the development of these resources (for example, CNPC is working on the development of several oil and gas facilities in the Aktope region), construction of major infrastructural facilities aimed at the production of construction materials (such as bitumen production plant in Aktau constructed by JV established by CITIC in cooperation with Kazakh counterparty), and in many other projects. In the Southern region of the country, Chinese construction companies participate in the construction of major transportation facilities, such as the construction of the Beineu-Shymkent

pipeline (realized by a joint venture between KazTransGas JSC and Chinese Trans-Asia Gas Pipeline (affiliate of CNPC). One of the key contractors of the project is China Petroleum Pipeline Engineering Corporation. Another major project to be mentioned is the construction of the Western Europe-Western China motor road; Sinohydro Corporation Limited is working as one of the contractors for this project. Chinese financial institutions, such as Bank of China and China Development Bank, are actively financing infrastructural projects in Kazakhstan. The abovementioned Beineu-Shymkent pipeline has been financed by China Development Bank by way of a syndicated secured loan facility for US\$1.8 billion. China Development Bank has also organized two secured loans totaling US\$12.2 billion to Asia Gas Pipeline LLP for the construction of the Central Asia-China Gas Pipeline Project. Chinese companies are also active in the production and supply of construction materials, and in the telecommunication market (supply of telecommunication solutions, installation of equipment, and various communication services)¹⁹.

Kazakhstan is a member of the Shanghai Cooperation Organization (Ohle, vd., 2020: 95-97), which was established in 2001. China's approach to the region challenges the position of the current hegemon, the USA, and aims to create a power centre in the region. The Belt and Road project is expected to be the driving force behind this process, thanks to its ties with the region. This development places Kazakhstan at a central point, not only for Russia but also for China.

The Belt and Road Initiative, also known as Belt-Road or One Belt One Road, consists of two key components: the Silk Road Economic Belt (SREB) and the Sea Silk Road of the 21st Century (SSR) (Kazambayeva, 2020: 36). In 2013, President Xi Jinping of the People's Republic of China presented this initiative. Over the years, Chinese leadership has referred to the project as the 'project of the century', aiming to bring prosperity, peace, and cooperation to the land and naval routes of the Silk Road by reviving and revitalising the trade route.

China has both geopolitical and economic motivations behind the Belt and Road Initiative (BRI). It is important to note that this statement is a subjective evaluation and has been marked as such. The BRI is seen as one of the main planks of a bolder Chinese statecraft under Xi, alongside the Made in China 2025 economic development strategy. Xi sees the BRI as a way to counter the US 'pivot to Asia' and to develop new trade links, cultivate export markets, increase Chinese incomes, and export China's excess productive capacity. Additionally, China aims to strengthen global economic links to its western regions, which have historically been overlooked. Promoting economic development in Xinjiang is a major priority for China. Additionally, securing long-term energy supplies from Central Asia and the Middle East is crucial, especially via routes that are not vulnerable to disruption by the US military. Finally, Beijing may seek geopolitical leverage over BRI countries. In a 2021 study, over one hundred debt financing contracts that China signed with foreign

governments were analysed. The study found that these contracts often include clauses that limit restructuring with the group of twenty-two major creditor nations, also known as the "Paris Club"²⁰.

The project is a design planned to be completed in 30 years and is considered by China to involve 67 countries, which make up 63% of the world's population. Kazakhstan holds a crucial position in the planned land routes as the northern route, one of the most significant routes in the transition to Europe, is planned to pass through Kazakhstan and Russia, reaching the Baltic, the Netherlands, and Germany. Although the middle route is intended to pass through Uzbekistan, Turkmenistan, and Kyrgyzstan (Kazambayeva, 2020: 37-38), it is possible that China's relationship with Kazakhstan may influence the approach of these three states towards China in general and the Belt and Road project in particular.

China has systematically pursued a proactive diplomatic agenda aimed at augmenting its geopolitical influence within the Central Asian region. Against the backdrop of the Russia-Ukraine conflict, a discernible paradigm shift is observed through the execution of novel economic accords between China and Central Asian nations, concomitant with the formalization of agreements pertaining to pivotal infrastructure initiatives. The escalating trajectory of China's commercial engagements with Central Asia serves as a conspicuous barometer of Beijing's expanding sphere of influence. . Noteworthy is the tripling of China's trade with Kazakhstan in

19 Grata International, Activity of Chinese companies in Kazakhstan, Central Asia Azerbaijan and Eastern Europe, Web: https://www.gratanet.com/uploads/user_11/files/client_note_Yessimkhanov.pdf

20 The Economist, How China's Belt and Road Initiative is changed, Oct 17th 2023 Web: <https://www.economist.com/the-economist-explains/2023/10/17/how-chinas-belt-and-road-initiative-is-changing>

in the first half of 2022, compared to analogous figures from 2016. Similarly, the trade volume with Uzbekistan during the period spanning January to July 2022 manifested a 32.5% surge relative to the equivalent interval in 2021. The landmark \$15 billion agreement with Uzbekistan and the sanctioned commencement of the China-Kyrgyzstan-Uzbekistan railway (CKU) project stand as emblematic milestones underscoring China's ascending economic hegemony in the Central Asian domain. The CKU railway, posited as an alternative to extant Russian routes, encapsulates China's strategic augmentation, potentially at the geopolitical expense of Russia²¹.

This burgeoning economic ascendancy is integrally aligned with China's imperative to safeguard its national interests. Recent geopolitical incidents serve as compelling exemplars of Beijing's resolute opposition to territorial alterations within the region. Notably, China's unwavering support for the territorial integrity of Kazakhstan during the latter's tensions with Russia, and its analogous support for Kyrgyzstan's sovereignty amidst the border conflict with Tajikistan, illustrate China's steadfast commitment to respecting the sovereignty of its regional counterparts. These instances elucidate the symbiotic relationship between China's burgeoning economic influence and its imperative to assert and uphold geopolitical imperatives within the Central Asian theatre.

In 2014, it was planned to allocate \$40 billion to the project, which is considered vital for China's global competitiveness. In 2017, Xi Jinping decided to allocate an additional \$14.5 billion, making it the largest international project in Chinese history. During the 2015 meeting between Putin and Xi Jinping, the Eurasian Economic Union (EAEU) and the Silk Road Economic Belt projects were discussed, with the Shanghai Cooperation Organization serving as the main forum for negotiations (Kazambayeva, 2020: 38). Kazakhstan has designed a plan to increase its involvement in the Belt and Road project through the Nurlu Jol initiative (Vielmini, 2019: 163). This project, which allocates 5 billion dollars, equivalent to 4 percent of its GDP, aims to make Kazakhstan's participation in the process more tangible. Kazakhstan is a country that is part of three of the six planned highway routes. In recent years, more and more Chinese companies have been conducting economic activities in Kazakhstan as a result of the Belt and Road project. In 2013, China purchased Maten Petrol and KoZhan oil companies in Kazakhstan to meet its energy needs. Kazakhstan's involvement with China has increased due to this project. Considering the potential benefits of Kazakhstan's involvement in the Belt and Road initiative, including the development of relations with countries along the route and China, as well as the economic opportunities presented by the initiative, such as cheaper imports of

goods and services, it is clear that Kazakhstan, despite being a landlocked country, has made significant progress in its exports. As Kazakhstan's engagement with the international community strengthens and its importance in the great powers' competition increases, the Kazakh leadership emphasizes the country's independence and sovereignty. This has been a focus since the state's independence and is important in dealings with other actors. However, it is important to consider the potential risks associated with the arrival of Chinese workers in Central Asia, including cultural differences, employment needs of the current workforce, and concerns about perceived expansionism by China (Kazambayeva, 2020: 43).

Kazakhstan plays a crucial role in China's energy supply, and its regional leadership is significant for China's Central Asian policy. The stability and peaceful environment in the region are essential for China's Belt and Road project implementation. This framework includes components that have a more direct impact on the regional hard security agenda. These components include domestic political turmoil that occasionally arises in the region, the Afghanistan factor, and the efforts of international terrorism to gain ground in Central Asia. It could be argued that China's interest in the region has increased not only due to the Belt and Road project but also because of the USA's withdrawal from Afghanistan and the close relations established between China and the Taliban before the completion of the withdrawal process. China's focus on security, stability, economic capacity, infrastructure, and approach to the region is more significant

than ever before and will be a key factor in global competition with the USA in the coming decades. China has not fully repaired its tense relations with NATO allies. These allies are experiencing economic problems due to supply shortages and increased inflation caused by the pandemic. The political situation in China is also undergoing a transformation, with the Republican Party gaining power again with the approval of the public under Biden's administration. These issues have been prominent since the Trump era. The military withdrawal carried out by the United States significantly reduced the capacity of AFRICOM in Africa and changed the way of engagement in Syria and Iraq in the Middle East. Any advantage gained by another party should be objectively supported with evidence. To achieve a real breakthrough and shorten the distance between the USA and China, it is vital to ensure China's economic growth and energy supply. This will enable the Belt and Road project to be implemented as designed, making China a vital actor.

Conclusion

Kazakhstan has several advantages, including its rich natural resources and geostrategic location. Its foreign policy prioritises national interests, making it an important actor for the great powers of the rising Eastern dimension in international relations. This position plays a crucial role in transforming Kazakhstan's potential power into real power, contributing to its emergence as a leading actor in the wider Asian geography in the coming decades. However, it also intensifies the competition between China and Russia for influence in

21 Sharifli, Yunis. (18 January 2023) China's Dominance in Central Asia: Myth or Reality? The Royal United Services Institute for Defence and Security, Web: <https://rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/chinas-dominance-central-asia-myth-or-reality>

the country. The balance policy and regional initiatives involving both countries can benefit their relations by creating a platform for power consolidation through competition. However, Western political and economic intervention in the region has led to an entente between Russia and China. Additionally, there is a rivalry between Russia and China operating in the background over the region. This competition appears to be a crucial factor in the management of Kazakhstan's multi-vectoral foreign policy design.

While there is observable evidence suggesting a decline in Russia's influence and a corresponding ascendancy of China in Central Asia, it is imperative to underscore that Beijing is presently incapable of supplanting Moscow within the region, both in terms of immediate capacity and strategic intent. Despite the diminishing stature of Russia, it retains a substantive role as a formidable security and economic actor, wielding influential instruments capable of shaping the policies of regional entities.

Contrary to prognostications, Russia's economic sway in the area has not waned; recent developments even point towards an amelioration in relations between Russia and Central Asian nations. Since the commencement of the conflict, a discernible surge in trade activity between Russia and Central Asian countries has been noted.

Furthermore, Russia has intensified its imports from Central Asia, a strategic response to the curtailed access to the European market. This strategic realignment seeks to substitute products previously procured from

European nations. Illustrative of this shift are notable instances such as the escalation in Moscow's imports of affordable wine and the introduction of footwear sourced from Uzbekistan. These instances underscore the nuanced dynamics of Russia's economic engagements in Central Asia amid evolving geopolitical circumstances.

Kazakhstan has carefully crafted its relations with leading global actors based on its own national interests and threat perceptions. The competition serves as a means for Kazakhstan to establish itself as a leading power and equal interlocutor in the region. In the context of Tokayev, who worked at the USSR's embassy in Beijing in the 1980s and therefore had close knowledge of both actors and their relationship, there is a significant potential for its continuation under Tokayev's leadership. The country's performance in this equation will determine Kazakhstan's role as a kingmaker in the region. This potential can be realized in the foreseeable future, not only with the two dominant actors but also with the other actors mentioned, the international community, and its close geography in general.

References

Bastas, Y. N. 2013. "The Foreign Policy of Kazakhstan: An Analysis of Kazakhstan's Multi-Vector Policy". Yüksek Lisans Tezi, Universitetet i Oslo Department of Political Science, Oslo. <https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/36938/1/Bastasx-MasterxoppgxStatsviten-skap.pdf> (Erişim Tarihi: 23.06.2025).

Clarke, M. 2015. "Kazakhstan's Multi-Vector Foreign Policy: Diminishing Returns in an Era of Great Power 'Pivots'?" *The Asian Forum*. <http://theasanforum.org/kazakhstans-multi-vector-foreign-policy-diminishing-returns-in-an-era-of-great-power-pivots/> (Erişim Tarihi: 23.06.2025).

Cooley, A. 2012. *Great games, local rules: the new Great Power contest in central Asia*. New York: Oxford University Press.

Demenko, O. 2021. "Features of the Formation of the Foundations of the Foreign Policy of the Republic of Kazakhstan". *Problems of World History*. (doi:10.46869/2707-6776-2021-13-8).

Diyarbakirlioglu, K. ve Yiğit, S. 2014. "Kazakh Multi Vector Foreign Policy in Action". *Alternatives: Turkish Journal of International Relations* 13 (4): 70-82.

Gnedina, E. 2015. "Multi-Vector Foreign Policies in Europe: Balancing, Bandwagoning or Bargaining?" *Europe-Asia Studies* 67(7):1007-1029.

Grata International. "Activity of Chinese companies in Kazakhstan, Central Asia Azerbaijan and Eastern Europe". https://www.gratanet.com/uploads/user_11/files/client_note_Yessimkhanov.pdf (Erişim Tarihi: 23.06.2025).

Hanks, R. R. 2009. "Multi-Vector Politics and Kazakhstan's Emerging Role as a Geo-Strategic Player in Central Asia". *Journal of Balkan and Near Eastern Studies* 11 (3): 257-267.

Kassen, M. 2018. "Understanding Foreign Policy Strategies of Kazakhstan: A Case Study of the Landlocked and Transcontinental Country". *Cambridge Review of International Affairs* 31 (3-4): 314-343.

Kazakhstan oil and gas tax guide. 2021. Ernst and Young Kazakhstan LLP. https://assets.ey.com/content/dam/ey-sites/ey-com/ru_kz/topics/oil-and-gas/ey-kazakhstan-oil-and-gas-tax-guide-2021.pdf (Erişim Tarihi: 23.06.2025).

Kazakhstanskaya Pravda. 2021. "Full text of Tokayev's article Independence above all". <https://kazpravda.kz/n/polnyy-tekst-stati-tokaeva-nezavisimost-pre-vyshe-vsego/> (Erişim Tarihi: 06.01.2021).

Kazambayeva, S. 2020. "Participation of Kazakhstan in the Chinese One Belt, One Road Initiative: Advantages, Problems and Prospects". *Norwa Polityka Wschodnia*.

Kuik, C. 2008. "The Essence of Hedging: Malaysia and Singapore's Response to a Rising China". *Contemporary Southeast Asia: A Journal of International and Strategic Affairs* 30 (2): 159-185.

Kurmanguzhin, R. ve Chebotarev, A. 2023. "Diplomacy of the Republic of Kazakhstan: Evolution of Foreign Policy Concepts". *World Economy and International Relations*. (doi:10.20542/0131-2227-2023-67-7-74-84).

Makhmudova, G.N. ve Gulomova, N.F. 2023. "Unlocking the potential of the digital economy in the EAEU countries: identifying and overcoming obstacles". *Journal of π -Economy* 16 (4).

Mamedov, A. V. 2024. "Kazakhstan's Foreign Policy: Adjusting the Priorities". *RUDN Journal of Political Science*. (doi:10.22363/2313-1438-2024-26-1-121-130).

Ministry of Foreign Affairs of Republic of Kazakhstan. 2019. "EAEU (Eurasian Economic Union)". <https://www.gov.kz/memleket/entities/mfa/press/article/details/583?lang=en> (Erişim Tarihi: 16.06.2019).

Mutual trade of Kazakhstan with the EAEU countries. 2023. <https://stat.gov.kz/en/industries/economy/foreign-market/publications/111762/> (Erişim Tarihi: 21.06.2023).

National Bureau of Statistics of China. "The percentage of energy consumption". <https://www.stats.gov.cn/search/english/s?qt=the+percentage+of+energy+consumption> (Erişim Tarihi: 23.06.2025).

Nazarbayev, N. A. 1992. “Strategy For The Formation And Development Of Kazakhstan As A Sovereign State”. https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30006969 (Erişim Tarihi: 23.06.2025).

Nurgaliyeva, L. 2016. “Kazakhstan’s Economic Soft Balancing Policy vis-a-vis Russia: From the Eurasian Union to the Economic Cooperation With Turkey”. *Journal of Eurasian Studies* 7 (1): 92–105.

Nyshanbayeva, N. 2020. “Features of the New Concept of Kazakhstan’s Foreign Policy: Theoretical Analysis”. *Bulletin Serie of Sociological and Political Sciences*. (doi:10.51889/2020-4.1728-8940.23).

Ohle, M., Cook, R. J. ve Han, Z. 2020. “China’s engagement with Kazakhstan and Russia’s Zugzwang: Why is Nur-Sultan incurring regional power hedging?”. *Journal of Eurasian Studies* 11 (1).

President of the Republic of Kazakhstan. 2007. “Address of the President of the Republic of Kazakhstan N. Nazarbayev to the people of Kazakhstan”. www.akorda.kz (Erişim Tarihi: 28.06.2025).

President of the Republic of Kazakhstan. 2014. “Foreign Policy Concept for 2014–2020”. <http://www.adilet.zan.kz/rus/docs/U1400000741/links> (Erişim Tarihi: 23.06.2025).

President of the Republic of Kazakhstan. 2020. “On the Foreign Policy Concept of the Republic of Kazakhstan for 2020–2030”. www.akorda.kz (Erişim Tarihi: 09.03.2020).

Seng Tan. 2020. “Consigned to hedge: south-east Asia and America’s ‘free and open Indo-Pacific’ strategy”. *International Affairs* 96 (1): 131–148.

Sharifli, Y. 2023. “China’s Dominance in Central Asia: Myth or Reality?”. *The Royal United Services Institute for Defence and Security*. [https://rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/chinas-dominance-central-asia-myth-](https://rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/chinas-dominance-central-asia-myth-or-reality)

or-reality (Erişim Tarihi: 18.01.2023).

Shibutov, M., Solozobov, Y. ve Malyarchuk, N. 2019. “Kazakhstan Russia Relations in the Modern Era”. *International Institute for Global Analyzes*.

Sullivan, C. J. 2019. “End of an Era? Kazakhstan and the Fate of Multivectorism”. ss. [Sayfa No] içinde *Kazakhstan and the Soviet Legacy*. Ed. J.-F. Caron. Singapore: Palgrave Macmillan.

The Economist. 2023. “How China’s Belt and Road Initiative is changed”. <https://www.economist.com/the-economist-explains/2023/10/17/how-chinas-belt-and-road-initiative-is-changing> (Erişim Tarihi: 17.06.2023).

The National Energy Report: KazEnergy 2019. https://www.kazenergy.com/upload/document/energy-report/NationalReport19_en.pdf (Erişim Tarihi: 23.06.2025).

U.S. Energy Information Administration (EIA). 2023. “China 2021 primary energy data”. <https://www.eia.gov/international/overview/country/CHN> (Erişim Tarihi: 14.16.2025).

Usen Suleimen. 2014. “Energy Cooperation between Kazakhstan and China”. <http://astanatimes.com/2014/01/energy-cooperation-kazakhstan-china/> (Erişim Tarihi: 23.06.2025).

Vielmini, F. 2019. “Foreign Policy Challenges for a Post-Nazarbayev Kazakhstan”. *Eurasistica* 13.

Vinokurov, E. 2017. “Eurasian Economic Union: Current state and preliminary results”. *Russian Journal of Economics* 3.

Walt, S. M. 1987. *Origins of alliances*. Ithaca: Cornell University Press.

Wezeman, P. D., Fleurant, A., Kuimova, A., Da Silva, D. L., Tian, N. ve Wezeman, S. T. 2020. “Trends in International Arms Transfers, 2019”. *SIPRI Fact Sheet*.

Zemskova, K. 2018. “Common Energy Market of The Eurasian Economics Union: Implications for the European Union and the role of the Energy Charter Treaty (ECT)”. *International Energy Charter Occasional Paper Series*.

Zhanmukanova, A. 2021. “Is Northern Kazakhstan at Risk to Russia?”. *The Diplomat*. <https://thediplomat.com/2021/04/is-northern-kazakhstan-at-risk-to-russia/> (Erişim Tarihi: 23.04.2025).

“İyi Yayın Üzerine Kılavuzlar ve Yayın Etiği Komitesi’nin (COPE) Davranış Kuralları” çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir. / The following statements are included within the framework of **“Guidelines on Good Publication and the Code of Conduct of the Publication Ethics Committee (COPE)”**:

İzinler ve Etik Kurul Belgesi/Permissions and Ethics Committee Certificate:

Makale konusu ve kapsamı etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir. / The subject and scope of the article do not require an ethics committee approval.

Finansman/Funding: Bu makale için herhangi bir kurum ve kuruluştan destek alınmamıştır. / No support was received from any institution or organization for this article.

Destek ve Teşekkür/Support and Acknowledgment: Destek ve teşekkür beyanı bulunmamaktadır. / There is no statement of support or gratitude.

Çıkar Çatışması Beyanı/Declaration of Conflicting Interests: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur. / There is no potential conflict of interest for the author regarding the research, authorship or publication of this article.

Yapay Zekâ Kullanımı/Use of GenAI: Bu makalede yapay zekâdan yararlanılmamıştır. / GenAI was not used in this article.

KÜRESELLEŞME: LİYAKAT MİTİ Mİ, YOKSA GÜÇ OYUNU MU? ¹

Adnan KUM ²

Özet

Bu makale, küreselleşmenin meritokratik bir sistem olup olmadığını, Donald Trump'ın ikinci başkanlık dönemindeki agresif ticaret politikaları ekseninde tartışmaktadır. The Economist'in “Was Globalisation Ever a Meritocracy?” başlıklı analizinden yola çıkarak küreselleşmenin tarihsel sürecinde güç dengesizliklerinin rolü incelenmekte ve sistemin hiçbir zaman tam anlamıyla liyakate dayanmadığı iddia edilmektedir. Trump'ın “zorbalığa dayalı” ekonomi modeli, tarihsel olarak askeri gücün ekonomik hegemonyaya etkilerini inceleyen Birleşik Krallık, ABD, Japonya, Osmanlı İmparatorluğu ve Sovyetler Birliği örnekleriyle karşılaştırılmaktadır. Bu bağlamda, korumacılığın yükseldiği mevcut küresel konjonktürde Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin izlemesi gereken stratejik politikalar; başarılı ülke örneklerinden dersler çıkarılarak otomotiv, savunma sanayii, tarım ve teknoloji sektörleri özelinde analiz edilmektedir. Makale, küreselleşmenin geleceğinin liyakatten çok jeopolitik güç mücadelelerine bağlı olduğunu ve sürdürülebilir bir küresel düzen için eşitlikçi reformların zorunluluğunu vurgulayarak sona ermektedir.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Liyakat, Ticaret Savaşları, Donald Trump, Korumacılık, Gelişmekte Olan Ülkeler, Türkiye Ekonomisi.

¹ Geliş Tarihi (Submission Date): 10.09.2025, Kabul Tarihi (Acceptance Date): 28.10.2025.

Kum, A. 2025. “Küreselleşme: Liyakat Miti Mi, Yoksa Güç Oyunu Mu?”. Altay Stratejik Araştırmalar Dergisi (2) 4: **-**.

² Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Başkan Yardımcısı, Polis Akademisi Uluslararası Güvenlik Bölümü, ORCID: 0009-0005-0034-7682, adnan.kum@tihek.gov.tr.

Globalization: a myth of meritocracy or a power game?**Abstract**

This article examines whether globalization is a meritocratic system through the lens of Donald Trump's aggressive trade policies during his second presidential term. Drawing upon The Economist's analysis titled "Was Globalisation Ever a Meritocracy?", the role of power imbalances in the historical process of globalization is investigated, and it is argued that the system has never been fully based on merit. Trump's "bullying-based" economic model is compared with historical examples—namely the United Kingdom, the USA, Japan, the Ottoman Empire, and the Soviet Union—that illustrate the effects of military power on economic hegemony. In this context, strategic policies that developing countries like Turkey should pursue within the current global landscape of rising protectionism are analyzed specifically in the automotive, defense, agriculture, and technology sectors, by drawing lessons from successful country examples. The article concludes by emphasizing that the future of globalization depends more on geopolitical power struggles than on merit and highlights the necessity of egalitarian reforms for a sustainable global order.

Keywords: Globalization, Merit, Trade Wars, Donald Trump, Protectionism, Developing Countries, Turkish Economy.

Giriş

Küreselleşme, yirminci yüzyılın son çeyreğinden itibaren dünya ekonomisinin ve uluslararası ilişkilerin temel paradigması olarak kabul edilmiştir. Ancak, Donald Trump'ın ikinci kez ABD başkanı olarak seçilmesiyle birlikte bu kavramın liyakate dayalı, adil bir sistem olduğu yönündeki varsayımlar derinden sarsılmıştır. The Economist'in 23 Ağustos 2025 tarihli sayısında yer alan "Was Globalisation Ever a Meritocracy?" başlıklı makale, bu tartışmanın fitilini ateşlemiştir ("Was Globalisation Ever a Meritocracy?", 2025). Makale, Trump yönetiminin ticaret politikalarını "zorbalı okul bahçesi" metaforuyla tanımlayarak küresel ekonomik düzenin aslında bir liyakat sistemi değil, bir güç oyunu olabileceğini öne sürmektedir. Bu çalışma, söz konusu makaleyi referans alarak küreselleşmenin tarihsel evrimini, Trump'ın politikalarının mevcut sistem üzerindeki etkilerini ve geleceğe yönelik olası senaryoları analiz etmeyi amaçlamaktadır. Temel soru, küreselleşmenin vaat ettiği gibi adil bir rekabet alanı mı, yoksa en başından beri güçlülerin hakimiyet kurduğu bir arena mı olduğudur.

1. Trump'ın Ticaret Politikaları: Disiplinden Zorbaya Dönüşüm

Donald Trump'ın Ocak 2025'te yeniden göreve başlaması, küresel ticaret mimarisinde yeni ve daha sert bir dönemin başlangıcı olmuştur. İlk başkanlık döneminde (2017-2021), ticaret fazlası veren ülkelere, özellikle Çin'e karşı "hileci" oldukları iddiasıyla yapısal reformlar talep eden ve Amerikan teknolojisini korumayı amaçlayan daha "disiplinli" bir yaklaşım gözlemleniyordu

(Bown & Kolb, 2021). Bu dönemde atılan adımlar, mevcut küresel ticaret kurallarının ABD aleyhine kötüye kullanıldığı argümanına dayanıyordu.

Ancak ikinci dönemde bu tutum, yerini çok daha agresif ve tek taraflı bir güç gösterisine bırakmıştır. Trump, ticaret ortaklarına karşı "kibirli ve acımasız" bir tavır sergilemekte, bu durum The Economist tarafından altıncı sınıf bir tiranın okul bahçesindeki davranışlarına benzetilmektedir ("Was Globalisation Ever a Meritocracy?", 2025). Çin'e yönelik suçlamalar artık sadece yapısal reform talepleriyle sınırlı kalmamakta; teknoloji hırsızlığı ve istihdam kayıpları gibi iddialar, daha önce benzeri görülmemiş gümrük vergileri ve yaptırımlarla desteklenmektedir. Bu dönüşüm, küreselleşmeyi en verimli ve yenilikçi olanın kazandığı meritokratik bir sistem olarak idealize edenler için bir hayal kırıklığıdır. Zira meritokrasi, liyakate dayalı başarıyı öngörürken Trump'ın politikaları ham gücün ve zorbalığın belirleyici olduğu bir düzeni dayatmaktadır.

2. Küreselleşmenin Meritokrasi Sorgusu

1990'lardan itibaren serbest ticaret anlaşmaları, uluslararası tedarik zincirleri ve teknolojik entegrasyonla tanımlanan küreselleşme, teoride en rekabetçi olanın kazanacağı liyakat temelli bir sistem olarak sunulmuştur (Friedman, 2005). Ancak bu teorik çerçeve, sahadaki gerçeklerle her zaman örtüşmemiştir. Gerçekte küreselleşme, kuralları koyan ABD, Avrupa Birliği ve sonrasında Çin gibi güçlü ekonomik aktörlerin hakimiyetinde şekillenmiştir.

Bu süreçte yaşanan temel sorunlar şu şekilde özetlenebilir:

- **Güç Dengesizliği:** Ticaret anlaşmaları ve uluslararası kurumların kuralları, genellikle gelişmiş ülkelerin çıkarlarını gözeterek şekilde tasarlanmıştır. Örneğin, Çin'in ucuz işgücü ve devlet sübvansiyonları ile küresel pazarlara girişi başlangıçta Batılı şirketlere fayda sağlarken Çin bir rakip haline geldiğinde bu politikalar “hile” olarak damgalanmıştır. Buna karşılık, ABD'nin kendi teknolojik üstünlüğünü korumak için uyguladığı ihracat kontrolleri ve yaptırımlar da benzer bir güç oyununun parçasıdır (Tooze, 2022).

- **Ekonomik Etkiler:** Küreselleşmenin küresel GSYİH'yi artırdığı bir gerçek olsa da bu artışın yarattığı zenginliğin dağılımındaki eşitsizlik de aynı derecede gerçektir (Milanović, 2016). Gelişmiş ülkelerdeki düşük vasıflı işçiler işlerini kaybederken gelişmekte olan ülkelerdeki emek sömürüsü artmıştır. Trump'ın başlattığı ve tırmandırdığı ticaret savaşları, küresel tedarik zincirlerini bozarak enflasyonu tetiklemekte ve özellikle küçük ve dışa bağımlı ekonomilere zarar vermektedir.

- **Metaforik Bakış:** The Economist'in okul bahçesi metaforu, durumu çarpıcı bir şekilde özetlemektedir: Zorbalar (güçlü ülkeler) kuralları istedikleri gibi çiğnerken liyakat söylemi bir illüzyondan ibaret kalmaktadır. Trump'ın “parmağıyla küreyi döndürmesi” gibi sembolik imgeler, bu gücün pervasızlığını vurgulamaktadır. Tarihsel bağlamda, Soğuk Savaş sonrası kurulan yarı-liberal düzen dahi tam anlamıyla meritokratik olmamıştır. Bu düzen, Batı'nın değerlerini ve ekonomik modelini evrenselleştirirken

Doğu'nun yükselişiyle birlikte kendi iç gelişmeleriyle yüzleşmek zorunda kalmıştır.

3. Tarihsel Perspektif: Askeri Güce Dayalı Ekonomik Hegemonya

Trump'ın günümüzdeki politikaları, tarihte askeri gücün ekonomik hegemonyayı sağlamak için kullanıldığı örneklerle paralellik göstermektedir. Bu stratejiler kısa vadede başarılı olsa da uzun vadede sürdürülebilir olmamıştır.

- **Birleşik Krallık (18-19. Yüzyıllar):** “Pax Britannica” döneminde Kraliyet Donanması, deniz yollarını kontrol ederek küresel ticareti Britanya'nın lehine şekillendirmiştir. Bu güç, sömürgelerden hammadde akışını garanti altına almış ve Britanya endüstrisi için rakipsiz pazarlar yaratmıştır (Cain & Hopkins, 2001). Ancak bu hegemonya, sömürgelerdeki bağımsızlık hareketleri ve yeni sanayi güçlerinin (ABD, Almanya) yükselişiyle zamanla aşınmıştır.

- **Amerika Birleşik Devletleri (20. Yüzyıl):** II. Dünya Savaşı sonrası ABD, NATO liderliği, dünya geneline yayılmış askeri üsleri ve Marshall Planı gibi ekonomik araçlarla küresel bir nüfuz alanı yaratmıştır. Doların rezerv para birimi haline gelmesi, Amerikan ekonomik gücünü pekiştirmiştir (Eichengreen, 2011). Ancak Vietnam ve Irak gibi maliyetli askeri müdahaleler ve Çin'in ekonomik yükselişi, bu tek kutuplu gücü zamanla zayıflatmıştır.

- **Japonya (1930-1940'lar):** Asya-Pasifik'te “Büyük Doğu Asya Ortak Refah Alanı” idealiyle yola çıkan Japonya, Çin ve

Güneydoğu Asya'yı işgal ederek sanayisi için gerekli kaynakları güvence altına almayı hedeflemiştir (Beasley, 1987). Bu militarist yayılmacılık, kısa vadede ekonomiyi canlandırırsa da II. Dünya Savaşı'ndaki yenilgiyle sonuçlanarak ülkeyi büyük bir yıkıma sürüklemiştir.

- **Osmanlı İmparatorluğu (15-17. Yüzyıllar):** Doğu-Batı ticaret yollarını (İpek ve Baharat Yolları) askeri gücüyle kontrol altında tutan Osmanlı, bu yollardan geçen ticaretten aldığı vergilerle önemli bir gelir elde etmiştir (İnalçık, 1969). Ancak Coğrafi Keşifler sonrası ticaret yollarının okyanuslara kayması, bu ekonomik üstünlüğün zamanla yitirilmesine neden olmuştur.

- **Sovyetler Birliği (Soğuk Savaş Dönemi):** SSCB, askeri gücünü kullanarak Doğu Avrupa'da bir uydu devletler bloğu yaratmış ve COMECON aracılığıyla bu ülkeleri ekonomik olarak kendine bağlamıştır. Bu jeopolitik nüfuz, ABD ile girilen silahlanma yarışının ağır ekonomik yükü altında sürdürülemez hale gelmiş ve nihayetinde sistemin çöküşüne yol açmıştır (Gaddis, 2005).

Bu tarihsel örnekler, askeri ve ekonomik baskıya dayalı stratejilerin uzun vadede misilleme, direniş ve ekonomik yıpranma gibi nedenlerle başarısız olduğunu göstermektedir.

4. Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Stratejiler: Tehditler ve Fırsatlar

Karşılıklı gümrük vergilerinin yükseldiği, korumacı eğilimlerin arttığı bir küresel ticaret ortamı, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler

için hem ciddi tehditler hem de önemli fırsatlar barındırmaktadır. Bu ortamda başarılı olmak için çok yönlü ve proaktif bir politika seti gerekmektedir. Dünya örnekleri, bu tür kriz dönemlerini fırsata çevirmenin mümkün olduğunu göstermektedir:

- **İç Pazarı Güçlendirme ve Yerli Sanayiye Teşvik:** Artan gümrük duvarları, ithalatı pahalı hale getirerek yerli üreticiler için bir pazar alanı yaratır. 1960-1980 döneminde korumacı politikalarla otomotiv ve elektronik gibi sektörlerini güçlendiren **Güney Kore**, bu stratejinin başarılı bir örneğidir (Amsden, 1989).

- **Yeni Ticaret Ortaklıkları ve Bölgesel Anlaşmalar:** Geleneksel pazarlardaki daralmaya karşı alternatif pazarlara yönelmek hayati önem taşır. **Vietnam**, ABD-Çin ticaret savaşını bir fırsata çevirerek CPTPP (Kapsamlı ve Aşamalı Trans-Pasifik Ortaklık Anlaşması) ve AB ile yaptığı serbest ticaret anlaşmaları sayesinde ihracatını çeşitlendirmiş ve önemli miktarda doğrudan yabancı yatırım çekmiştir (Thanh, 2020).

- **Yüksek Katma Değerli Üretime Odaklanma:** Korumacılık, düşük teknoloji ürünlerdeki rekabeti daha da anlamsız kılarken yüksek katma değerli alanlara yatırım yapmak uzun vadeli dayanıklılığı artırır. **Çin**, ABD ile yaşadığı gerilime rağmen “Made in China 2025” stratejisiyle yarı iletkenler, yapay zeka ve biyoteknoloji gibi alanlara odaklanarak dış baskılara karşı direncini artırmaktadır (Wübbeke vd., 2016).

• **Lojistik ve Tedarik Zinciri Avantajlarını Kullanma:** Küresel şirketler, tedarik zincirlerini çeşitlendirmek için stratejik ve düşük maliyetli yeni üretim üsleri arayışındadır. Meksika, ABD pazarına yakınlığı (“nearshoring”) sayesinde, özellikle otomotiv ve elektronik sektörlerinde Çin’den kayan yatırımları çekmeyi başarmıştır (Almader-Salazar & Valles-Aragón, 2022).

• **Tarım ve Gıda Güvenliği:** Küresel tedarik zincirlerindeki kırılmalar, tarımda kendi kendine yeterliliği ve ihracat potansiyelini artırmanın önemini ortaya koymuştur. Brezilya, tarımsal modernizasyon ve teknolojiye yaptığı yatırımlarla dünyanın en büyük gıda ihracatçılarından biri haline gelmiştir (The Economist Intelligence Unit, 2021).

• **Uluslararası Yatırım Ortamının İyileştirilmesi:** Siyasi istikrar, hukukun üstünlüğü ve öngörülebilir bir ekonomik ortam, belirsizlik dönemlerinde yatırımcılar için en önemli kriterlerdir. Singapur, bu özellikleri sayesinde küresel ticaret gerilimlerine rağmen Asya’nın finans ve lojistik merkezi konumunu korumayı başarmıştır (World Bank, 2023).

5. Türkiye İçin Politika Önerileri

Türkiye, jeopolitik konumu, güçlü sanayi altyapısı ve dinamik özel sektörüyle bu korumacı dönemi fırsata çevirme potansiyeline sahiptir. Stratejik sektörler bazında izlenmesi gereken politikalar şunlardır:

• **Otomotiv:** Türkiye, Avrupa’ya yakınlığı ve güçlü yan sanayisi ile doğal bir üretim

üssüdür. Özellikle elektrikli araçlar, batarya teknolojileri ve otonom sürüş yazılımları gibi yeni nesil alanlarda yerli üreticilere sağlanacak Ar-Ge destekleri ve vergi teşvikleri kritik öneme sahiptir. Kamu alımlarında yerli üretim elektrikli araçlara öncelik verilmesi, sektörde bir sıçrama yaratabilir.

• **Savunma Sanayii:** Yüksek yerlilik oranı ve maliyet etkin çözümleriyle Türkiye’nin savunma sanayii, korumacılığın arttığı bir dünyada önemli bir ihracat potansiyeli taşımaktadır. Savunma teknolojilerinin sivil alanlara (dual-use) aktarımı teşvik edilmeli ve dost ülkelerle ortak üretim modelleri geliştirilmelidir.

• **Tarım ve Gıda:** Küresel gıda korumacılığına karşı, Türkiye’nin tarımsal üretim kapasitesini artırması gerekmektedir. Modern sulama teknikleri, tohumculukta Ar-Ge ve gıda işleme tesislerine yapılacak yatırımlarla, işlenmiş tarım ürünleri ihracatında hem Avrupa hem de Orta Doğu pazarlarında önemli bir oyuncu olunabilir.

• **Teknoloji ve Dijital Ekonomi:** Gömülü yazılım, siber güvenlik, fintek ve oyun sektörü gibi alanlar, Türkiye’nin yüksek katma değerli ihracatını artıracak en kritik sektörlerdir. Nitelikli insan gücünü destekleyen eğitim programları ve “teknopark” ekosistemlerinin güçlendirilmesi, ülkeyi bölgesel bir teknoloji merkezi haline getirebilir.

Busektörel politikalar; ihracatçılara Eximbank aracılığıyla uzun vadeli ve düşük maliyetli finansman sağlanması, lojistik altyapısının (limanlar, demiryolları) modernize edilmesi ve yeşil ve dijital dönüşümü destekleyen bütüncül programlarla tamamlanmalıdır.

Sonuç

Tarihsel örnekler, askeri veya ekonomik zorbalığa dayalı hegemonyaların uzun vadede sürdürülebilir olmadığını göstermektedir. Başlangıçta sağlanan kazanımlar, zamanla artan direniş, diplomatik izolasyon, müttefik kaybı ve ekonomik yıpranma ile ortadan kalkmaktadır. Donald Trump’ın ikinci döneminde uyguladığı “zorbalığa dayalı” ekonomi modeli de benzer bir yörüngeyi izleme riski taşımaktadır. 1930’lardaki Smoot-Hawley Gümrük Yasası’nın Büyük Buhran’ı derinleştirme gibi, bu tür tek taraflı ve korumacı politikalar genellikle küresel bir misilleme sarmalını tetikleyerek herkesin kaybettiği bir sonuç doğurur.

Trump’ın agresif adımları, küreselleşmenin liyakate dayalı bir sistem olduğu mitini açıkça çökertmiştir. Küresel ekonomi, en başından beri bir güç oyunudur ve mevcut konjonktürde bu oyunun kuralları daha da sertleşmektedir. Bu durum, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için bir uyarı niteliğindedir: Başarı, artık sadece verimlilik ve rekabetçiliğe değil, aynı zamanda jeopolitik gerçekleri doğru okuyarak proaktif, çok yönlü ve dayanıklı ekonomik stratejiler geliştirmeye bağlıdır. Gelecekte daha adil bir küresel düzenin kurulması, liyakat ve eşitlik temelinde yapısal reformlara bağlıdır. Ancak, büyük güçlerin “zorbalık” eğilimleri devam ettiği sürece, bu ideal uzak bir hedef olarak kalacaktır. Politika yapıcılar için çıkarılması gereken en önemli ders, küreselleşmenin adalet ve eşitlik ilkeleriyle desteklenmeden sürdürülebilir olamayacağıdır.

Kaynakça

- Almader-Salazar, A., & Valles-Aragón, L. A. (2022). Nearshoring and the US-Mexico-Canada Agreement: Opportunities for the Mexican Automotive Industry. *Journal of International Trade & Economic Development*, 31(7), 1015-1033.
- Amsden, A. H. (1989). *Asia’s Next Giant: South Korea and Late Industrialization*. Oxford University Press.
- Beasley, W. G. (1987). *Japanese Imperialism, 1894-1945*. Oxford University Press.
- Bown, C. P., & Kolb, M. (2021). *Trump’s Trade War and the Disruption of Global Supply Chains*. Peterson Institute for International Economics.
- Cain, P. J., & Hopkins, A. G. (2001). *British Imperialism, 1688-2000*. Pearson Education.
- Eichengreen, B. (2011). *Exorbitant Privilege: The Rise and Fall of the Dollar and the Future of the International Monetary System*. Oxford University Press.
- Friedman, T. L. (2005). *The World Is Flat: A Brief History of the Twenty-first Century*. Farrar, Straus and Giroux.
- Gaddis, J. L. (2005). *The Cold War: A New History*. Penguin Books.
- İnalcık, H. (1969). The Ottoman Economic Mind and Aspects of the Ottoman Economy. In M. A. Cook (Ed.), *Studies in the Economic History of the Middle East* (pp. 207-218). Oxford University Press.
- Milanović, B. (2016). *Global Inequality: A New Approach for the Age of Globalization*. Harvard University Press.
- Thanh, V. T. (2020). Vietnam’s Trade Policy in the Era of Global Uncertainty. *Journal of Southeast Asian Economies*, 37(2), 145-162.
- The Economist Intelligence Unit. (2021). *Brazil’s Agribusiness Sector: A Global Powerhouse*.
- Tooze, A. (2022). *Shutdown: How Covid Shook the World’s Economy*. Viking.
- Was Globalisation Ever a Meritocracy? (2025, August 23). *The Economist*.

World Bank. (2023). *Doing Business 2023: Reforming for a More Resilient and Inclusive Future*. World Bank Publications.

Wübbeke, J., Meissner, M., Zenglein, M. J., Ives, J., & Conrad, B. (2016). *Made in China 2025: The making of a high-tech superpower and consequences for industrial countries*. Mercator Institute for China Studies.

“İyi Yayın Üzerine Kılavuzlar ve Yayın Etiği Komitesi’nin (COPE) Davranış Kuralları” çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir. / The following statements are included within the framework of **“Guidelines on Good Publication and the Code of Conduct of the Publication Ethics Committee (COPE)”**:

İzinler ve Etik Kurul Belgesi/Permissions and Ethics Committee Certificate: Makale konusu ve kapsamı etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir. / The subject and scope of the article do not require an ethics committee approval.

Finansman/Funding: Bu makale için herhangi bir kurum ve kuruluştan destek alınmamıştır. / No support was received from any institution or organization for this article.

Destek ve Teşekkür/Support and Acknowledgment: Destek ve teşekkür beyanı bulunmamaktadır. / There is no statement of support or gratitude.

Çıkar Çatışması Beyanı/Declaration of Conflicting Interests: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur. / There is no potential conflict of interest for the author regarding the research, authorship or publication of this article.

Yapay Zekâ Kullanımı/Use of GenAI: Bu makalede yapay zekâdan yararlanılmamıştır. / GenAI was not used in this article.

BEYİK WATANÇYLYK URŞY DÖWRÜNDE TÜRKMENİSTANYŇ OBA İLATYNYŇ ÝAŞAÝYŞ ŞERTLERİ BARADA ¹

Öğr. Gör. Shamuhammet AKMYRADOV ²

Özet

1941-nji ýylda Beýik Watançylyk urşy başlanypdy. SSSR urşa taýýar dälde, şol sebäpli urşuň başynda sowet goşunlary köp ýitgiler çekip Moskwa şäherine çenli yza çekildiler. Yza çekiliş netijesinde SSSR ençeme şäherleri, obalary, ekerançylyk ýerleriniň 47%-ni, mallaryň bolsa 45%-ni ýitirdi. Şol ýerde ilatyň 40%, ýagny 80 million sowet raýaty ýaşaýardy. Diýmek, SSSR-iň ýewropa böleginde fronty üpjün edip biljek oba hojalyk önümleri öndürilmedi. Şol sebäpli frontdaky esgerleri we şäher ilatyny oba hojalyk önümleri bilen üpjün etmek SSSR-iň milli etraplarynyň, ýagny Kawkazda, Orta Aziýada (şol sanda Türkmenistanda), Sibirde we Uzak Gündogarda ýaşan halklaryň boýnuna düşüpdü. Owbaşda Russiýada häkimiýeti bikanun basyp alan sowet režimi öz agalyk ediji ýagdaýyny gorap saklamak üçin öz raýatlaryna garşy iň bir jenaýatçylykly çäreleri ulandy; olaryň üstüne ýerine ýetirip bolmajak salgytlary we borçlary yükledi; ähli öndürilen oba hojalyk önümleri fronta ugradyldy: ony öndüren adamlara iýmäge hiç zat goýmadylar. Netijede, SSSR boýunça millionlarça adamlar açlygyndan öldi. Özem şeýle ýagdaý uruşdan soň hem birnäçe ýyllap dowam etdi.

Anahtar Kelimeler: Beýik Watançylyk Urşy, Türkmenistan, Oba Ilaty, Ýaşaýyş Şertleri, Stalinçilik Düzgün.

¹ Geliş Tarihi (Submission Date): 28.11.2025, Kabul Tarihi (Acceptance Date): 06.12.2025.
Akmyradov, S. 2025. “Beýik Watançylyk Urşy Döwründe Türkmenistanyň Oba Ilatynyň Ýaşaýyş Şertleri Barada”. *Altay Stratejik Araştırmalar Dergisi* (2) 4: **.**

² Öğr. Gör., Mahtumkulu Türkmen Devlet Üniversitesi, Tarih Fakültesi, ORCID: 0009-0003-3224-5328, shamuha03@gmail.com.

On the Living Conditions of the Rural Population of Turkmenistan During the Great Patriotic War

Abstract

The Great Patriotic War began in 1941. The USSR was unprepared for the war; consequently, at the beginning of the conflict, Soviet forces suffered heavy losses and retreated as far as Moscow. As a result of this retreat, the USSR lost numerous cities and villages, along with 47% of its agricultural land and 45% of its livestock. This region was home to 40% of the population, approximately 80 million Soviet citizens. This meant that the European part of the USSR could no longer produce the agricultural goods necessary to supply the front. Therefore, the responsibility for providing agricultural products to the soldiers at the front and the urban population fell upon the peoples of the USSR's national regions—namely the Caucasus, Central Asia (including Turkmenistan), Siberia, and the Far East. From the outset, the Soviet regime, which had illegally seized power in Russia, employed the most criminal measures against its own citizens to maintain its dominant position. They imposed unattainable taxes and obligations on the people; all agricultural products produced were sent to the front, leaving nothing for the producers to eat. Consequently, millions of people across the USSR died of starvation. Furthermore, this situation persisted for several **years even after the war had ended.**

Keywords: Great Patriotic War, Turkmenistan, Rural Population, Living Conditions, Stalinist Era.

Giriş

Şu ýyl Beýik Watançylyk urşunda ýeňiş gazanylmagyna 80 ýyl dolýar. Sowet döwründe bu uruş barada millionlarça tomlar ylmy, çeper we drama eserleri ýazyldy, kinofilmler surata düşürildi. Emma sowet hökümeti bu uruş baradaky maglumatlary esasan ýaşlarda watançylyk duýgusyny terbiýelemek üçin ulanypdy. Şol sebäpli SSSR döwründe diňe bu uruşdaky gahrymançylyklar we ýeňişler hakynada gürrüň edilipdi. Elbetde, Beýik Watançylyk urşunda görkezilen gahrymançylyklar (şol sanda biziň ildeşlerimiz tarapyndan görkezilen gahrymançylyklar hem) we gazanylan ýeňişler köp boldy; biz uruş gahrymanlarynyň önünde baş egýäs, ýeňişlere guwanýarys. Emma kommunistik partiýanyň “parasatly” ýolbaşçylygyna mümkinlik döredip biljek faktlar, negatiw ýagdaýlar we wakalar barada gürrüň edilmändi; meselem, uruşň başyndaky sowet goşunlarynyň tragediýasy, şowsuzlyklary, uly ýitgiler bilen yza çekilmegi, goşuny ähli zerur zatlar bilen üpjün eden tyldaky zähmetkeşleriň pajygaly ýagdaýy, açlyk çekmegi, köpçülikleýin ajyndan ölmegi we ençeme beýleki zatlar barada bolsa dil ýarylmaýardy.

Galyberse-de, häzirki döwürde postsowet giňişliginde ýaşayan käbir taryhçylar Beýik Watançylyk urşundaky SSSR halklarynyň umumy ýeňşini diňe bir ýekeje halkyň ýa-da käbir generallaryň we marşallaryň ýeňşi hökmünde görkezmek isleýärler. Sowet halklarynyň, şol sanda türkmen halkynyň hem bu beýik ýeňşe goşan mukaddes goşandy barada bolsa agzamazlyga çalyşýarlar. Şol sebäpli biziň geljekki nesillerimiz beýik ýeňşe

türkmen halkynyň goşan goşandynam, uruşda çeken pidalarynam bilmelidirler. Ýokarda agzalanlary nazara alyp we Beýik Watançylyk urşy hakyndaky çynlakaý maglumatlaryň wakuumyny azda-kände doldurmak üçin şu çaklaňja makalany ýazmagy makul bildik.

Biziň şu makalamyz Beýik Watançylyk urşy ýyllarynda türkmen halkynyň frontdaky esgerleri ähli zerur zatlar bilen üpjün etmek üçin çeken janaýamazlykly zähmeti, onuň stalinçilik diktaturanyň golastyndaky pajygaly durmuşy hakynada. Käbir arhiw maglumatlarynyň biz üçin elýeterli daldigi sebäpli, makala esasan uruş döwründe ýaşan adamlaryň ýatlamalary, GDA ýurtlarynda çykan we käbir arhiw maglumatlaryny öz içine alýan taryhy eserler esasynda ýazyldy.

1. Beýik Watançylyk Urşy Döwründe Oba Adamlaryna Salnan Salgytlar We Beýleki Borçlar

Beýik Watançylyk urşy başlanan badyna frontdaky esgerleri we şäher ilatyny azyk önümleri bilen üpjün etmek üçin ilata salynýan salgytlar artdy. Umuman, uruş döwründe ilata salynýan salgytlar 4 esse, oba hojalyk salgydy bolsa 5 esse artdy. Oba hojalyk salgydy boýunça kolhozçylar döwlete her ýylda 40 kg et tabşyrmaly edildi. Maly bolmadyklaryň we bu salgydy tölemäge ýagdaýy yok hojalyklaryň bolsa öý goşlaryny alyp üzlüşipdirler (Atanyýazowyň, 1993: 5). Kolhozçylaryň öz mellek ýerindäki her bir maly we her düýp agaç üçin hem salgyt tölemelidi (Самсонов, 1989: 230). (Şol sebäpli birnäçe adamlar salgyt tölemejek bolup gapysynda ösüp oturan agaçlary çapýardylar, mallaryny bolsa soýýardylar).

1941-nji ýylyň 1-nji oktýabrynda çagasyz we ýeke ýaşayan raýatlara salgyt girizildi. (Ýeri gelende aýtsak, bu salgyt halk arasynda “çagasy ýoklugy üçin” diýlip atlandyryldy we diňe SSSR-iň dargamagy bilen ýatyryldy). Bu salgydy 20 ýaşdan 50 ýaş çenli erkekler we 20 ýaşdan 45 ýaş çenli aýallar tölemelidi. 70 manada çenli zähmet hakyny alýanlar salgytdan boşadylandy. 70 manatdan 150 manada çenli zähmet hakyny alýanlar aýda 5 manat tölemelidi; 150 manatdan köp aýlyk alýanlar bolsa aýlygynyň 5%-ni döwlete bermelidi.

Obada ýaşayanlaryň nagt pul bilen aýlyk alýanlaryny barmak basyp sanaýmalydy. Emma şol az mukdardaky oba adamlary hem, senagat işgärleri bilen bir hatarda, ýylyň dowamynda özläriniň bir ýa-da iki aýlyk zähmet haklaryna döwlet karzynyň obligasiýalaryny we pul-zat lotoreýasyny satyn almaklyga borçly edilýärdiler. Ýagny, döwlet öz raýatlaryndan pul karz alýardy. Emma döwlet öz raýatlaryndan alan karz puluny uruş gutarandan soňam onlarça ýyl soň yzyna gaýtardy. Sebäbi 1936-njy ýylda döwlet karzy boýunça raýatlara prosentleri tölemek 20 ýyl yza süýşürilipdi.

Uruş başlan badyna süşürtingiler kassasyndaky (banklardaky) raýatlaryň pul hasaplary doňdurylypdy: her aýda diňe 200 manada çenli öz hasabyňdan pul alyp bolýardy. Dogrusy, ilatyň nagt pula zat satyn almak mümkinçiligi-de ýokdy: bazarlar, dükanlar ýapykdy, hususy söwda gadagan edilipdi. Emma “gara bazar” hereket edýärdi. Adamlar öz gerek zatlaryny döwletden gizlinlikde käbir zatlara çalşyp bilýärdiler. Sebäbi pul hereket etmeýärdi: pula zat

berlenokdy. Uruş döwründe 1 kg etiň döwlet bahasy 12 manat, “gara bazarda” bolsa onuň nyrhy 230 manada, 1 kg çöregiň “gara bazardaky” bahasy bolsa 400 manatdan 800 manada çenli ýetdi. Deňeşdirmek üçin, şol wagt zawodda işleýän işçiniň ortaça aýlyk haky 150 manatdy.

Urşun başlanmagy bilen Türkmenistanyň oba hojalygynda işleýän tehnikaňyň we ýükçi mallaryň agramly bölegi, hususan-da, 3 müňden gowrak ýük maşyny, 125 traktor, 24 müň töweregi ýükçi ýaby we at, 2 müňden gowrak arabadyr furgonlar at esbaplary bilen bilelikde fronta ugradyldy. (1944-nji ýylyň ahyrynda oba hojalygynda işlän ýük maşynlarynyň sany 1941-nji ýyl bilen deňeşdireniňde 3,2 esse azaldy). Netijede, ähli oba hojalyk işleri el güýji bilen ýerine ýetirildi. İşçi malynyň ýoklugy sebäpli ýer sürýän azaly köplenç adamlaryň özlari çekmelidi.

Doly däl maglumatlara görä, Türkmenistandan fronta 300,000-e golaý adam alnypdyr (Muhammetberdiýew we Orazgylyjow, 1997: 122). (Beýik Watançylyk urşuna giden türkmenistanlylaryň sany barada başga-da birnäçe sanlar bar. Meselem, G.Berdiýewiň “Edermenliklere beslenen menziller” atly eserinde fronta 250,000-den gowrak (Berdiýew, 1985: 12) adam ugradyldy diýilýär). Eger şol wagtlar Türkmenistanyň esasan oba hojalyk ýurdudygyny hasaba alsan, onda fronta gidenleriň köpüsiniň oba hojalyk işgärleridigini kesgitlemek mümkin. Munuň daşyndan, oba ýaşlaryndan münlerçe adamlar Türkmenistanyň senagat kärhanalarynda işlemek üçin alyndy. Şeýlede, uruş döwründe Türkmenistandan 25 müňden gowrak adam Russiýanyň zawod-

fabriklerinde (işçi batalýonlarynda) işlemek üçin ugradyldy. Obada 1941-nji ýyldan 1944-nji ýyla çenli işe ýaraýan adamlaryň sany 37%-e çenli azaldy.

Emma Türkmenistanyň oba hojalykdaky işçi güýjüniň, oba hojalyk tehnikaşynyň we işçi mallarynyň çürt-kesik azalmagyna garamazdan, respublikanyň tabşyrmaly oba hojalyk önümleriniň möçberi SSSR-iň hökümeti tarapyndan azaldylmady. Meselem, 1943-nji ýylda däneli ekinler 1940-njy ýyldakydan iki essä golaý köp ekildi (Muhammetberdiýew we Orazgylyjow, 1997: 126). Munuň üstüne, 1943-1944-nji ýyllarda SSSR-iň duşmanlardan azat edilen yerlerinde kolhoz-sowhozlary täzeden dikeltmek üçin Türkmenistan bu yerlere döwlet planyndan daşary 71 müň baş mal ugratdy; plandan daşary 3125 gektar däne ekilip, ýaýgnalyp şol yerlere ugradyldy (Muhammetberdiýew we Orazgylyjow, 1997: 127). SSSR-iň hökümeti urşun başyndaky öz ýalňışlyklaryny halkyň hasabyna ýapmaga çalyşdy: urşun bar agramyny SSSR-iň halkynyň, şol sanda türkmen halkynyň gerdenine atdy.

Urşa giden erkek adamlaryň yerine aýallar, ýetginjekler we garrylar işlemeli boldular. Käbir maglumatlara görä, uruş döwründe oba hojalyk işgärleriniň 116,000-den gowragy aýallar, 56,000-den gowragy bolsa erkeklerdi, has takygy, garrylar we ýetginjek oğlanlardy. (1943-nji ýylda oba hojalyk işgärleriniň 98%-den gowragy ýetginjek oğlanlar we gyzlardy). Mekdep okuwçylary hem okuwdan boş wagtlary ulular bilen deň hatarda kolhoz meýdanlarynda işleýärdiler.

2. Beýik Watançylyk Urşy Ýyllarynda Türkmenistanda Köpçülikleýin Açlyga Getiren Ýagdaýlar

“Hemme zat front üçin, hemme zat ýeňiş üçin” diýen şygaryň baýdak edinilýän döwründe tyldaky adamlaryň garnynyň doklugy ýa-da olaryň maddy üpjünçiligi barada alada edilmeyärdi. Olar öz günlerini özlari görmelidi. SSSR-iň şol wagtky ýolbaşçysy Staliniň 30-njy ýyllaryň başlarynda aýylganç açlygy döreden we halk tarapyndan “3 sümmlü baradaky kanun” (Danilov, 1989: 246) diýlip atlandyrylan kanuny ýaly ýowuz kanunlar uruş döwründe-de dowam etdi. Bugdaý hasyly iň soňky dänä çenli syrylyp-süpürilip fronta ugradylýardy. Ýarym aç, ýarym dok ýagdaýda gije-gündiz işläp şeýle hasyly ýetşdiren adamlara hiç zat galdyrylmaýardy. Orak orlan meýdana çykyp öz çagasy üçin bir gysym däne çöplän adamlaryň “zyýankeş” ýa-da “halk duşmany” hökmünde jenaýata çekilenleri seýrek bolmady.

Uruş wagtynda diňe oba hojalyk işgärleri üçin günde bir wagtyna, ýagny günortan “gyzgyň nahar”: bulamak ýa-da şurruk çorba bişirilýärdi. (Irdenki we agşamky iýjegini kolhozçylar özlari tapmalydylar). Özem bu “gyzgyň nahar” diňe işleýänler üçin bişirilýärdi. Kolhoz meýdanynda işlemeýänlere bu nahardan hiç zat berlenokdy. Şol nahardan iýmek üçin gelýän işlemeýän çagalaryň bolsa hiç zat berilmän urlup kowulýan halatlary seýrek bolmazdy³. Şol sebäpli şol bulamakdan iýmek üçin aňrujy meýdanda işlemäge gurby ýeten çagalar we garrylaram meýdana çykýardylar.

3 Meniň obadaşym merhum Marly Perejowyň (Murgap etraby) sözlerinden.

Sebäbi öýde iýmäge zat ýokdy. Uruşdan daýdyp gelenlere we oba ýolbaşçylaryna çörek almak üçin kartoçka berlipdir. Beýlekilere berilmändir (Atanyýazow, 1993: 6). (Meselem, kärhana işçileri kartoçka bilen günde 300 gr çörek alypdylar, eger olaryň ekleýäni bar bolsa onda 1 kg çenli çörek berlipdir).

Meýdanda işlemeýänleriň aladasyny hossarlary edäýmese, döwlet olaryň aladasyny etmeýärdi. Şol sebäpli açlykdan ölenler köp boldy. Emma ölüm bilen öwrenişilipdi (Muhammetberdiýew we Orazgylýow, 1997: 127). Uruş döwründe tylda ölenleriň sany barada takyk maglumatlar ýok: muňa degişli arhiw maglumatlary gizlin saklanylýar. Emma 1946-1947-nji ýyllarda SSSR boýunça 2 million adam açlykdan öldi diýen maglumatlar bar.

Taryhy maglumatlaryň şaýatlyk etmegi boýunça, köpçülikleýin açlyk wagtynda hökman ýokanç keselleriň epidemiýasy başlanýar. Sebäbi açlyk zerarly ysgyndan gaçan adamyň immuniteti kesellere garşy durup bilmeýär. Tanyml türkmen taryhçysy Jumadurdy Annaorazow baryp 90-njy ýyllarda şol wagta çenli ylmy dolanyşyga girizilmedik arhiw maglumatlarynyň esasynda uruş wagtynda Türkmenistanda garahassa epidemiýasynyň bolandygyny subut etdi (Annaorazow, 1993: 45).

Ilkinji kolhozlar döredileli bäri kolhozçylara nagt pul görnüşinde zähmet haky tölenilmeýärdi; kolhozçylaryň işlän günleriniň

sany (rusça: trudodni) ýörite depderde bellik edilýärdi. Düzgün boýunça, her bir işlenilen gün üçin belli bir möçberde azyk we senagat önümlerini almaga kolhozçynyň haky bardy. Emma uruş döwründe ähli azyk önümleriniň fronta äkidilýändigini sebäpli tyldaky adamlara zähmet günü üçin azyk we senagat önümlerini bermek tertibi bozulýardy. Emma sowet hökümeti zähmetkeşleri azyk bilen üpjün edip bilmese-de, kolhozçylaryň işlän günleriniň sanyna berk gözegçilik edýärdi.

1942-nji ýylyň 15-nji aprelinde SSSR Ýokary Sowetiniň Prezidiumynyň başlygy M.I. Kaliniň goly bilen “Hökmany zähmet günleriniň minimumyny ýerine ýetirmedik kolhozçylaryň jogapkärçiligi hakynda” perman çykarylýar⁴. Bu permanda hökmany zähmet günleriniň minimumyny ýerine ýetirmedik kolhozçylary kazyýet jogapkärçiligine çekmeklik göz önüne tutulypdyr.

Halaç, Farap, Baýramaly, Türkmençala, Sakarçäge raýonlarynyň hojalyklarynyň aglabasynda bu Permanyň esasynda kolhozçylar 6 aýlyk zähmet-düzediş işlerine (ZDI) iberilip, olaryň aýlyk haklarynyň 25 % bolsa döwletiň hasabyna geçirilipdir⁵. Temmi berlenleriň köpüsi türkmen zenanlarydy⁶. Şol temmi berlen zenanlaryň biri Sakarçäge raýonynyň “Gyzyl ýüplük” kolhozynyň agzasy we 9 çaganyň enesi Ogulsapar Ataballydy⁷.

1942-nji ýylda Türkmenistandan fronta 35 wagony dolduryp azyk önümleri ugradyldy. Olarda 6 wagon çakyr, 4 wagon peýnir we et, 3 wagon makaron, kolbasa önümleri, 3 wagon tüwi, balyk, 2 wagon ýumurtga, ary baly we ş.m. bardy (Valiyev, vd., 1991: 328). Özem bu azyk önümleri açlyk çekýän, hatda ajyndanam ölýän adamlaryň agzyndan kesip alyp ugradylypdy.

Uruş döwründe türkmenistanlylar 7,392 kg kümüş tabşyrypdylar (Annaorazow, 1978: 262). (Hakykatda, şonça altyn-kümüş diňe 1943-nji ýylyň maý aýyna çenli ýygnaýan (Annaorazow, 1978: 88). Ondan soňky ýyganalan zatlar baradaky maglumatlar häzirikçe bize elýeterli däl). SSSR boýunça tabşyrylan kümüş bolsa 9,500 kg. Diýmek, bütün SSSR boýunça (şol wagt SSSR-de 16 respublika bardy) tabşyrylan kümüşüň 75 göteriminden gowragyny (75,7%) türkmenistanlylar tabşyrypdylar (Annaorazow, 1978: 87).

Oba adamlarynda senagat harytlaryny almaga mümkinçilik ýokdy, sebäbi raýatlar üçin senagat harytlary öndürilmeýärdi; diňe harby maksatlar üçin önümler çykarylýardy. “Hemme zat front üçin, hemme zat ýeňiş üçin” diýen şygar sözüň doly manysynda ýerine ýetirilýärdi.

1941-nji ýylyň awgust aýyndan başlap uruş gidýän ýerlerden, ýagny SSSR-iň ýewropa böleginden Türkmenistana parahat ilyt göçürüp getirip başladylar. 1943-nji ýylyň awgustyna çenli ýurdumyza 32,308 adamy göçürüp getirdiler. Olaryň içinde uruş başagaýlygynda ene-atasyny ýitiren, ene-atasy uruşda ölen hossarsyz çagalar örän

köpdi. Oba damlary özleriniň ölmez-ödi durmuşyna garamazdan ýetim çagalary hossarlyga aldylar. Meslelem, Gyzylyarbadyň Janahyr obasyndan Nurýagdy aga 30 sany çagany aldy. Şeýle mysallar uruş döwründe münlerçe boldy.

Netije

Ýokarda berlen maglumatlar diňe Beýik Watançylyk urşy ýyllaryna, ýagny 1941-1945-nji ýyllara degişli. Emma sowet halklarynyň pajygaly günleri uruş tamamlanandan soň hem dowam etdi. SSSR-iň uruş bolan ýerleriniň ykdysadyýetini dikeltmek üçin sowet hökümeti ýene-de Orta Aziýanyň (şol sanda Türkmenistanyň), Kawkazyň, Sibiriň we Uzak Gündogaryň ilytyny pida etdi; bu ýerlerden ýene-de azyk önümleri we beýleki maddy serişdeler SSSR-iň günbatar etraplaryna köpçülikleýin äkidildi. Şeýle-de, Beýik Watançylyk urşy netijesinde sowet goşunlary Gündogar Ýewropanyň birnäçe döwletlerini eýeledi. Bu döwletlerde Stalin güýç bilen kommunistik režimleri ornaşdyrdy. Kommunistik düzgüniň “artykmaçlyklaryny” bütün dünýä görkezmek üçin ol SSSR-den Gündogar Ýewropa döwletlerine ummasyz möçberlerde maliýe serişdelerini, azyk önümlerini we beýleki maddy nygmatlary daşap başlady. Elbetde, bu zatlaryň bar agramy ýene-de Orta Aziýanyň we SSSR-iň gündogar etraplarynyň ilytynyň üstüne düşdi: maddy serişdeler ýene-de şu ýerlerden alyndy.

Şol sebäpli 1947-1948-nji ýyllarda Orta Aziýada we Türkmenistanda ýene-de güýçli açlyk bolup geçdi; ýene-de millionlarça adamlar açlykdan, ýokanç kesellerden, hususan-da mergi keselinden öldüler.

4 Şol ýerde. S. 162.

5 Şol ýerde. S. 165.

6 Şol ýerde. S. 164.

7 Şol ýerde. S. 166.

Umuman alanyňda, dürli derejelerdäki açlyk tä Stalin aradan çykýança dowam etdi. 1952-nji ýyldaky açlygy Russiýanyň taryhçylary “Staliniň döreden in soňky açlygy⁸” diýip atlandyryşlar.

Emma sowet propagandasynyň tagallalary netijesinde sowet režiminiň bu döreden aýyrgançlyklary birnäçe nesillere mälim bolman galypdy. Elbetde, sowet hökümetiniň SSSR-iň halklaryna, şol sanda türkmen halkyna-da, beren zatlary az däl. Emma sowet taryhynyň diňe göze ýakymly taraplaryny öwrenmän, eýsem onuň negatiw taraplaryny hem öwrenmek zerurdyr. Bolmasa, biziň kommunistik düzgün baradaky düşüňjämiz birtaraplaýyn bolup galar.

Edebiýat

- Annaorazow, J. 1993. “*Türkmenler Sowet Soýuzynyň 1941-1945-nji ýyllardaky Beýik Watançylyk urşunda (meseläniň taryhnamasy)*”. Doktora Tezi [Kandidat], Türkmenistan Ilimler Akademisi, Aşgabat.
- Atanyýazow, S. 1993. *Ýatlamalar*. Aşgabat.
- Bazarova, R. 1978. *Sovetskiy Turkmenistan – frontu*. Aşgabat.
- Danilov, V. P. 1989. “Kollektivizatsiya. Kak eto bylo”. ss. [Sayfa Aralığı] içinde *Stranitsy istorii sovetskogo obshchestva*. Moskva.
- Istoriya SSSR. 1990. Moskva.
- Muhammetberdiýew, K. ve Orazgylyjow, Ý. 1997. *Türkmenistanyň taryhyndan materiallar* (1917-1994). Aşgabat.
- Samsonov, A. M. 1989. *Žnat i pomnit*. Moskva.
- Valiyev, S., Koyunliyev, B. ve Rahimov, N. 1991. *Khrestomatiya po istorii Turkmenistana*. Aşgabat.

“İyi Yayın Üzerine Kılavuzlar ve Yayın Etiği Komitesi’nin (COPE) Davranış Kuralları” çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir. / The following statements are included within the framework of **“Guidelines on Good Publication and the Code of Conduct of the Publication Ethics Committee (COPE)”**:

İzinler ve Etik Kurul Belgesi/Permissions and Ethics Committee Certificate: Makale konusu ve kapsamı etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir. / The subject and scope of the article do not require an ethics committee approval.

Finansman/Funding: Bu makale için herhangi bir kurum ve kuruluştan destek alınmamıştır. / No support was received from any institution or organization for this article.

Destek ve Teşekkür/Support and Acknowledgment: Destek ve teşekkür beyanı bulunmamaktadır. / There is no statement of support or gratitude.

Çıkar Çatışması Beyanı/Declaration of Conflicting Interests: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur. / There is no potential conflict of interest for the author regarding the research, authorship or publication of this article.

Yapay Zekâ Kullanımı/Use of GenAI: Bu makalede yapay zekâdan yararlanılmamıştır. / GenAI was not used in this article.

8 1920-nji ýyldan 1948-nji ýyla çenli sowet döwletinde dört sapar uly gyrgynçylykly açlyklar boldy. Olar 1920-1922-nji ýyllaryň, 1931-1933-nji ýyllaryň, 1941-1945-nji ýyllaryň we 1947-1948-nji ýyllaryň açlyklarydyr.

TÜRKİYE’DE KÜRT MESELESİ: BEŞ AKTÖR PERSPEKTİFİYLE KİMLİK, VATANDAŞLIK VE BARIŞ SÜREÇLERİ ¹

Dr. Ferit TUNÇ ²

Özet

Bu çalışma, Türkiye’de Kürt meselesinin güncel siyasal, toplumsal ve hukuki boyutlarını beş farklı aktörün perspektifleri üzerinden karşılaştırmalı olarak incelemektedir. Araştırmada DEVA Partisi temsilcisi Av. Mehmet Emin Ekmen, akademisyen Doç. Dr. Hüseyin Alptekin, Özgür-Der Genel Başkanı Rıdvan Kaya, HÜDA PAR Milletvekili Serkan Ramanlı ve AK Parti MKYK Üyesi Av. Murat Çiçek ile yapılan beş derinlemesine röportaj nitel veri kaynağı olarak kullanılmıştır. Çalışma, tarihsel temsil ve vatandaşlık, çözüm süreci ve barış, devlet yapısı ve kimlik politikaları ile silahlı terör ve hukuki çerçeve başlıkları altında tematik analiz yöntemini uygulamaktadır.

Analizler, aktörlerin Kürt meselesine ilişkin değerlendirmelerinde farklılıklar bulunmakla birlikte, demokratikleşme, eşit vatandaşlık, kültürel haklar ve silahların susması gerekliliği gibi ortak temaların öne çıktığını göstermektedir. Güvenlik odaklı değerlendirmeler, örgütün ideolojik tutumu ve silahlı mücadele yönteminin süreci sınırlandıran bir unsur olarak ele alındığını ortaya koyarken; toplumsal barış ve kapsayıcı devlet anlayışına yönelik yaklaşımlar, kimlik politikaları ile vatandaşlık tartışmalarının uzun vadeli çözümde belirleyici olduğunu göstermektedir. Çalışma, kısa, orta ve uzun vadeli politika önerileri sunarak, Türkiye’de Kürt meselesinin çözümüne ilişkin çok boyutlu bir çerçeve ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kürt meselesi; Türkiye siyaseti, demokratikleşme, eşit vatandaşlık, kimlik politikaları, çözüm süreci, silahsızlanma, devlet-toplum ilişkileri, toplumsal barış, insan hakları.

¹ Geliş Tarihi (Submission Date): 10.10.2025, Kabul Tarihi (Acceptance Date): 28.11.2025.
Tunç, F. 2025. “Türkiye’de Kürt Meselesi: Beş Aktör Perspektifiyle Kimlik, Vatandaşlık ve Barış Süreçleri?”. *Altay Stratejik Araştırmalar Dergisi* (2) 4: **-**.
² Dr., Gazeteci, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Medya ve İletişim Çalışmaları Bölümü, ORCID: 0000-0001-9251-0240, ferittunc@gmail.com.

The Kurdish Issue in Turkey: Identity, Citizenship, and Peace Processes Through the Perspectives of Five Actors

Abstract

This study provides a comparative analysis of the contemporary political, social, and legal dimensions of the Kurdish issue in Turkey through the perspectives of five key actors. In-depth interviews conducted with DEVA Party representative Mehmet Emin Ekmen, academic Hüseyin Alptekin, Özgür, Der President Rıdvan Kaya, HÜDA PAR MP Serkan Ramanlı, and AK Party Executive Board Member Murat Çiçek serve as the primary qualitative data sources. The research employs thematic analysis across four main categories: historical representation and citizenship, the peace process, state structure and identity politics, and armed conflict within its legal framework.

Findings indicate that while the actors differ in their interpretations and priorities, they converge on several themes, including democratization, equal citizenship, cultural rights, and the cessation of armed violence. Security-oriented evaluations highlight the restrictive effects of the PKK's ideological orientation and armed strategy, while approaches centered on societal peace and inclusive state identity underscore the long-term significance of citizenship and identity-based reforms. The study concludes by offering short-, medium-, and long-term policy recommendations, presenting a multidimensional framework for addressing the Kurdish issue in Turkey.

Keywords: Kurdish issue, Turkish politics, democratization, equal citizenship, identity politics, peace process, disarmament, state–society relations, social peace, human rights.

Giriş

Türkiye’de Kürt meselesi, Cumhuriyet’in kuruluşundan itibaren siyasal, toplumsal ve hukuksal boyutlarıyla tartışılmakta olan çok katmanlı bir olgu niteliği taşımaktadır. Osmanlı İmparatorluğu’nun çok etkili yapısından ulus-devlet modeline geçiş süreci, etnik ve kültürel çeşitliliğin yeni devlet formu içerisinde nasıl konumlandırılacağına ilişkin çeşitli tartışmaları beraberinde getirmiştir (Yıldız, 2020). Bu bağlamda 1921 ve 1924 Anayasaları, yönetim anlayışı, yerel temsil ve vatandaşlık tanımı açısından literatürde farklı şekillerde yorumlanmış olsa da, dönemin uygulamaları incelendiğinde etnik kimliklerin kamusal görünürlüğü’nün sınırlı bir çerçevede şekillendiği değerlendirilmektedir (Gunter, 2011; McDowall, 2004).

Cumhuriyet’in ilk yıllarında meydana gelen Şeyh Said İsyanı ve sonrasında izlenen güvenlik merkezli politikalar, devletin etnik farklılıklara yönelik yaklaşımının önemli bir belirleyeni olarak ele alınmaktadır (van Bruinessen, 1992). Bu dönem, literatürde çeşitli araştırmacılar tarafından ulus-inşa süreçlerinin doğal bir sonucu veya merkezîyetçi devlet anlayışının bir tezahürü olarak analiz edilmektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki siyasal dönüşümlerden 1980’li yıllara kadar uzanan süreçte, etnik kimliğe ilişkin taleplerin toplumsal ve siyasal alandaki görünürlüğü çeşitli faktörler nedeniyle sınırlı düzeyde seyretnmiştir.

1980’li yılların sonundan itibaren yaşanan gelişmeler, Kürt meselesinin hem güvenlik hem de kültürel haklar ekseninde daha geniş bir çerçevede tartışılmasına zemin

hazırlamıştır (Romano, 2006). Turgut Özal döneminde gündeme gelen bazı düzenlemeler, etnik kimlik ve kültürel haklara ilişkin tartışmaların siyasal alanda daha görünür hâle gelmesine katkıda bulunmuştur. Ancak Özal sonrasındaki süreçte güvenlik politikalarının yeniden belirleyici hâle geldiği gözlemlenmiştir.

2000’li yıllarla birlikte, Avrupa Birliği uyum sürecinin etkisi ve siyasal reform gündeminin genişlemesi, kültürel haklar, vatandaşlık ve demokratikleşme konularının daha kapsamlı biçimde tartışılmasına katkı sağlamıştır (Özbudun, 2011). Bu dönemde Kürtçe üzerindeki kısıtlamaların kısmi olarak hafifletilmesi ve kamusal alanda görünürlüğü’nün artması, literatürde çoğu araştırmacı tarafından önemli bir dönüşüm alanı olarak değerlendirilmektedir.

2013–2015 yılları arasında yürütülen çözüm süreci, çatışmanın sona erdirilmesine yönelik girişimlerin kurumsal bir çerçevede şekillendiği bir dönem olarak öne çıkmaktadır. Bu süreçte yürütülen görüşmeler, hem devlet kurumlarının hem de sivil toplumun konuya ilişkin tutumlarının yeniden değerlendirilmesini gündeme getirmiştir. Bununla birlikte süreç, tarafların beklentileri, güvenlik koşulları ve bölgesel gelişmeler gibi çeşitli faktörler nedeniyle kalıcı bir çözüme ulaşmadan sona ermiştir.

Güncel tartışmalarda, devlet kurumlarının demokratikleşme ve kapsayıcılık perspektifli politikalar ile güvenlik yaklaşımı arasındaki dengeyi nasıl kurması gerektiği önemli bir araştırma alanı olmayı sürdürmektedir. Ayrıca son yıllarda kamuoyuna yansıyan

çeşitli açıklamalar ve girişimler, Kürt meselesinin çözümüne ilişkin yeni tartışma başlıklarını gündeme getirmiştir.

Bu makalenin amacı, Türkiye’de Kürt meselesinin güncel boyutlarını, beş farklı aktörün (DEVA Partisi temsilcisi Av. Mehmet Emin Ekmen, akademisyen Doç. Dr. Hüseyin Alptekin, Özgür-Der Genel Başkanı Rıdvan Kaya, HÜDA PAR Milletvekili Serkan Ramanlı ve AK Parti MKYK Üyesi Av. Murat Çiçek) perspektiflerinden karşılaştırmalı olarak analiz etmektir. Makale, tarihsel temsil, vatandaşlık, çözüm süreçleri, devlet yapısı ve silahlı terör gibi temel temalar üzerinden aktörlerin görüşlerini tartışmakta ve Türkiye’nin demokratikleşme ve barış süreçlerine dair somut öneriler sunmaktadır.

1. Kuramsal Çerçeve

Kürt meselesini anlamak için kuramsal çerçeve, üç temel eksende ele alınabilir: ulus-devlet ve etnik azınlıklar, vatandaşlık ve demokrasi, barış süreçleri ve kapsayıcı kimlik.

1.1. Ulus-Devlet ve Etnik Azınlıklar

Ulus-devlet, belirli bir etnik, dilsel veya kültürel kimliğin devletin temelini oluşturduğu bir siyasal yapıyı ifade eder. Türkiye örneğinde, Cumhuriyet’in ilk yıllarında devletin kuruluş ideolojisi, Türk ulusal kimliği ekseninde şekillenmiştir. Bu durum, Kürtlerin ve diğer etnik azınlıkların siyasette görünürlüğüne sınırlamış ve kamusal alanda dışlanmalarına yol açmıştır. Anderson (1983) tarafından tanımlandığı üzere, ulus bir “hayali cemiyet”dir; ancak devletin resmi ideolojisi, bu hayali cemiyeti dayatıcı bir araç olarak kullanabilir.

1.2. Vatandaşlık ve Demokrasi

Vatandaşlık, bireylerin devlete karşı hak ve yükümlülüklerini belirleyen temel bir kavramdır. Jus soli (toprak temelli) vatandaşlık, Türkiye’de uygulanan model olup, bireylerin etnik veya ırksal kökeninden bağımsız olarak devlete bağlanmasını öngörür. Ancak, Alptekin’in belirttiği gibi, bazı Kürtler bu vatandaşlık tanımı çerçevesinde kendilerini ulusal aidiyetin dışında hissedebilmekte; bu durum, kapsayıcı bir yurttaşlık anlayışının eksikliği göstermektedir. Kapsayıcı demokrasi, tüm etnik ve kültürel farklılıkları eşit yurttaşlık hakları çerçevesinde tanımayı gerektirir (Kymlicka, 1995).

1.3. Barış Süreçleri ve Kapsayıcı Kimlik

Barış süreçleri literatürü, toplumsal çatışmaların çözümünde hukukun üstünlüğü ve toplumsal katılımın önemine dikkat çeker. Kolombiya’daki FARC ile müzakereler, Bask bölgesinde ETA ile yürütülen diyaloglar ve Güney Afrika’daki apartheid sonrası geçiş dönemi, kapsayıcı kimlik ve eşit vatandaşlık uygulamalarının başarısını ortaya koymaktadır (Romano, 2006). Türkiye bağlamında ise Kürt meselesi, sadece silahlı çatışmanın sona erdirilmesi ile çözülebilecek bir sorun değildir; aynı zamanda kültürel hakların tanınması, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi ve kapsayıcı bir devlet-toplum ilişkisi gerekmektedir (Yıldız, 2020).

2. Yöntem

Bu çalışma nitel araştırma yöntemine dayanmaktadır ve veri kaynağı olarak beş farklı röportaj metni kullanılmıştır (Ekmen, 2025; Alptekin, 2025; Kaya, 2025; Çiçek,

2025). Röportajlar, Türkiye’de Kürt meselesi konusundaki farklı perspektifleri temsil eden aktörler tarafından yapılmıştır. Çalışmada kullanılan aktörler şunlardır:

- Av. Mehmet Emin Ekmen (DEVA Partisi): Reformist ve demokratikleşme perspektifi.
- Doç. Dr. Hüseyin Alptekin (Akademisyen): Güvenlik ve devlet-toplum ilişkileri perspektifi.
- Rıdvan Kaya (Özgür-Der Genel Başkanı): Radikal yapısal ve etnik kimlik eleştirisi perspektifi.
- Serkan Ramanlı (HÜDA PAR Milletvekili ve Parti Sözcüsü): Toplumsal barış ve Kürt toplumu iç barışı perspektifi.
- Av. Murat Çiçek (AK Parti MKYK Üyesi): İktidar ve reform perspektifi.

Röportajlar, tematik kodlama yöntemiyle analiz edilmiştir. Analiz süreci dört ana tema etrafında gerçekleştirilmiştir:

- Tarihsel temsil ve vatandaşlık
- Çözüm süreci ve barış
- Devlet yapısı ve kimlik politikaları
- Silahlı terör ve hukuki çerçeve

Bu çerçevede her aktörün görüşleri ayrıntılı şekilde incelenmiş ve karşılaştırmalı analiz yapılmıştır. Çalışmanın sınırlılıkları arasında, röportajların ifade edildiği dönem ve aktörlerin politik bağlamının etkisi ile verilerin niteliksel olması nedeniyle genellenebilirliğin sınırlı olması bulunmaktadır.

3. Analiz ve Bulgular

3.1. Tarihsel Temsil ve Vatandaşlık

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren Kürt

meselesi, Türkiye’nin siyasi ve toplumsal yapısında belirleyici bir rol oynamıştır. 1921 ve 1924 Anayasaları, Kürtlerin temsil haklarını kısmen tanımış olsa da, sonraki yıllarda merkeziyetçi ve güvenlikçi politikalar bu hakların etkin kullanımını sınırlandırmıştır. Av. Mehmet Emin Ekmen, bu dönemi değerlendirirken, “*Cumhuriyetin kuruluş aşamasında Kürtler cumhuriyetin bir parçasıydı; ancak özellikle Şeyh Said isyanı sonrası devletin Kürt meselesine bakışı güvenlikçi bir renk aldı*” ifadesiyle sürecin dinamiklerini özetlemektedir.

Doç. Dr. Hüseyin Alptekin, vatandaşlık tanımına odaklanarak, mevcut jus soli temelli, yani toprak merkezli vatandaşlık yaklaşımının kapsayıcı bir zemin sunduğunu belirtmektedir. Ancak Alptekin, bazı Kürtlerin Türk ulusal kimliği çerçevesinde kendilerini dışlanmış hissettiğini vurgulamaktadır: “Burada geçmişte Türk yerine ‘Türkiyeli’ kimliği gibi üst kimlik önerileri geliştirilmiş olsa da bu öneriler çoğunluk nezdinde karşılık bulmamıştır.” Bu durum, ulusal aidiyet ve etnik kimlik algısı arasındaki çatışmanın temel nedenlerinden biri olarak öne çıkmaktadır.

Rıdvan Kaya ise daha radikal bir perspektif sunmaktadır. Kaya’ya göre devletin Türk kimliğine dayalı yapısı, Kürtlerin dışlanmasına yol açmış ve Türkiye’deki etnik farklılıkların kapsayıcı bir zemine kavuşturulması gerekmektedir: “Özetle önerimiz, içinde yaşadığımız devletin Türk devleti olmaktan çıkartılmasıdır.” Kaya’nın yaklaşımı, etnik temelli devlet yapısının sosyal adalet ve eşitlik açısından yetersizliğine dikkat çekmektedir.

HÜDA PAR Milletvekili Serkan Ramanlı, vatandaşlık ve devlet-toplum ilişkilerinin

kapsayıcı bir anlayışla yeniden düzenlenmesi gerektiğini vurgular. Ramanlı, “Kürtlerin kendilerini ikincil değil, bu ülkenin asıl sahipleri hissedecekleri bir anlayış, adaletin ve huzurun kaynağıdır” ifadesiyle bu perspektifi somutlaştırmaktadır. Ramanlı’nın yaklaşımı, toplumsal barışın ancak eşit vatandaşlık ve kapsayıcı politikalarla sağlanabileceğini öne çıkarmaktadır.

AK Parti MKYK Üyesi Av. Murat Çiçek ise mevcut demokratikleşme adımlarına dikkat çekerek, “Türkiye’de Kürtlere yönelik ret, inkâr ve asimilasyon politikaları sona ermiştir. Demokratik siyasetin kanalları açılmış, silahlı terör yöntemleri anlamını yitirmiştir” demektedir. Çiçek’in perspektifi, devlet reformlarının Kürt vatandaşların siyasal katılımını güçlendirdiğini ve bunun Terörsüz Türkiye vizyonu ile tamamlandığını vurgular. Karşılaştırmalı değerlendirme yapıldığında;

- Reformist perspektif (Ekmen, Çiçek): Demokratik katılım ve hukukun üstünlüğü ön planda
- Güvenlik ve kimlik uyumu (Alptekin): Türk ulusal kimliği çerçevesinde aidiyet sorunu
- Radikal yapısal eleştiri (Kaya): Devletin etnik temelli yapısının değiştirilmesi
- Toplumsal barış odaklı (Ramanlı): Vatandaşlık üzerinden eşitlik ve kapsayıcılık

Bu analiz, tarihsel temsilden günümüz vatandaşlık tartışmalarına kadar Kürt meselesinde çok boyutlu bir yaklaşım gerektiğini göstermektedir.

3.2. Çözüm Süreci ve Barış

2013-2015 yılları arasında yürütülen çözüm süreci, Türkiye’de Kürt meselesinin siyasî ve

toplumsal boyutlarının ele alınmasında kritik bir dönemeç olarak öne çıkmaktadır. Av. Mehmet Emin Ekmen, sürecin başarısızlığının temel nedenini taraflar arasındaki güven eksikliği olarak tanımlamaktadır:

“Çözüm sürecinde yapılan hatalar, güvenlik zafiyetleri ve neticede verilen onca şehit sürecin başarısız olmasına yol açtı. Ancak bu süreç, PKK’nın müzakere ile terörü bırakmayacağına dair kanaatlerin oluşmasını sağladı.”

Ekmen’in değerlendirmesi, sürecin hem öğrenme hem de farkındalık yaratma işlevi gördüğünü göstermektedir. Bu perspektif, çözüm sürecinin yalnızca bir siyaset manevrası değil, uzun vadeli toplumsal güven tesisinde de önemli bir deneyim olduğunu ortaya koyar.

Doç. Dr. Hüseyin Alptekin ise süreci PKK’nın ideolojik tutumu ve bölgesel hâkimiyet arayışı üzerinden analiz etmektedir: “PKK, Rojava’da elde ettiği pozisyonla taleplerini makul düzeyde tutmak yerine giderek tırmandırdı ve çözüm sürecini çatışmaya dönüştürdü. Bu nedenle sürecin başarısızlığı, örgütün otorite arayışının bir sonucudur.”

Alptekin’in gözlemi, çözüm sürecinde tarafların stratejik ve ideolojik tercihlerinin, uzun vadeli barış hedeflerini doğrudan etkilediğini göstermektedir.

Rıdvan Kaya, sürecin kazanımlarını sınırlı ama önemli bir farkındalık düzeyiyle değerlendirir: “Çözüm süreci, toplumun daha önce bu konuya uzak kesimlerinin Kürt sorununun varlığını kabullenmesini sağladı. Ancak PKK’nın talepleri makul sınırların ötesine geçtiği için çözümün kendisi

sınırlı kaldı.” Kaya’nın perspektifi, sürecin görünürlük ve farkındalık sağlama boyutuna dikkat çekerken, örgütsel taleplerin makul sınırlarının ötesine geçmesinin barışın önünde bir engel olarak durduğunu belirtir.

HÜDA PAR Milletvekili Serkan Ramanlı ise toplumsal barış ve Kürtler arası iç barışa odaklanmaktadır:

“Silahların susmasını, siyasetin konuşmasını istiyoruz. Halk artık acıdan, çatışmadan, ölüm haberlerinden yoruldu. Kürtlerin kendi aralarında da barışması gerekmektedir; bu, barış sürecinin en önemli adımıdır.”

Ramanlı’nın yaklaşımı, çözüm sürecinin yalnızca devlet ve PKK arasında değil, Kürt toplumu içindeki barış dinamiklerini de kapsamaması gerektiğine işaret etmektedir. Bu perspektif, toplumsal barışın çok katmanlı olduğunu ve silahların susmasının yeterli olmadığını ortaya koymaktadır.

AK Parti MKYK Üyesi Av. Murat Çiçek ise süreci devlet perspektifinden ele alarak, Terörsüz Türkiye vizyonu çerçevesinde değerlendirmektedir: “Sayın Cumhurbaşkanımızın güçlü desteği ve himayesinde yürütülen, Sayın Devlet Bahçeli’nin tarihi çağrısıyla başlayan Terörsüz Türkiye ideali, PKK’nın fesih kararıyla karşılık bulmuş ve bu gelişme son derece kıymetli bir adım olmuştur. Sürecin bundan sonraki aşamaları ilgili devlet kurumları ve parlamentoda teknik olarak yürütülecektir.”

Çiçek’in vurgusu, çözüm sürecinin hukuki ve kurumsal zemine oturtulmasının önemine işaret etmektedir. Silahlı çatışmaların sona ermesi, demokratik mekanizmaların

işlerliğini artıracak ve Kürt meselesinin barışçıl yöntemlerle çözülmesini sağlayacaktır. Karşılaştırmalı değerlendirme yapıldığında;

- Reformist ve güven odaklı bakış (Ekmen, Alptekin): Sürecin başarısızlık nedenleri ve güvenlik zafiyetleri
- Toplumsal farkındalık ve görünürlük (Kaya): Sürecin kazanımları ve sınırlılıkları
- İç barış ve toplumsal barış odaklı bakış (Ramanlı): Kürtler arası barışın önemi
- İktidar perspektifi (Çiçek): Hukuki ve kurumsal zeminin güçlendirilmesi

Bu analiz, çözüm sürecinin çok boyutlu doğasını ortaya koymaktadır. Sürecin başarısı, sadece tarafların silah bırakmasına değil, aynı zamanda hukuki altyapı, toplumsal barış ve kapsayıcı politikaların eşgüdümüne bağlıdır.

3.3. Devlet Yapısı ve Kimlik Politikaları

Türkiye’de Kürt meselesinin temel dinamiklerinden biri, devletin kuruluşundan itibaren yürüttüğü kimlik ve ulus inşa politikalarıdır. Cumhuriyetin ilk yıllarında Türk ulusal kimliği üzerinden kurulan devlet yapısı, etnik farklılıkların görünürliğini sınırlamış, kimi zaman ise inkâr ve dışlama politikalarını beraberinde getirmiştir. Beş aktörün perspektifleri, devlet yapısı ve kimlik politikalarına dair farklı yaklaşımları gözler önüne sermektedir.

3.3.1. Demokratik Reformlar ve Yerel Yönetimler

Av. Mehmet Emin Ekmen, devlet yapısının demokratikleşme ve çoğulculuk ekseninde dönüştürülmesi gerektiğini vurgular:

“Demokratik reformlar ve yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, sadece Kürt meselesini çözmek için değil, Türkiye’de adalet ve katılımcılığı güçlendirmek için de elzemdir. Katılımcı, çoğulcu bir hukuk devleti inşa ederek yerel yönetimleri güçlendirmek gerekiyor.”

Ekmen’in yaklaşımı, devletin merkezîyetçi ve güvenlik odaklı yapısının değiştirilmesi ve yerel özerklik mekanizmalarının güçlendirilmesi gerekliliğine işaret etmektedir. Bu bağlamda, devlet-toplum ilişkisinin yeniden yapılandırılması, kimlik temelli dışlamaları azaltacak bir araç olarak görülmektedir.

3.3.2. Vatandaşlık ve Kapsayıcı Kimlik

Doç. Dr. Hüseyin Alptekin, mevcut vatandaşlık tanımının toprağa dayalı olduğunu ve Türk kavramının kapsayıcı hâle getirilmesi gerektiğini savunur:

“Vatandaşlık tanımı jus soli esasına dayanmaktadır; ancak bazı Kürtler, Türk kavramı çerçevesinde kendilerini ulusal aidiyetin dışında hissetmektedir. Bu durum, geçmişte ‘Türkiyeli’ gibi üst kimlik önerileri geliştirilmiş olsa da çoğunluk tarafından benimsenmemiştir. Çözüm, kapsayıcı politikalarla Türk kavramını itirazı olan kesimlerin de benimseyebileceği bir pratiğe dönüştürmektir.”

Alptekin, vatandaşlık ve kimlik tartışmalarında hukuki ve kültürel zeminin dengeli şekilde ele alınması gerektiğini vurgular. Kapsayıcı bir kimlik anlayışı, toplumsal uyumu artıracak ve aidiyet sorununu azaltacaktır.

3.3.3. Devletin Etik ve Hukuki Yapısı

Rıdvan Kaya, devletin yapısal ve ideolojik çerçevesini eleştirir:

“Devlet, Türk devleti olmaktan çıkarılmalı, etnik temelli yapılanmadan kurtarılmalı; adalet ve hakkaniyet temelinde kapsayıcı bir kimlik benimsenmelidir. Bu coğrafyada yaşayan herkes kendisini ait hissedebilmeli, hiçbir kesim ayrıcalıklı ya da mağdur hissetmemelidir.”

Kaya’nın önerisi, radikal bir devlet-toplum dönüşümünü işaret eder. Onun perspektifinde, mevcut ulus-devlet yapısı, etnik farklılıkların dışlanmasına yol açmakta ve toplumsal barışı engellemektedir.

3.3.4. Toplumsal Barış ve Etnik Sınırların Ötesi

Serkan Ramanlı, devlet yapısı ve kimlik politikalarını toplumsal barış bağlamında değerlendirir:

“Siyaset ve toplumsal barış, etnik sınırların ötesinde ele alınmalıdır. Kürtlerin kendi aralarında kalıcı barış sağlaması, Türkiye’deki genel barışın temelini oluşturacaktır. Bunun için etnik temelli dayatmalardan uzak bir siyaset pratiği şarttır.”

Ramanlı’nın yaklaşımı, devletin resmi kimlik politikalarının ötesine geçilmesi ve toplumsal barışın esas alınması gerektiğini vurgular. Bu bağlamda, etnik kimliklerin devlet politikalarıyla sınırlandırılmaması ve toplumsal katılımın teşvik edilmesi önem kazanmaktadır.

3.3.5. İktidar Perspektifi ve Demokratikleşme

Av. Murat Çiçek, AK Parti iktidarı perspektifinden devlet yapısı ve kimlik politikalarını değerlendirir:

“AK Parti döneminde Kürtlere yönelik ret ve asimilasyon politikaları sona ermiştir. Demokratik siyasetin kanalları açılmış, silahlı terör anlamını yitirmiştir. Terörsüz Türkiye vizyonu çerçevesinde demokratikleşme ve birlik hedefleri, silahların sona ermesiyle birlikte gerçekleşecektir.”

Çiçek’in yaklaşımı, devlet yapısı ve kimlik politikalarının mevcut reformlarla dönüştürülebileceğini ve demokratikleşme sürecinin PKK’nın silahsızlanmasıyla daha da pekişeceğini öne sürmektedir. Karşılaştırmalı değerlendirme yapıldığında;

- Ekmen ve Alptekin: Demokratikleşme ve kapsayıcı vatandaşlık üzerine odaklanılır.
- Kaya: Devletin yapısal dönüşümü ve kapsayıcı kimlik önerisini öne çıkarır.
- Ramanlı: Toplumsal barış ve Kürtler arası iç barışın önceliğine dikkat çeker.
- Çiçek: İktidar perspektifinden, mevcut reformlar ve silahların sona ermesiyle devletin demokratikleşme kapasitesini vurgular.

Bu analiz, devlet yapısı ve kimlik politikalarının Kürt meselesinde merkezi bir rol oynadığını ve çözümün, hem hukuki hem de toplumsal boyutlarıyla ele alınması gerektiğini göstermektedir.

3.4. Silahlı Terör ve Hukuki Çerçeve

Türkiye’de Kürt meselesinin çözümünü doğrudan etkileyen bir diğer kritik unsur, silahlı terör faaliyetleri ve bunların hukuki çerçevede yönetilmesidir. PKK’nın silahlı eylemleri, hem devletin güvenlik yaklaşımını şekillendirmiş hem de toplumsal barış süreçlerini doğrudan etkilemiştir. Röportajlarda bu konu farklı aktörlerin perspektifleriyle ele alınmıştır.

3.4.1. PKK ve Güvenlik Odaklı Yaklaşım

Doç. Dr. Hüseyin Alptekin, PKK’nın ideolojik ve bölgesel hâkimiyet arayışının çözüm sürecini sınırladığını belirtir:

“PKK’nın ideolojik fanatizmi ve alan hâkimiyeti arzusu, çözüm sürecinin ilerlemesine engel olmuştur. Örgüt, müzakere ve siyasi alan yerine otorite kurmayı tercih etmiştir. Bu durum, devletin güvenlikçi politikalarını güçlendirmiştir.”

Alptekin, güvenlik perspektifinden bakıldığında, silahlı terörün varlığının demokratik reformları geciktirdiğini ve çözüm sürecinin toplumsal barışa etkilerini sınırladığını vurgulamaktadır.

3.4.2. Silahsızlanma ve Toplumsal Barış

HÜDA PAR Milletvekili Serkan Ramanlı, silahların susmasının toplumsal barış için ön koşul olduğunu ifade eder:

“Silahların susmasını, siyasetin konuşmasını istiyoruz. Halk artık acıdan, çatışmadan, ölüm haberlerinden yoruldu. Silahlar sustuğunda, Türkiye kamuoyu da Kürtlerin haklarını daha şeffaflıkla bir biçimde konuşabilecektir.”

Ramanlı, silahsızlanmanın yalnızca güvenlik boyutuyla sınırlı olmadığını, toplumsal barış ve siyasetin ön plana çıkması açısından da kritik olduğunu vurgular. Ayrıca Kürtler arası iç barışın sağlanmasının, ulusal barış için bir ön koşul olduğunu belirtmektedir.

3.4.3. Hukuki Çerçeve ve Devletin Rolü

AK Parti MKYK Üyesi Av. Murat Çiçek, sürecin hukuki altyapısına dikkat çeker:

“Silahlı terörün sona erdirilmesi, demokratik ve özgürlükçü Türkiye’nin önünü açacaktır. Bundan sonra süreç, ilgili devlet kurumları ve parlamento aracılığıyla teknik ve hukuki olarak yürütülecektir. Bu gelişme Türkiye’nin birlik ve beraberliği için tarihi bir fırsattır.”

Çiçek’in perspektifi, silahlı terörün sona erdirilmesinin yalnızca güvenlik açısından değil, demokratikleşme ve toplumsal reformlar açısından da önemini ortaya koymaktadır.

3.4.4. Örgütün Tutumu ve Sürecin Zorlukları

Rıdvan Kaya, PKK’nın taleplerinin makul sınırların ötesinde olduğunu ve çözüm sürecini sınırladığını ifade eder:

“Kürt milliyetçi hareketi güçlü olduğu noktada baskıcı ve dayatmacı bir kimlik ortaya koymaktadır. Çözüm süreci, sorunun görünür hale gelmesini sağlamla birlikte, örgütün ideolojik tutumu yüzünden kalıcı barışa ulaşamamıştır.”

Bu perspektif, PKK’nın silahlı mücadele anlayışının toplumsal ve siyasi barış

süreçlerini doğrudan etkilediğini göstermektedir.

3.4.5. Toplumsal Etki ve Siyasi Perspektif

Av. Mehmet Emin Ekmen, silahlı terörün ve güvenlikçi politikaların Kürtlerin toplumsal katılımını sınırlandığını vurgular:

“PKK’nın şiddet eylemleri, sadece güvenlik sorunu değil, demokratik siyasetin önünde de engeldir. Bu durum, Kürt vatandaşların kendilerini devlete ait hissetmelerini zorlaştırmaktadır. Silahların susması ve katılımcı yerel yönetimler, bu sorunu çözebilir.”

Ekmen’in yaklaşımı, güvenlik ve demokratikleşmenin birbirine bağlı olduğunu ortaya koyar; silahsızlanma yalnızca çatışmayı bitirmekle kalmaz, aynı zamanda toplumsal katılım ve eşit vatandaşlık için de bir ön koşuldur. Karşılaştırmalı değerlendirme yapıldığında;

- Alptekin: Güvenlik odaklı ve örgütün alan hâkimiyeti üzerinden değerlendirme yapıyor.
- Ramanlı: Silahların susmasının toplumsal barış ve siyaset için öncelikli olduğunu vurguluyor.
- Çiçek: Silahlı terörün sona ermesinin demokratikleşme ve hukuki süreçlerle birlikte yürütülmesi gerektiğini belirtiyor.
- Kaya: PKK’nın ideolojik ve baskıcı tutumlarının süreci sınırladığını işaret ediyor.
- Ekmen: Silahların sona ermesinin demokratik siyasetin ve toplumsal katılımın önünü açacağını savunuyor.

Bu analiz, silahlı terörün Kürt meselesi üzerindeki etkisinin çok boyutlu olduğunu

ve çözüm sürecinin güvenlik, hukuk ve toplumsal katılım perspektifleriyle ele alınması gerektiğini göstermektedir.

4. Tartışma

Türkiye’de Kürt meselesi, röportajlarda farklı perspektifler üzerinden ele alınmış ve konunun çok boyutlu yapısı ortaya konmuştur. Bu bölümde, beş aktörün görüşleri karşılaştırmalı olarak tartışılacak ve çözüm sürecinin, vatandaşlık, kimlik, demokratikleşme ve silahlı terör boyutları analiz edilecektir.

4.1 Perspektif Farklılıkları

Röportajlar arasında belirgin bir perspektif farkı gözlemlenmektedir:

4.1.1. Reformist Perspektif (Ekmen)

Ekmen, Kürt meselesinin demokratik reformlar ve yerel yönetimlerin güçlendirilmesiyle çözülebileceğini savunur. Silahlı terörün sona erdirilmesini, yerel katılım ve çoğulcu hukukun ön şartı olarak değerlendirir:

“Gerçek anlamda, katılımcı, çoğulcu bir hukuk devleti inşa ederek yerel yönetimleri güçlendirmek gerekiyor.”

4.1.2. Güvenlik Odaklı Perspektif (Alptekin)

Alptekin, PKK’nın ideolojik ve bölgesel hâkimiyet arzusunu ön plana çıkarır ve sürecin güvenlik boyutuna odaklanır. Güvenlikçi yaklaşım, demokratikleşme ve toplumsal barışın önündeki engelleri açıklamada önemli

bir çerçeve sunar:

“PKK’nın ideolojik fanatizmi ve alan hâkimiyeti arzusu, çözüm sürecinin ilerlemesine engel olmuştur.”

4.1.3. Radikal Yapısal Perspektif (Kaya)

Kaya, devlet yapısının Türk kimliği üzerinden şekillendiğini ve bunun Kürtlerin dışlanmasına yol açtığını vurgular. Devletin Türk devleti olmaktan çıkarılması ve adalet-hakkaniyet temelinde kapsayıcı kimlik önerisi sunar:

“Yaşadığımız devletin Türk devleti olmaktan çıkartılması, adalet ve hakkaniyet temelinde kapsayıcı bir kimlik yaratılmasının önünü açar.”

4.1.4. Toplumsal Barış Odaklı Perspektif (Ramanlı)

Ramanlı, Kürtler arası iç barış ve siyasetin öne çıkarılmasının önemini vurgular. Silahların susmasıyla demokratik tartışma ve toplumsal barışın mümkün olacağını belirtir:

“Silahların susmasını, siyasetin konuşmasını istiyoruz. Halk artık acıdan, çatışmadan, ölüm haberlerinden yoruldu.”

4.1.5. İktidar Perspektifi (Çiçek)

Çiçek, AK Parti iktidarının attığı demokratik adımlar ve reformların süreci kolaylaştırdığını belirtir. Silahlı terörün sona erdirilmesinin, devlet kurumları ve parlamento aracılığıyla hukuki ve teknik olarak yürütülmesi gerektiğini vurgular:

“Silahlı terörün sona erdirilmesi, demokratik ve

özgürlükçü Türkiye’nin önünü açacaktır. Süreç teknik ve hukuki olarak yürütülecektir.”

4.2 Ortak Noktalar

- Demokratikleşme Gerekliği: Tüm aktörler, demokratik hakların güçlendirilmesi ve kapsayıcı bir vatandaşlık anlayışının önemini vurgular.
- PKK’nın Rolü: PKK’nın şiddet ve alan hâkimiyeti, çözüm sürecinin önündeki en önemli engel olarak değerlendirilmiştir.
- Toplumsal Barış: Silahsızlanma ve siyasetin öne çıkması, hem Kürtler arası hem de Kürt-devlet ilişkilerinde barışın ön koşulu olarak görülmektedir.

4.3 Uluslararası Karşılaştırmalar

Röportajlar ve literatür, uluslararası barış süreçlerinden çıkarılabilecek dersleri ortaya koymaktadır:

- Kolombiya: FARC ile yapılan barış görüşmeleri, silahsızlanma ve toplumsal uzlaş sürecini içermektedir.
- İspanya (Katalonya): Kimlik ve özerklik taleplerinin siyasi müzakereler yoluyla çözülmesi, toplumsal barışa katkı sağlamıştır.
- Güney Afrika: Apartheid sonrası kapsayıcı anayasa ve hak temelli politikalar, uzun vadeli barışın sağlanmasında kritik rol oynamıştır.

Bu örnekler, Türkiye’de Kürt meselesinin çözümünde hukukun üstünlüğü, toplumsal katılım ve kapsayıcı politikaların önemini göstermektedir.

5. Öneriler

Türkiye’de Kürt meselesi, tarihsel, siyasal ve toplumsal boyutlarıyla karmaşık bir yapı sergilemektedir. Bu çalışmada beş farklı aktörün perspektifleri karşılaştırmalı olarak incelenmiş ve sorunun çözümüne dair kısa, orta ve uzun vadeli stratejiler tartışılmıştır. Röportajlardan elde edilen bulgular ışığında, çözüm önerileri şu şekilde özetlenebilir:

5.1. Kısa Vadeli Öneriler

5.1.1. Silahsızlanma ve Güvenlik Önlemleri:

Ramanlı’nın vurguladığı gibi, silahların susması ve siyasetin öne çıkması toplumsal barış için ön koşuldur:

“Silahların susmasını, siyasetin konuşmasını istiyoruz. Halk artık acıdan, çatışmadan, ölüm haberlerinden yoruldu.”

5.1.2. Dil ve Kültürel Haklar:

Ekmen ve Kaya, Kürtçe dilinin, kültürel etkinliklerin ve eğitim haklarının genişletilmesini önerir:

“Katılımcı, çoğulcu bir hukuk devleti inşa ederek yerel yönetimleri güçlendirmek gerekiyor.” (Ekmen)

“Yaşadığımız devletin Türk devleti olmaktan çıkartılması, kapsayıcı kimlik yaratılmasını önünü açar.” (Kaya)

5.1.3. Yerel Yönetimlerin Güçlendirilmesi:

Demokratik katılımın artırılması ve yerinden yönetim uygulamalarının yaygınlaştırılması, merkeziyetçi yapıların yarattığı sorunları azaltacaktır.

5.2 Orta Vadeli Öneriler

5.2.1. Çoğulcu Anayasa ve Kapsayıcı Kimlik:

Alptekin ve Kaya’nın önerdiği gibi, vatandaşlık tanımı ve ulusal kimlik anlayışı yeniden ele alınmalıdır:

“Kimlik ve vatandaşlık tartışmalarında Türk kavramı kapsayıcı hâle getirilmelidir.” (Alptekin)

5.2.2. Barışçı Toplumsal Diyalog:

Ramanlı, Kürtler arası iç barışın önemini vurgular:

“Evet, Kürtlerle devlet arasında bir barıştan söz ediyoruz ama asıl unutulmaması gereken şey Kürtlerin kendi aralarında da barışması gerektiğidir.”

5.2.3. Yasal ve Hukuki Çerçeve:

Çiçek’in belirttiği gibi, silah bırakan örgüt mensuplarının topluma entegrasyonu için hukuki altyapının hazırlanması önemlidir:

“Silahlı terörün sona erdirilmesi, demokratik ve özgürlükçü Türkiye’nin önünü açacaktır. Süreç teknik ve hukuki olarak yürütülecektir.”

5.3 Uzun Vadeli Öneriler

5.3.1. Yapısal Devlet-Toplum Dönüşümü

Kaya’nın önerdiği gibi, devletin etnik temelli yapılanmalardan kurtarılması ve adalet-hakkaniyet temelli kapsayıcı kimlik inşası, uzun vadeli barışın temelini oluşturur.

5.3.2. Toplumsal Barış ve Eşit Vatandaşlık

Ekmen ve Ramanlı, toplumsal barışın ve eşit vatandaşlığın sağlanmasının, devlet-toplum ilişkilerinin temelinde yer alması gerektiğini savunur.

5.3.3. Eğitim ve Fırsat Eşitliği

Eğitim sisteminde dil, kültür ve tarih perspektiflerinin kapsayıcı hâle getirilmesi, nesiller arası çatışmanın önüne geçecektir.

Sonuç

Bu çalışma, Türkiye’de Kürt meselesinin çözümüne dair farklı siyasi ve toplumsal perspektifleri beş kilit aktör üzerinden analiz etmiştir. Araştırma bulguları, aktörlerin çözüm yöntemlerine dair nüanslı yaklaşımlara sahip olsalar da, sorunun tespiti ve çözümün ana parametreleri konusunda belirgin bir ortak zeminde buluştuklarını göstermektedir.

Röportajlarda öne çıkan en güçlü ortak vurgu, PKK’nın rolü üzerinedir. Örgütün şiddet eylemleri ve alan hâkimiyeti arayışı, istisnasız tüm aktörler tarafından çözüm sürecinin önündeki en büyük engel ve kilitleyici

unsur olarak tanımlanmıştır. Buna karşılık, demokratikleşme ve toplumsal katılım, sürecin ilerleyebilmesi için bir tercih değil, zorunlu bir ön şart olarak değerlendirilmiştir. AK Parti MKYK Üyesi Murat Çiçek'in ifadeleriyle somutlaşan “Terörsüz Türkiye” vizyonu, ret, inkâr ve asimilasyon politikalarının sona erdiği, demokratik siyaset kanallarının açık olduğu bir zeminde, Türk ve Kürt toplumu için eşit haklar ve güvenli bir gelecek vaat etmektedir.

Çalışma sonucunda ortaya çıkan çözüm perspektifi, sürecin zamana yayılan üç aşamalı bir stratejiyle yönetilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır:

- Kısa vadede; mevcut siyasi irade ve yürürlükteki yasalar çerçevesinde, güven artırıcı somut adımlar atılmalıdır.
- Orta vadede; sorunun hukuki zeminini sağlamlaştıran anayasal ve kurumsal reformlar hayata geçirilmelidir.
- Uzun vadede ise; kültürel, sosyal ve yapısal değişimlerle desteklenen, aidiyet hissini güçlendiren kapsayıcı bir toplumsal kimlik inşa edilmelidir.

Nihai olarak bu çalışma, Türkiye’de Kürt meselesinin çözümünün yalnızca güvenlik politikalarına indirgenemeyeceğini açıkça ortaya koymaktadır. Kalıcı çözüm; ancak demokratikleşme, kapsayıcı kimlik ve hukukun üstünlüğü ilkelerinin eşgüdümüyle mümkün olabilir. Silahsızlanma ve toplumsal barışın sağlanması, sadece bir çatışma çözümü pratiği değil, aynı zamanda devlet ve toplum ilişkilerinin güven temelinde yeniden inşasını da zorunlu kılmaktadır.

Kaynakça

- Alptekin, H. 2025. Röportaj: “*Türkiye’de vatandaşlık ve Kürt sorunu*”. (Görüşme: 18.02.2025).
- Anderson, B. 1983. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.
- Çiçek, M. 2025. Röportaj: “*AK Parti MKYK Üyesi ile Terörsüz Türkiye ve demokratikleşme üzerine*”. (Görüşme: 08.04.2025).
- Ekmen, M. E. 2025. Röportaj: “*Kürt meselesi ve çözüm süreci*”. (Görüşme: 29.01.2025).
- Gunter, M. M. 2011. *The Kurdish Question in Turkey*. New York: Palgrave Macmillan.
- Kaya, R. 2025. Röportaj: “*Özgür-Der Genel Başkanı*”. (Görüşme: 03.02.2025).
- Kymlicka, W. 1995. *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*. Oxford: Oxford University Press.
- McDowall, D. 2004. *A Modern History of the Kurds*. London: I.B. Tauris.
- Özbudun, E. 2011. *Democracy and Constitutionalism in Turkey*. Leiden: Brill.
- Ramanlı, S. 2025. Röportaj: “*HÜDA PAR’ın çözüm süreci ve toplumsal barış perspektifi*”. (Görüşme: 15.03.2025).
- Romano, D. 2006. *The Kurdish Nationalist Movement: Opportunity, Mobilization and Identity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Van Bruinessen, M. 1992. *Agha, Shaikh and State: The Social and Political Structures of Kurdistan*. London: Zed Books.
- Yıldız, K. 2020. *Türkiye’de Kürt Sorunu ve Demokratikleşme Süreçleri*. İstanbul: İletişim Yayınları

“İyi Yayın Üzerine Kılavuzlar ve Yayın Etiği Komitesi’nin (COPE) Davranış Kuralları” çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir. / The following statements are included within the framework of **“Guidelines on Good Publication and the Code of Conduct of the Publication Ethics Committee (COPE)”**:

İzinler ve Etik Kurul Belgesi/Permissions and Ethics Committee Certificate: Makale konusu ve kapsamı etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir. / The subject and scope of the article do not require an ethics committee approval.

Finansman/Funding: Bu makale için herhangi bir kurum ve kuruluştan destek alınmamıştır. / No support was received from any institution or organization for this article.

Destek ve Teşekkür/Support and Acknowledgment: Destek ve teşekkür beyanı bulunmamaktadır. / There is no statement of support or gratitude.

Çıkar Çatışması Beyanı/Declaration of Conflicting Interests: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur. / There is no potential conflict of interest for the author regarding the research, authorship or publication of this article.

Yapay Zekâ Kullanımı/Use of GenAI: Bu makalede yapay zekâdan yararlanılmamıştır. / GenAI was not used in this article.

GAYRİSAFİ YURTIÇİ HASILA İÇERİSİNDE AR-GE HARCAMALARININ ARTIŞINDA TEKNOPARKLARIN ROLÜ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ¹⁻²

Dr. Emrullah Bardakçı³

İsmail Sevim⁴

Özet

Bu çalışma, 2001-2024 döneminde Türkiye'nin Ar-Ge harcamalarındaki artış ile teknoparkların gelişimi ve Ar-Ge insan kaynağının yapısı arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Temel bulgu, Türkiye'nin ulusal inovasyon sisteminin bu dönemde köklü bir yapısal dönüşüm geçirdiğidir. Türkiye'nin 23 yıllık sürecinde Ar-Ge harcamalarının niceliksel büyümesinden daha önemli olan, Ar-Ge insan kaynağının yapısındaki değişimdir. Araştırma, bu stratejik dönüşümün merkezinde teknoparkların yer aldığını ortaya koymaktadır. Teknoparklar, artan Ar-Ge harcamalarını özel sektöre yönlendiren ve burada nitelikli istihdama dönüştüren temel politika aracı olarak işlev görmüştür. Sonuç olarak, teknoparklar, Türkiye'nin Ar-Ge ekosisteminin pazar odaklı hale gelmesini sağlamış, araştırma faaliyetlerinin ticarileşme potansiyelini güçlendirmiş ve kamu ağırlıklı bir sistemden özel sektör liderliğindeki bir inovasyon modeline geçişte kilit rol oynamıştır.

Anahtar Kelimeler: Teknopark, GSYİH, Ar-Ge, İnsan Kaynağı, İnovasyon, Türkiye

-
- ¹ Geliş Tarihi (Submission Date): 18.12.2025, Kabul Tarihi (Acceptance Date): 21.12.2025.
Bardakçı, E ve Sevim, İ. 2025. "Gayrisafi Yurtiçi Hasıla İçerisinde Ar-Ge Harcamalarının Artışında Teknoparkların Rolü: Türkiye Örneği". Altay Stratejik Araştırmalar Dergisi (2) 4: **-**.
- ² Bu makale 16-17 Aralık 2025 tarihinde Nahçıvan Devlet Üniversitesinin 3. Uluslararası Sempozyumunda sözlü olarak özet metin halinde sunulan çalışmanın genişletilmiş makalesidir.
- ³ Dr., Bağımsız Araştırmacı, Türkiye, ORCID: 0000-0001-6163-7214, ekonometrist72@gmail.com.
- ⁴ Yüksek Lisans Öğrencisi, Harran Üniversitesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, ORCID: 0009-0005-8943-3797, ismailsevim@zohomail.eu.

The Role of Technoparks in the Increase of Gross Domestic Expenditure on R&D: The Case of TurkeyAbstract

This study examines the relationship between the increase in Turkey's R&D expenditures, the development of technoparks, and the structure of R&D human resources during the 2001-2024 period. The key finding is that Turkey's national innovation system underwent a fundamental structural transformation during this period. More significant than the quantitative growth of R&D expenditures over Turkey's 23-year process is the change in the structure of R&D human resources. The research reveals that technoparks are at the center of this strategic transformation. Technoparks have functioned as the primary policy instrument directing increased R&D spending towards the private sector and converting it into qualified employment. In conclusion, technoparks have enabled Turkey's R&D ecosystem to become market-oriented, strengthened the commercialization potential of research activities, and played a key role in the transition from a public-dominated system to a private sector-led innovation model.

Keywords: Technopark, GDP, R&D, Human Resources, Innovation, Turkey

Giriş

Teknoparklar, üniversiteler, özel sektör ve kamu kurumları arasında bilgi akışını hızlandırarak yenilikçi fikirlerin ekonomik değere dönüşmesini sağlayan ekosistemlerdir. Bu bölgelerde faaliyet gösteren firmalar, akademik bilgi birikimi ile sanayi tecrübesini bir araya getirerek rekabet gücü yüksek ürünler geliştirme imkânı bulmaktadır. Bu sayede teknoparklar, sadece bir üretim alanı değil, aynı zamanda bilgi üretim ve paylaşım merkezleri haline gelmiştir. Türkiye'de teknopark sayısının artması, inovasyon kapasitesinin bölgesel olarak da yayılmasını sağlamış ve özellikle Anadolu'daki üniversitelerin çevresinde yeni girişimcilik merkezlerinin doğmasına zemin hazırlamıştır. Bu yönüyle teknoparklar, bölgesel kalkınma politikalarının da önemli bir bileşeni haline gelmiştir. Ar-Ge ve yenilik faaliyetleri, küresel rekabet gücünü belirleyen en önemli unsurlardan biridir. Teknolojik yenilik üretmeyen ülkeler, uzun vadede dışa bağımlı hale gelme riskiyle karşı karşıyadır. Türkiye'nin Ar-Ge harcamalarındaki artış, son yıllarda bu bağımlılığı azaltma yönünde atılmış önemli bir adımdır. Özellikle savunma sanayi, biyoteknoloji, yapay zekâ, yenilenebilir enerji ve yazılım sektörlerinde teknopark kökenli firmaların geliştirdiği ürünler, ithalatın azalmasına ve ihracatın katma değerinin yükselmesine katkı sağlamaktadır. Bu durum, teknoparkların yalnızca bilimsel değil, ekonomik bir araç olarak da stratejik önem taşıdığını göstermektedir. Bununla birlikte, teknoparkların etkinliğini artırmak için sürdürülebilir bir Ar-Ge ekosisteminin oluşturulması gerekmektedir. Ar-Ge faaliyetlerinin sürekliliği, yalnızca altyapı

yatırımlarıyla değil, nitelikli insan kaynağı, finansman kolaylıkları ve fikri mülkiyet haklarının korunmasıyla da doğrudan ilişkilidir. Üniversitelerin araştırma kapasitesi, akademisyenlerin sanayi ile iş birliği düzeyi ve girişimciliği teşvik eden kamu destekleri bu sürecin temel unsurları arasındadır. Dolayısıyla, teknoparkların başarısı yalnızca fiziksel yatırımlarla değil, aynı zamanda bilgi ekonomisinin temelini oluşturan insan sermayesinin güçlendirilmesiyle mümkündür.

Türkiye'de teknoparkların gelişimi aynı zamanda uluslararası iş birlikleri açısından da yeni fırsatlar yaratmaktadır. Avrupa Birliği'nin Horizon Europe ve EUREKA gibi araştırma programlarına katılım, Türk teknoparklarının küresel Ar-Ge ağlarına entegre olmasını kolaylaştırmıştır. Bu sayede, Türk firmaları yalnızca yerel pazarlarda değil, uluslararası ölçekte de yenilikçi ürün ve hizmetleriyle tanınır hale gelmiştir. Özellikle yazılım, medikal teknoloji ve yeşil enerji alanlarında faaliyet gösteren teknopark firmaları, son yıllarda Avrupa ve Asya pazarlarında önemli başarılar elde etmiştir. Bu durum, Türkiye'nin bilgi temelli ekonomiye geçiş sürecinde teknoparkların stratejik konumunu daha da pekiştirmektedir.

Teknoparkların Ar-Ge harcamalarındaki artışa katkısının yanı sıra, istihdam üzerindeki etkisi de dikkat çekicidir. Yüksek nitelikli iş gücünün istihdam edildiği bu bölgeler, genç araştırmacılar, mühendisler ve girişimciler için cazibe merkezleri haline gelmiştir. 2000'li yılların başında teknoparklarda çalışan araştırmacı sayısı birkaç bin civarındayken, 2024 yılı itibarıyla bu sayı yüz binleri aşmıştır. Bu artış, yalnızca ekonomik büyüme

açısından değil, aynı zamanda bilgi temelli topluma geçiş açısından da önemli bir göstergedir. Ar-Ge personelinin artması, yenilik kapasitesini doğrudan yükseltmekte ve ülkenin teknoloji üretme yeteneğini güçlendirmektedir. Sonuç olarak, teknoparklar Türkiye'nin bilgi ekonomisine dayalı büyüme stratejisinin merkezinde yer almaktadır. Bu bölgeler, kamu, üniversite ve özel sektör arasındaki iş birliğini kurumsallaştırarak, yenilikçi düşüncenin ekonomik değere dönüşmesini sağlamaktadır. Ar-Ge harcamalarındaki artışın sürdürülebilir hale gelmesi, bu iş birliğinin güçlendirilmesine bağlıdır. Türkiye'nin 2053 vizyonunda belirlenen hedeflere ulaşması için teknoparkların niteliksel olarak geliştirilmesi, girişimcilik kültürünün yaygınlaştırılması ve uluslararası Ar-Ge ağlarıyla entegrasyonun derinleştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda teknoparklar, yalnızca ekonomik büyümenin değil, aynı zamanda bilgi temelli kalkınmanın da taşıyıcı unsurları olarak stratejik bir rol oynamaya devam edecektir.

1. Literatür İncelemesi

Ar-Ge harcamalarının ekonomik büyümeyle olan ilişkisi, uzun süredir kalkınma literatüründe tartışılmaktadır. Kâr amacı taşıyan firmalar, yeni ve daha iyiye ulaşmak için Ar-Ge yatırımlarını sürdürür. Biriktirilen yeni fikir ve teknolojik bilgiler uzun dönemli ekonomik büyümenin ana motorudur (Romer, 1990). Mevcut literatürde Özellikle Romer (1990) bilgi birikimini büyümenin içsel bir unsuru olarak ele alırken; Porter (1998), yenilikçi kümelenmelerin rekabet üstünlüğü yaratmadaki etkisini vurgulamıştır. Türkiye özelinde yapılan çalışmalarda,

teknoparkların Ar-Ge harcamaları, ihracat performansı ve yenilik göstergeleri üzerindeki etkisi sıkça incelenmiştir (Kiper ve Kılınç, 2021; Çelik ve Türedi, 2022). Uluslararası düzeydeki çalışmalarda ise, Güney Kore ve Singapur örnekleri, teknopark politikalarının ulusal inovasyon sisteminin merkezi haline gelebileceğini göstermiştir (OECD, 2023). Türkiye'de ise 2001 yılında ilk teknoparkların faaliyete geçmesiyle Ar-Ge harcamalarının GSYH içindeki payı %0,48 düzeyindeyken, 2023 itibarıyla bu oran %1,45'e ulaşmıştır (TÜİK, 2024). Bu artış, Ar-Ge ekosisteminde teknoparkların stratejik rolünü açıkça göstermektedir. Ekonomik büyüme kavramı en basit ifadeyle mal ve hizmet üretiminde ortaya çıkan artışın ölçülmesi olarak tanımlanır. Bir ülkenin ekonomik olarak büyümesini ülkedeki GSYİH' in kişi başına düşen miktarının ölçülmesinden anlaşılmaktadır. Toplam Ar-Ge harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki analiz edildiğinde, bu ilişkinin pozitif yönlü olduğu söylenebilir (Goel, Payne, & Ram, 2008) Ar-Ge yoğunluğu ile ekonomik büyüme arasında güçlü bir pozitif ilişki olduğu genel kabul görmektedir. Türkiye'nin yaptığı Ar-Ge harcamaları ile uzun dönemde ekonomik büyüme performansı artmaktadır (Altun & Kaya, 2009: 258).

Teknoparklar, benzer veya tamamlayıcı teknolojiler üzerinde çalışan firmaları bir araya getirir. Bu coğrafi yakınlık, firmalar arası rekabeti ve iş birliğini teşvik ederek Ar-Ge yatırımlarını artırır (Cohen & Levinthal, 1990). Teknoparklar üniversite ve sanayi arasında ihtiyaç duyulan yetişmiş insan gücü desteğini de sağlamayı hedefler. Bu yapıların teknopark çatısı altında buluşarak ortak

bir sinerji oluşturmaları da teknoparkların başka bir teşvik unsurudur (Vedovello, 1997). Teknoparkta yer alan firmalar, Ar-Ge girdilerine (harcama, personel) kıyasla daha fazla inovatif çıktı (yeni ürün, patent) elde etme eğilimindedir (Löfsten & Lindelöf, 2002).

2. Yöntem

Bu çalışmada, Gayrisafi Yurtiçi Ar-Ge Harcamalarının artışında teknoparkların rolünü analiz etmek amacıyla nitel karşılaştırmalı analiz yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın kapsamı, Türkiye' de teknoparkların yasal alt yapısının oluşturulduğu 2001 yılı ile en güncel GSYİH verilerinin bulunduğu 2024 yılına kadar olan dönemi kapsamaktadır.

Çalışmanın veri seti, iki ana kaynaktan derlenmiştir:

1. Gayrisafi Yurtiçi Ar-Ge Harcamaları Verileri (Bağımlı Değişken): Dünya Bankası Açık Veri Portalı (Data360), Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) ve

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) veri tabanları incelenmiştir.

2. Teknopark Verileri (Bağımsız Değişkenler): T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı veri tabanı kullanılmıştır.

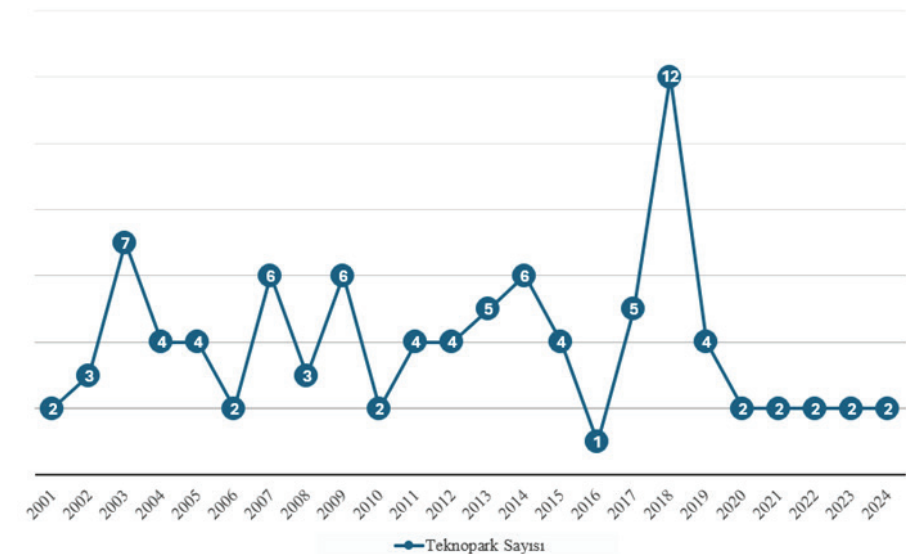
İlgili dönemdeki tüm değişkenlerin (Gayrisafi Yurtiçi Ar-Ge Harcamaları ve teknopark göstergeleri) zaman içindeki gelişimini göstermek için tanımlayıcı istatistikler ve trend analizleri yapılmıştır.

3. Bulgular

3.1. Teknopark Kuruluşundaki Değişiklikler

Türkiye'de faaliyet gösteren toplam 93 teknoparkın ilgili dönemde kuruluş sayılarının oldukça değişken ve dalgalı bir seyir izlediğini göstermektedir. Belirli bir yılda yaşanan ani bir zirve dışında, istikrarlı bir artış veya azalış trendi bulunmamaktadır.

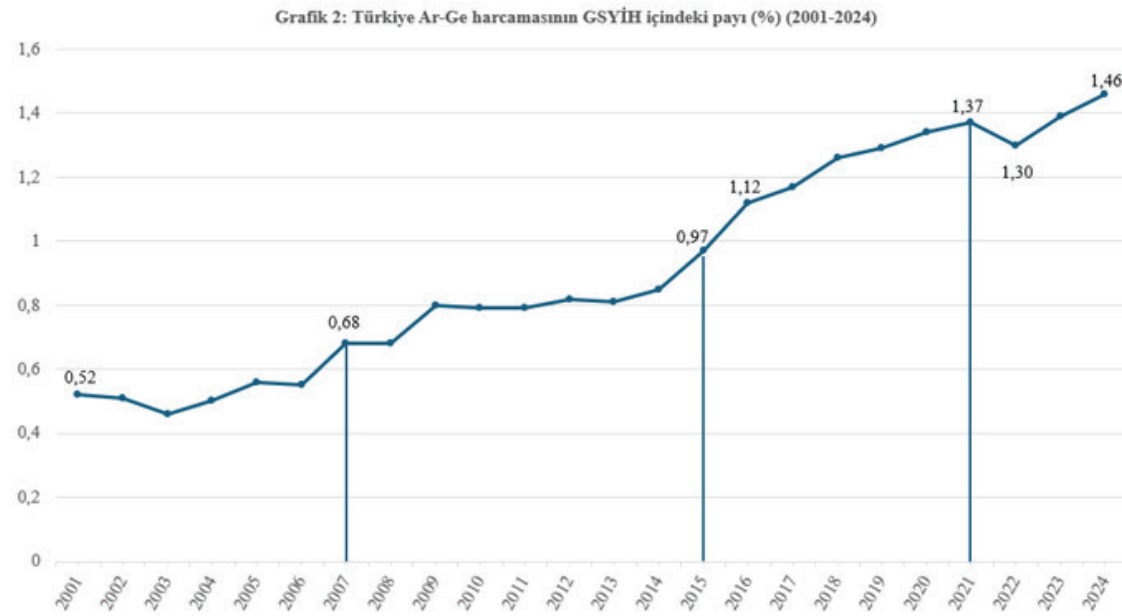
Grafik 1: Türkiye'de Faaliyette Bulunan Teknoparkların Kuruluş Yılları (2001-2024)

Kaynak: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Ar-Ge Teşvikleri Genel Müdürlüğü (Eylül, 2025).

Teknopark yasal alt yapısının oluşmasıyla başlayan 2 yıl içerisinde toplam 5, başvuru ve planlamalar sonucunda sonraki 3'üncü yıl olan 2003 yılında ise 7 adet teknopark kurularak dönem başında artış gözlemlenmiştir. 2018'deki zirvenin temelini, 16 Şubat 2016'da kabul edilen 6676 sayılı "Araştırma ve Geliştirme Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" oluşturmaktadır.

3.2. Türkiye'nin Ar-Ge Harcamaları

Kaynak: TÜİK Araştırma Geliştirme Faaliyetleri İstatistikleri (Ekim, 2025).

Türkiye'nin 2001'den 2024'e kadar olan dönemde Ar-Ge yoğunluğunda genel olarak güçlü bir artış eğilimi olduğunu net bir şekilde ortaya koymaktadır. 2001 yılında %0,52 olan oran, 2024 yılına gelindiğinde %1,46 seviyesine yükselmiştir. Bu durum, 23 yıllık periyotta Türkiye'nin GSYİH'sinden Ar-Ge'ye ayırdığı payı yaklaşık olarak üç katına çıkardığını göstermektedir. Bu artış, Türkiye'nin bilgi ve teknoloji temelli bir ekonomiye geçiş stratejisiyle uyumlu bir politika izlediğine işaret etmektedir.

Grafikteki trend, homojen bir artıştan ziyade farklı eğilimler gösteren dönemlere ayrılabilir:

- **2001-2008 (İlmli Artış Dönemi):** 2001'de %0,52 olan oran, 2003'te kısa bir düşüş yaşasa da (yaklaşık %0,46), 2007'de %0,68'e ulaşarak ılımlı ancak istikrarlı bir artış sergilemiştir. Bu dönem, Ar-Ge farkındalığının ve yatırımlarının yavaş yavaş ivme kazandığı bir hazırlık evresi olarak yorumlanabilir.
- **2009-2013 (Durgunluk/Plato Dönemi):** 2009'da yaklaşık %0,80 seviyesine ulaştıktan sonra, oran 2013 yılına kadar bu seviyelerde (yaklaşık %0,80 - %0,82 aralığında) bir plato çizmiştir. Bu dört yıllık dönemde Ar-Ge yoğunluğunda belirgin bir ilerleme kaydedilmemiştir.

- **2014-2021 (Yüksek İvmelenme Dönemi):** Grafikteki en dikkat çekici ve en keskin yükseliş bu dönemde gerçekleşmiştir. 2013'teki %0,82 seviyesinden başlayan pay, 2015'te %0,97'ye ulaşmış ve %1'lik psikolojik eşik 2016 yılında %1,12 ile aşılmıştır. Bu ivmelenme, 2021'de %1,37 ile dönemin zirve noktasına ulaşmıştır. Bu periyot, Ar-Ge ve yenilikçiliğin ulusal politika gündeminde daha merkezi bir yer edindiği ve yatırımların agresif bir şekilde artırıldığı bir "sıçrama" dönemi olarak tanımlanabilir.

- **2021-2024 (Dalgalanma ve Yeniden Yükseliş):** 2021'deki zirvenin ardından 2022'de %1,30'a dikkate değer bir düşüş yaşanmıştır. Bu gerileme, potansiyel olarak konjonktürel ekonomik dalgalanmaların veya baz etkisiyle GSYİH'deki nominal artışların bir yansıması olabilir. Ancak bu düşüş kalıcı olmamış; 2023 ve 2024 yıllarında trend tekrar güçlü bir pozitifte dönerek 2024'te %1,46 ile serinin en yüksek noktasına ulaşmıştır.

3.3. Türkiye'nin Ar-Ge İnsan Kaynağı Sektörel Dinamikleri

Tablo 1: Türkiye’de Tam Zamanlı Ar-Ge İnsan Kaynağı (2001-2024).

	Şirketler	Devlet	Yükseköğretim	Toplam
2001	5.607	5.293	16.798	27.698
2002	5.918	5.502	17.544	28.964
2003	7.837	6.245	24.225	38.308
2004	8.836	6.383	24.742	39.960
2005	14.993	8.825	25.434	49.252
2006	18.029	9.702	26.713	54.444
2007	24.261	9.572	29.543	63.377
2008	27.462	9.871	29.912	67.244
2009	31.476	11.007	31.037	73.521
2010	37.522	11.357	32.913	81.792
2011	45.408	11.749	35.644	92.801
2012	52.233	12.088	40.801	105.122
2013	58.391	12.004	42.574	112.969
2014	61.945	12.230	41.269	115.444
2015	66.667	12.328	37.909	116.905
2016	72.579	11.799	54.799	139.177
2017	87.918	11.345	59.300	158.563
2018	104.376	11.379	63.064	178.820
2019	114.931	8.886	71.135	194.952
2020	130.279	9.439	78.409	218.127
2021	149.569	9.658	84.678	243.905
2022	172.593	9.627	90.418	272.638
2023	190.341	9.089	91.420	290.850
2024	208.247	9.146	93.079	310.473

Türkiye’nin 2001 yılında 27.698 olan toplam Ar-Ge personeli sayısı, 23 yıllık dönemde yaklaşık 11,2 katlık bir artışla 2024 yılına gelindiğinde 310.473’e yükselmiştir. Bu dönem için hesaplanan Yıllık Bileşik Büyüme Oranı (YBBO), yaklaşık %11,1’dir. Bu oran, bir ülkenin inovasyon ve teknoloji altyapısına yaptığı beşeri sermaye yatırımındaki güçlü ve sürekli bir artışa işaret eder.

Büyümenin kendisinden daha önemli olan bulgu, bu büyümenin kompozisyonundaki radikal değişimdir. Türkiye’nin ulusal inovasyon sistemi, 2000’lerin başında kamu ve üniversite ağırlıklı bir yapıdan, 2020’lerde net bir şekilde özel sektör liderliğindeki bir yapıya evrilmiştir. Şirketler (Özel Sektör) büyümenin ana lokomotifidir. Sayısı 5.607’den 208.247’ye yükselerek, yaklaşık 37,1 kat artış yaşanmıştır. Başlangıçta 16.798 kişiden oluşan yükseköğretim, 2024 yılında gelindiğinde yaklaşık 5,5 kat artarak 93.079’a yükselmiştir. İstikrarlı bir büyüme göstermiş ancak özel sektörün hızının gerisinde kalmıştır. Devlet (kamu) en yavaş büyümeyi göstermiş ve 2015’ten sonra negatif bir trende girmiştir. Sayısı 5.293’ten 9.146’ya yükselmiş ancak 2015’teki zirve noktasından (12.328) bu yana %25’in üzerinde bir düşüş yaşanmıştır.

Veriler, Türkiye’nin ulusal inovasyon sisteminin “Üniversite Ağırlıklı” bir modelden “Özel Sektör Odaklı” bir modele geçtiğini kanıtlamaktadır. 2001’de Ar-Ge personelinin üçte ikisine yakını üniversitelerdeyken, 2024’te üçte ikisinden fazlası şirketlerdedir. Devlet sektöründeki personel sayısının 2015’ten itibaren azalması, devletin rolünün “doğrudan Ar-Ge yapan” (performer) olmaktan ziyade, “Ar-Ge’yi finanse eden ve

düzenleyen” (funder & regulator) bir role kaydığını göstermektedir. Kamu araştırma enstitülerinin (TÜBİTAK enstitüleri vb.) istihdamdaki payı görece azalmıştır. Ar-Ge’nin özel sektörde yoğunlaşması, araştırma faaliyetlerinin ticarileşme potansiyelini, patent başvurularını ve yüksek teknoloji ihracat gibi ekonomik çıktılara dönüşme olasılığını artırır. Bu yapı, Ar-Ge’nin GSYİH büyümesine olan katkısını güçlendirme potansiyeline sahiptir.

4. Tartışma

Teknoparkların sayısı ve bu teknoparklarda üretilen çıktılar (istihdam) ile Türkiye’nin genel Ar-Ge harcamalarındaki artış arasında doğrudan ve yapısal bir ilişki bulunduğu savunulmaktadır. Bulgular, bu ilişkinin tek yönlü bir artıştan ziyade, birbirini besleyen ve politika müdahaleleriyle şekillenen bir süreç olduğunu göstermektedir. Teknopark kuruluş sayılarındaki belirgin artışlar özellikle 2016 sonrası ivmelenme, Türkiye’nin Ar-Ge harcamalarındaki “yüksek ivmelenme dönemi” (2014-2021) ile güçlü bir birliktelik sergilemektedir. Artan Ar-Ge harcamalarını yönlendirmek için teknoparkların politika aracı olduğunu göstermektedir. Ancak bu ilişkinin en kritik bileşeni, Ar-Ge insan kaynağındaki yapısal dönüşümdür. Teknoparklar, bu dönüşümün hem nedeni hem de sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Türkiye’nin “üniversite ağırlıklı” Ar-Ge modelinden “özel sektör odaklı” bir modele geçişi, teknoparklar aracılığıyla mümkün olmuştur.

Sonuç ve Öneriler

Türkiye'nin artan Ar-Ge harcamaları soyut bir makroekonomik veri değildir; bu harcamalar, sayıları artan teknoparklar içinde somutlaşan, özel sektör liderliğindeki Ar-Ge istihdamı (çıkıtı) tarafından yönlendirilmektedir. Teknoparklar, Ar-Ge harcamalarındaki artışın özel sektörde istihdama ve nihayetinde ticarileşebilir çıktılara (patent, ihracat) dönüşmesini sağlayan kilit mekanizma rolünü üstlenmiştir. Türkiye, Ar-Ge kapasitesinin artırılmasında önemli bir başarı elde etmiştir. Gelecek dönem politikaları, bu kapasitenin “niteliksel çıktılarını” (yüksek katma değerli patentler, küresel pazara yönelik teknolojik ürünler, yüksek teknoloji ihracat) artırmaya odaklanmalıdır. Bu çerçevede, teknoparkların sadece fiziksel alanlar olarak değil, aynı zamanda bilgi üretim merkezleri ve yenilik ekosistemlerinin çekirdek unsurları olarak ele alınması gerekmektedir. Üniversite-sanayi işbirliği mekanizmaları, teknoparklarda yürütülen projelerin sürdürülebilirliğini belirleyen temel faktörlerdendir. Bu nedenle, üniversitelerin akademik bilgi üretim süreçleri ile firmaların piyasa odaklı yenilik faaliyetleri arasında daha güçlü bir köprü kurulmalıdır. Bu köprünün kurulması, bilgi tabanlı ekonomiye geçişte Türkiye'nin küresel rekabet gücünü artıracaktır. Ayrıca, mevcut teknopark politikalarının bölgesel kalkınma perspektifinden yeniden değerlendirilmesi önemlidir. Türkiye'de teknoparkların büyük çoğunluğu Marmara ve İç Anadolu bölgelerinde yoğunlaşmış durumdadır. Bu durum, batı-doğu arasında Ar-Ge kapasitesi açısından belirgin bir dengesizlik yaratmaktadır. Devlet desteklerinin, Doğu

ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yeni teknoparkların kurulmasını teşvik edecek şekilde yönlendirilmesi, hem bölgesel kalkınma hem de beşerî sermayenin dengeli dağılımı açısından stratejik önem taşımaktadır. Bir diğer önemli konu ise teknoparklarda faaliyet gösteren firmaların ticarileşme süreçlerinde karşılaştıkları finansman zorluklarıdır. Erken aşama girişimlerin risk sermayesi, melek yatırımcı veya devlet destekli fonlara erişimi sınırlıdır. Bu nedenle, Türkiye'nin teknopark ekosistemi içinde yer alan girişimlerin ölçeklenebilmesi için “ulusal inovasyon fonu” benzeri yapılar güçlendirilmelidir. Ayrıca, teknoparklarda faaliyet gösteren firmalara yönelik ihracat destekleri ve vergi teşvikleri, Ar-Ge'nin uluslararası pazara açılabilirliğini kolaylaştıracaktır.

Teknoparklardaki Ar-Ge faaliyetlerinin etkinliğini artırmak için nitelikli insan kaynağı yetiştirme konusu da öncelikli hale gelmelidir. Yükseköğretim kurumlarında mühendislik, yazılım, biyoteknoloji ve yapay zekâ gibi alanlarda uygulamalı eğitim programları yaygınlaştırılmalıdır. Bu programlar, teknopark firmalarıyla ortak yürütülecek staj ve proje temelli öğrenme modelleriyle desteklenmelidir. Böylece üniversite mezunları, doğrudan Ar-Ge süreçlerine entegre olabilecek niteliklere sahip hale gelecektir. Son olarak, Türkiye'nin Ar-Ge ve yenilik ekosisteminin sürdürülebilirliği için performans ölçüm sistemleri güçlendirilmelidir. Teknoparkların yalnızca firmaların sayısı veya fiziksel kapasitesi üzerinden değil, ürettikleri katma değer, ticarileşen patent oranı ve küresel rekabet göstergeleri üzerinden değerlendirilmesi gerekmektedir.

Bu tür performans temelli bir yaklaşım, hem kamu kaynaklarının etkin kullanımını sağlayacak hem de teknoparkların uzun vadeli stratejik planlarını güçlendirecektir. Tüm bu öneriler doğrultusunda, Türkiye'nin teknopark temelli Ar-Ge modeli, yalnızca ulusal ekonomiye değil; aynı zamanda Türk dünyası ve yakın coğrafyada teknoloji işbirliğine öncülük edebilecek bir yapıya evrilebilir. Nitelikli Ar-Ge yatırımlarının ve yenilikçi girişimlerin artışı, ülkenin sürdürülebilir büyüme hedeflerini desteklerken, bilgi ekonomisine geçiş sürecini de hızlandıracaktır.

Kaynakça

- Altun, O., & Kaya, A. A. (2009). Türkiye'de Ar-Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensel İlişkinin Analizi. *Ege Akademik Bakış*, s. 251-259.
- Cohen, W. M., & Levinthal, D. A. (1990). Absorptive Capacity: A New Perspective on Learning and Innovation. *Administrative Science Quarterly*, s. 128-152.
- Goel, R. K., Payne, J. E., & Ram, R. (2008). R&D expenditures and U.S. economic growth: A disaggregated approach. *Journal of Policy Modeling*, s. 237-250.
- Löfsten, H., & Lindelöf, P. (2002). Science Parks and the growth of new technology-based firms academic-industry links, innovation and markets. *Research Policy*, s. 859-876.
- Çelik, S., & Türedi, E. (2022). Türkiye'de Ar-Ge Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi. *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 33(121), 45-68.
- Kiper, M., & Kılınç, A. (2021). Teknoparkların Yenilik Ekosisteminde Katkısı: Türkiye Üzerine Bir İnceleme. *Sanayi ve Teknoloji Dergisi*, 5(2), 77-93.

- OECD (2023). Main Science and Technology Indicators. Paris: OECD Publishing.
- Porter, M. E. (1998). Clusters and the New Economics of Competition. * Harvard Business Review.
- TÜİK (2024). Araştırma-Geliştirme Faaliyetleri İstatistikleri 2023. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.
- OECD. (2015). *Frascati Manual 2015: Guidelines for Collecting and Reporting Data on Research and Experimental Development*. OECD.
- Romer, P. M. (1990). Endogenous Technological Change. *The Journal of Political Economy*, s. 71-102.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (31.10.2023). *On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028)*.
- TÜİK. (2026, Ekim). *Haber Bülteni*. Araştırma-Geliştirme Faaliyetleri Araştırması, 2024: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Arastirma-Gelistirme-Faaliyetleri-Arastirmasi-2024-53932> adresinden alındı
- Vedovello, C. (1997). Science Parks and University-Industry Interaction: Geographical Proximity Between The Agents As A Driving Force. *Technovation*, s. 491-502, 530-531.

“İyi Yayın Üzerine Kılavuzlar ve Yayın Etiği Komitesi’nin (COPE) Davranış Kuralları” çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir. / The following statements are included within the framework of **“Guidelines on Good Publication and the Code of Conduct of the Publication Ethics Committee (COPE)”**:

İzinler ve Etik Kurul Belgesi/Permissions and Ethics Committee Certificate:

Makale konusu ve kapsamı etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir. / The subject and scope of the article do not require an ethics committee approval.

Finansman/Funding: Bu makale için herhangi bir kurum ve kuruluştan destek alınmamıştır. / No support was received from any institution or organization for this article.

Destek ve Teşekkür/Support and Acknowledgment: Destek ve teşekkür beyanı bulunmamaktadır. / There is no statement of support or gratitude.

Çıkar Çatışması Beyanı/Declaration of Conflicting Interests: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur. / There is no potential conflict of interest for the author regarding the research, authorship or publication of this article.

Yapay Zekâ Kullanımı/Use of GenAI: Bu makalede yapay zekâdan yararlanılmamıştır. / GenAI was not used in this article.

KKTC’DE TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALINDA YAYIMLANAN TEZLERİN BİBLİYOGRAFİK İNCELEMESİ¹⁻²

Dr. Öğr. Üyesi Süleyman AKSU³

Uzm. Mert UYANIKER⁴

Özet

Bu araştırma, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nde (KKTC) Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında yayımlanan lisans, yüksek lisans ve doktora tezlerinin bibliyografik incelemesini konu almaktadır. Bibliyografya, yayınları tanımlama, onlar hakkında tanıtıcı, niteleyici ve benzerlerinden ayırıcı bilgiler sunma işidir. Geçmişten bugüne KKTC’de Türkoloji alanında yapılan çalışmaların artması, bu çalışmaların belirli ölçütlere göre tasnif edilmesini ve araştırmacılara sunulmasını zorunlu hâle getirmiştir. Bu bağlamda, KKTC’de Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı bulunan üniversitelerde hazırlanmış tezlerin bibliyografyasını oluşturmak, bu tezleri öğrenim derecesi ve yayımlanma yıllarına göre sınıflandırmak ve üniversiteler arasındaki niceliksel dağılımı ortaya koymak amacıyla nitel araştırma yöntemlerinden doküman inceleme modeliyle Girne Amerikan Üniversitesi, Yakın Doğu Üniversitesi, Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, Doğu Akdeniz Üniversitesi ve Lefke Avrupa Üniversitesi’nin lisansüstü eğitim ve araştırma enstitülerinde yer alan yayımlanmış tezler incelenmiş; tezler doktora, yüksek lisans, tezsiz yüksek lisans ve lisans bitirme tezi olarak tasnif edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre KKTC’de Türk Dili ve Edebiyatı alanında en fazla doktora tezi Girne Amerikan Üniversitesi’nde, en fazla yüksek lisans tezi ise Doğu Akdeniz Üniversitesi’nde yayımlanmıştır. Tezsiz yüksek lisans ve lisans bitirme tezlerinde ise Girne Amerikan Üniversitesi öne çıkmaktadır. Çalışma, KKTC’de Türk Dili ve Edebiyatı alanında yapılacak yeni araştırmalar için kapsamlı bir başvuru kaynağı sunmakta ve alandaki bibliyografik boşluğu doldurması bakımından önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: KKTC, Türk Dili ve Edebiyatı, Bibliyografya, Tez.

- 1 Geliş Tarihi (Submission Date): 09.10.2025, Kabul Tarihi (Acceptance Date): 12.12.2025. Aksu, S. ve Uyaniker, M. 2025. “KKTC’de Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalında Yayımlanan Tezlerin Bibliyografik İncelemesi”. Altay Stratejik Araştırmalar Dergisi (2) 4: **-**.
- 2 Bu araştırma, Mert Uyaniker’in “KKTC’de Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Yapılan Tezlerin Bibliyografyası” başlıklı yüksek lisans tezinden geliştirilmiştir.
- 3 Dr. Öğr. Üye., Girne Amerikan Üniversitesi, Türkçe Öğretmenliği Bölümü, Girne/ KKTC, ORCID: 0000-0002-4690-5062, suleymanaksu@gau.edu.tr.
- 4 Uzm., Girne Amerikan Üniversitesi, Türkçe Eğitimi, Girne/ KKTC, mertuyaniker@gmail.com.

A Bibliographic Analysis of Theses Published in the Department of Turkish Language and Literature in the Turkish Republic of Northern Cyprus

Abstract

This study focuses on the bibliographic analysis of undergraduate, master's, and doctoral theses published in the Department of Turkish Language and Literature in the Turkish Republic of Northern Cyprus (TRNC). Bibliography is defined as the systematic identification of publications and the presentation of descriptive, analytical, and distinguishing information about them. The steady increase in scholarly research in the field of Turkology in the TRNC has made it necessary to classify these studies according to specific criteria and to make them accessible to researchers. In this context, the study aims to compile a bibliography of theses produced in universities offering Turkish Language and Literature programs in the TRNC, to classify these theses according to degree level and year of publication, and to reveal the quantitative distribution among universities. Employing a qualitative research design based on the document analysis method, the study examines published theses archived in the institutes of graduate education and research of Girne American University, Near East University, Cyprus International University, Eastern Mediterranean University, and European University of Lefke. The theses were categorized as doctoral dissertations, master's theses, non-thesis master's projects, and undergraduate graduation theses. The findings indicate that the highest number of doctoral dissertations in the field of Turkish Language and Literature in the TRNC were produced at Girne American University, while the largest number of master's theses were completed at Eastern Mediterranean University. Girne American University also stands out in terms of non-thesis master's projects and undergraduate graduation theses. This study provides a comprehensive reference source for future research in the field of Turkish Language and Literature in the TRNC and is significant in that it fills an important bibliographic gap in the field.

Keywords: TRNC, Turkish Language and Literature, Bibliography, Theses.

Giriş

Bibliyografya, yayınları tanımlama, onlar hakkında tanıtıcı, niteleyici ve benzerlerinden ayıracı bilgiler sunma işidir (Aksu, 2020). Türk Dil Kurumu, bibliyografyayı açıklarken “kaynakça” sözcüğünü kullanmış, sözcüğü de “Belli bir konu, yer ve dönemle ilgili yayınları kapsayan veya en iyilerini seçen eser, bibliyografya, bibliyografi.” olarak açıklamıştır. Kubbealtı Lügâti’nde bibliyografya: “1. Kitapları konu edinen ilim dalı, kitap bilgisi, 2. Belirli bir konu üzerindeki yayınların tamâmı, kitâbiyat, 3. Bir ilmi araştırmada faydalanılan eserlerin listesi, kaynakça.” olmak üzere üç farklı biçimde tanımlanmıştır. Acaroğlu (1961), “Basılmış ve çoğaltılmış metinlerin bilgisidir şeklinde tanımlanan bibliyografya fikir işlerini kolaylaştırmak için servisler kurup veya repertuvarlar hazırlamak amacıyla basılmış ve çoğaltılmış dokümanların araştırılması, kaydı, tanımı ve düzeni üzerine kurulu bir yapı.” olarak tanımlamıştır. Bibliyografik eserler, araştırmacıya ilgi duyduğu konu hakkında zaman kaybetmeden, en kısa yoldan güvenilir kaynaklara ulaşma imkânı sağlar.

Bibliyografyanın tarihi 15. yüzyıldan itibaren başlar. Bu dönemde basılmış eserler ortaya çıkmış; eserlerin künyeleri oluşturulurken başlık sayfası, basım tarihi, eserin başlığı, nerede basıldığı ve satıldığı gibi önemli bilgilere yer verilmiştir. Buradaki bilgilerin yer almadığı yazılar, bibliyografyalara dahil edilemez. Türkler tarih boyunca kitaba ve kütüphaneciliğe büyük önem vermiştir. Türk bibliyografya tarihinin güvenilir eseri, Kâtip Çelebi’nin “Keşfü’z-Zunûn an Asâmi’l-Kütüb ve’l-Fünûn” olarak çevrilen eseridir. Söz konusu eser Arapça

yazılmış olup içeriğinde 1450 kitabın genel değerlendirmesi yapılmıştır. Bu eser, 1941’de Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı tarafından Latin harfleriyle tekrar basılmıştır (Acaroğlu, 1961).

Bibliyografyanın hazırlanması, sosyal bilimlerde araştırma sürecinin önemli bir parçasıdır. Araştırmacılar, konularıyla ilgili önemli bilgiler içeren kitapları, dergi makalelerini, tezleri, konferans bildirilerini, web sitelerini ve diğer pek çok kaynağı bibliyografyada belirtirler. Bu kaynaklar, araştırmanın temelini oluşturur ve ileri araştırmalar için bir zemin hazırlar. Bibliyografyalar genellikle kaynakların yazarlarının soyadına veya eserin adına göre alfabetik sırayla düzenlenir. Her kaynak için yazarın adı, eserin adı, yayın yılı, yayınevi ve yayınlandığı yer gibi detaylar yer alır. Anabilim dallarının çeşitli bilim alanlarında bugüne kadar yayımlanmış kitapların belirlenmiş bir kritere ya da değışkene göre hazırlanmış kataloğu hem kitapçılar için hem de araştırmacılar için çok önemlidir. Örneğin bir Türkolog, geçmiş yüzyıllarda Türk dili tarihinin bütün dönemlerindeki çalışmaları incelemekten kendi çalışmasını yazabilir mi? Öncelikle bir konu hakkında bir şeyler yazmadan o konuda yazılan tüm eserleri inceliyor, tüm eserlere ulaşıyoruz. Bir araştırmada, o konu alanı ile ilgili önceden yapılan araştırmaları incelemekten yazmaya başlarsak söylemek istediklerimizin daha önce başkaları tarafından söylenip söylenmediğini ya da nasıl söylendiğini bilemeyiz. Böylelikle yaptığımız araştırma, tekrara düşen kopyadan başka bir şey olmaz. Yeni bir araştırmaya başlamadan önce alanda yapılan eski eserlerin tamamı gözden

geçirilmeli, eksikliklerin tespitini yaparak alandaki boşlukları dolduracak nitelikte çalışmalar yapılmalıdır.

Bibliyografya hazırlamak, ilgili alanın kataloğunu oluşturmak, zaman ve metot gerektiren bir süreçtir. Yazının icadıyla birlikte gerek uygarlıklar tarihinde gerekse matbaanın icadıyla ilk Türk devletleri tarihinde Türkler kültürel birikimlerini kitaplaştırmışlardır. Matbaanın icadıyla birlikte basılan kitap ve diğer eser sayısındaki artışa paralel olarak bibliyografya eserleri de çeşitlenmiştir. Türkler tarih sahnesine çıktıkları ilk andan itibaren yaşadıkları coğrafi bölgelerde hem nazım hem de nesir türünde zengin edebi eserler üreterek dil, tarih ve edebiyatlarını derinlemesine incelemişlerdir. Başlangıçta gözlem ve derleme olarak başlayan bu araştırmalar, tarihsel süreçte yerini üniversitelerin lisansüstü eğitim ve araştırma merkezlerinde yüksek lisans ve doktora tezlerine bırakmıştır. Geçmişten bugüne değin Türk Dili ve Edebiyatı anabilim dalında yapılan araştırmalar incelendiğinde çalışmalarda niceliksel bir artış görülmektedir. Türkoloji çalışmalarının sayısı ve önemi arttıkça, tarihsel süreçte ortaya çıkan eserlerin de belirlenen kriterlere göre düzenlenmesi ve bibliyografik olarak araştırmacılara sunulması ihtiyacı da artmıştır. Bu ihtiyacı gidermek için alan araştırmacıları anabilim dallarında farklı tasniflerle bibliyografik çalışmalar yapmışlardır (Ergin, 1961).

Türkoloji Bölümünü başarıyla tamamladıktan sonra alınan mezuniyet belgesi, bölümden mezun olan öğrencilerin Türkoloji alanında bilgili ve uzman olduklarını gösterir. Lisans eğitimleri sürecinde öğrencilerin aldıkları

dersler ve mezuniyet çalışmaları alanlarına odaklanmalarını, edebiyatın dönemsel farklılıklarını kavramalarını ve edebi gelişmeleri detaylı bir şekilde öğrenmelerini sağlar. Türkoloji mezuniyet tezleri, genellikle literatür taraması şeklinde hazırlanır ve alandaki hissedilen eksikliği konu alır. Bu araştırmalarla hem üniversite öğrencilerinin alanındaki bilgi birikimi artmakta hem de konu alanlarının bibliyografyaları oluşturulmaktadır (Ergin, 1961).

Bibliyografya araştırmalarında yapılacak ilk işlem, araştırma probleminin belirlenmesi ve araştırma problemiyle ilgili kaynakların taranmasıdır. Araştırma konumuzla ilgili yapılmış tüm çalışmalara ulaşmak, o eserleri incelemek araştırmamıza rehberlik edecektir. Konumuzla ilgili yeterli kaynağa ulaşmak için dijital ve basılı tüm eserleri incelemeli, literatür taraması yapmalıyız. “Alan yazına tam olarak ulaşmak, yapılan tüm çalışmalardan haberdar olmak, yapılacak olan çalışmanın elde var olan bilgiyi nasıl geliştireceğine ve katkıda bulunacağını belirlemek, ‘Kim ne zaman neyi araştırdı?’, ‘Hangi sonuçlara ulaştı?’ gibi soruları cevaplamak için kavramsal literatür taranır (Balcı, 2007, s. 56).”

“KKTC’de Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Yayımlanan Tezlerin Bibliyografik İncelemesi” başlıklı bu araştırma ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nde yer alan yükseköğretim kurumlarında Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında yazılan ve yayımlanan tezlerin bibliyografyası oluşturulmuştur. Araştırma kapsamında KKTC’de Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı bulunan beş üniversitedeki tezler öğrenim derecesine göre; doktora, yüksek

lisans, tezsiz yüksek lisans ve bitirme projesi olmak üzere tasnif edilmiş, yayımlanma yılı esas alınarak bibliyografyası hazırlanmıştır. Bu araştırmanın amaçları; KKTC’de hazırlanan Türk Dili ve Edebiyatı tezlerine ulaşmak, tespit edilen tezleri öğrenim derecesine ve yayımlanma yıllarına göre sınıflandırmak, üniversitelerin ilgili anabilim dalında ne kadar araştırma yapıldığını tespit etmek ve adadaki üniversitelerde yapılan tezlerin bibliyografyasını oluşturmaktır. Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında yapılan bibliyografya çalışmaları, Türk dili, edebiyatı ve kültürünün bir bütün olarak incelenmesi, tanıtılması ve anlaşılması açısından büyük önem taşımaktadır.

KKTC’de sadece Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında yapılan çalışmalardan oluşan bir bibliyografya çalışmasının olmaması; alandaki eksikliği gidermek için ilk olmasından dolayı, adadaki tüm yükseköğretim kurumlarındaki tezlerin taranması ve bölümün bulunduğu beş üniversitedeki yayımlanmış tüm tezlerin araştırmaya dahil edilmesi bakımından önemlidir. Araştırma kapsamında Türk Dili ve Edebiyatı alandaki tezlerin bibliyografyası hazırlanırken yazarın soyadı ve adı, araştırmanın yılı, araştırmanın adı, araştırmanın üniversitesi, enstitüsü/ bölümü, şehir ve danışman bilgilerine yer verilmiştir.

1. Yöntem

Bu araştırma, bilimsel araştırma yöntemlerinden nitel araştırma yöntemi, doküman inceleme modeliyle gerçekleştirilmiştir. Doküman inceleme modeliyle farklı üniversitelerin kütüphanelerinde Türk Dili ve Edebiyatı

Anabilim Dalında yayımlanmış tezlerin bibliyografyası oluşturulmuş, yayımlanmış tezler titizlikle incelenmiştir. Doküman analizinde basılı belgelerin belirlenen değişkenlere göre incelenmesi ve değerlendirilmesi söz konusudur (Strauss & Corbin, 1998).

Doküman incelemesi, bibliyografya çalışmaları için etkili bir modeldir. Bu araştırmanın örnekleme KKTC’de Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Bölümü bulunan- “Girne Amerikan Üniversitesi, Yakın Doğu Üniversitesi, Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, Doğu Akdeniz Üniversitesi ve Lefke Avrupa Üniversitesi”- üniversitelerden oluşmaktadır. Örneklem grubunda yer alan beş üniversitenin Lisansüstü Eğitim ve Araştırma Enstitüsü ile kütüphanesine teslim edilen yayımlanmış tezlerden hareketle bibliyografya oluşturulmuştur. Örneklem grubundaki Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı bulunan beş üniversitenin kütüphanesinde yer alan tezlerin; tezin derecesi ve -doktora, yüksek lisans, tezsiz yüksek lisans ve bitirme projesi- hazırlanma yılı dikkate alınarak analizi yapılmıştır. Bölümün ilgili üniversitelerdeki kuruluşundan 2024 yılına kadar ki çalışmalarla bibliyografya hazırlanmıştır.

2. Bulgular ve Yorumlar

Bulgular ve yorumlar bölümünde Girne Amerikan Üniversitesi (GAÜ), Yakın Doğu Üniversitesi (YDÜ), Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi (UKÜ), Doğu Akdeniz Üniversitesi (DAÜ) ve Lefke Avrupa Üniversitesi (LAÜ)’nde yayımlanan Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı tezlerinin niceliksel açıklaması ve karşılaştırması yapılacaktır.

Tablo 1: Türkoloji Anabilim Dalı Tezlerinin Üniversitelere Göre Dağılımı

Öğrenim Derecesi/ Üniversiteler	GAÜ	YDÜ	UKÜ	DAÜ	LAÜ
Doktora	8	4	2	-	-
Yüksek Lisans	27	37	43	77	-
Yüksek Lisans Bitirme Tezi	151	-	-	-	-
Tezsiz Yüksek Lisans Bitirme Tezi	252	73	-	-	14
Lisans Bitirme Tezleri	-	122	-	-	9

2.1. Girne Amerikan Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Girne Amerikan Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, 2001-2024 yılları arasında yüksek lisans, doktora ve tezsiz yüksek lisans alanında çeşitli akademik çalışmalara ev sahipliği yapmıştır.

Doktora Tezleri: Girne Amerikan Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı bünyesinde 8 adet doktora tezi tamamlanmıştır.

Yüksek Lisans Tezleri: Girne Amerikan Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı bünyesinde 27 adet yüksek lisans tezi tamamlanmıştır.

Yüksek Lisans Bitirme Tezleri: Girne Amerikan Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı bünyesinde 151 adet yüksek lisans bitirme tezi tamamlanmıştır.

Tezsiz Yüksek Lisans Bitirme Tezi: Girne Amerikan Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı

Ana Bilim Dalı bünyesinde 252 adet yüksek lisans bitirme tezi tamamlanmıştır.

Toplamda, Girne Amerikan Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı'nda 8 doktora tezi, 27 yüksek lisans tezi, 151 yüksek lisans bitirme tezi ve 252 adet tezsiz yüksek lisans bitirme tezi yazılmıştır. Bu veriler, bölümün yüksek lisans düzeyinde ortaya koyduğu önemli akademik faaliyetlerin bir yansımasıdır. Özellikle tezsiz yüksek lisans programlarında görülen yoğunluk, bölümün uygulamalı alanlarda öğrencilere sunduğu fırsatları ve geniş katılımı göstermektedir. Tezsiz yüksek lisans programları o dönemlerde pedagojik formasyon olarak öğrencilere sunulan bir imkan olduğu için kayıt yoğunluğu yaşanmıştır.

2.2. Yakın Doğu Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Yakın Doğu Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında, 1998-2024 yılları arasında lisans, tezsiz yüksek lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde çeşitli akademik çalışmalar yapılmıştır.

Doktora Tezleri: Yakın Doğu Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı'nda 2024 yılına kadar 4 doktora tezi tamamlanmıştır.

Yüksek Lisans Tezleri: Yakın Doğu Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı'nda 2024 yılına kadar 37 yüksek lisans tezi tamamlanmıştır.

Tezsiz Yüksek Lisans Tezleri: Yakın Doğu Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı'nda 2024 yılına kadar 73 tezsiz yüksek lisans tezi tamamlanmıştır.

Lisans Bitirme Tezleri: Yakın Doğu Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı'nda 2024 yılına kadar 122 lisans bitirme tezi tamamlanmıştır.

Yakın Doğu Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, 1998-2024 yılları arasında lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde önemli akademik çalışmalar yapmıştır. Bu süreçte 4 doktora tezi, 37 yüksek lisans tezi, 73 tezsiz yüksek lisans tezi ve 122 lisans bitirme tezi tamamlanmıştır. Yakın Doğu'da yapılan tezlerin çoğunluğu yayınlanmamış gerek kütüphanede gerek enstitüde gerekse YÖK tez merkezinde bulunmamaktadır.

2.3. Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, 1992-2023 yılları arasında yüksek lisans ve doktora düzeyinde birçok akademik çalışma gerçekleştirmiştir.

Doktora Tezleri: Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı'nda 2024 yılına kadar 2 doktora tezi tamamlanmıştır.

Yüksek Lisans Tezleri: Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı'nda 2024 yılına kadar 43 yüksek lisans tezi tamamlanmıştır.

2.4. Doğu Akdeniz Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Doğu Akdeniz Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, 2002-2022 yılları arasında lisansüstü düzeyde birçok akademik çalışma gerçekleştirmiştir. Yüksek Lisans Tezleri: Doğu Akdeniz Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı'nda bugüne kadar 77 yüksek lisans tezi tamamlanmıştır.

2.5. Lefke Avrupa Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Lefke Avrupa Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, lisansüstü düzeyde tezsiz yüksek lisans tezleri verilerine ulaşılmıştır, lisans düzeyinde öğrencilerine akademik araştırma deneyimi kazandırmak amacıyla lisans bitirme tezlerine ağırlık vermiştir.

Tezsiz Yüksek Lisans Tezleri: Lefke Avrupa Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında 14 tezsiz yüksek lisans tezi tamamlanmıştır.

Lisans Bitirme Tezleri: Lefke Avrupa Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında 9 lisans bitirme tezi tamamlanmıştır.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Geçmişten bugüne KKTC’de Türk Dili ve Edebiyatı eğitimi; Girne Amerikan Üniversitesi, Yakın Doğu Üniversitesi, Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, Doğu Akdeniz Üniversitesi ve Lefke Avrupa Üniversitesi’nde gerçekleşmiştir. Bu araştırmanın bibliyografik incelemesi, Türkoloji eğitiminin bulunduğu üniversitelerde yapılan tezlerin; tezin derecesi ve -doktora, yüksek lisans, tezsiz yüksek lisans ve bitirme projesi- hazırlanma yılı dikkate alınarak yapılmıştır.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nde Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı bulunan üniversitelerde yayımlanan tezler değerlendirildiğinde; İlk kez doktora mezuniyeti 2011’de Yakın Doğu Üniversitesinde yayımlanmıştır. En fazla (8) doktora teziye Girne Amerikan Üniversitesi Türkoloji Anabilim Dalında yayımlanmıştır, bunun gerekçesiye GAÜ’de YÖK denkliğinin bulunmasıdır.

İlk yayınlanan yüksek lisans tezi, Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi’nde hazırlanmıştır. Ancak Doğu Akdeniz Üniversitesi’nin devlet üniversitesi olması, öğrenim harçlarının daha uygun olmasından dolayı en fazla (77) yüksek lisans tezi Doğu Akdeniz Üniversitesi’nde yayınlanmıştır.

Tezsiz yüksek lisans bitirme ile lisans bitirme tezi, Türk Dili Edebiyatı Anabilim Dalını başarıyla tamamlayan öğrencilerin mezun olmak için hazırladıkları tezlerdir. İlk kez 1998 yılında Yakın Doğu Üniversitesi’nde yayınlanmış, ancak en fazla mezun Girne Amerikan Üniversitesi’nde olduğu için en fazla tez GAÜ’de yayınlanmıştır (353).

Bu çalışma Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nde Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında araştırma yapacaklara rehberlik edecektir. Böylece araştırmacılar hem güvenilir kaynaklara ulaşacak hem de zaman kazanacaklardır.

Kaynakça

- Acaroğlu, T. (1961). Bibliyografya Nedir? *Türk Kütüphaneciliği*, 10 (3-4), 135-140.
- Aksu, S. (2020). Bağdaşıklık Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 6 (13), 412-445.
- Balcı, A. (2007). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntem, teknik ve ilkeler*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Ergin, M. (1961). Türkoloji Çalışmaları II, Tez Çalışmaları. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Cilt X, s. 133-145. İstanbul.
- Strauss, A. & Corbin, J. (1998). Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory. London: *Sage Open Journals*, 1 (4), 45-68. <https://lugatim.com/s/> (Erişim: 10.12.2025)

“İyi Yayın Üzerine Kılavuzlar ve Yayın Etiği Komitesi’nin (COPE) Davranış Kuralları” çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir. / The following statements are included within the framework of “Guidelines on Good Publication and the Code of Conduct of the Publication Ethics Committee (COPE)”:

İzinler ve Etik Kurul Belgesi/Permissions and Ethics Committee Certificate:

Makale konusu ve kapsamı etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir. / The subject and scope of the article do not require an ethics committee approval.

Finansman/Funding: Bu makale için herhangi bir kurum ve kuruluştan destek alınmamıştır. / No support was received from any institution or organization for this article.

Destek ve Teşekkür/Support and Acknowledgment: Destek ve teşekkür beyanı bulunmamaktadır. / There is no statement of support or gratitude.

Çıkar Çatışması Beyanı/Declaration of Conflicting Interests: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur. / There is no potential conflict of interest for the author regarding the research, authorship or publication of this article.

Yapay Zekâ Kullanımı/Use of GenAI: Bu makalede yapay zekâdan yararlanılmamıştır. / GenAI was not used in this article.

Altay

Stratejik Araştırmalar Dergisi

Estergon Türk Kültür Merkezi No:12
Tepebaşı-Keçiören / ANKARA – TÜRKİYE

+90 312 358 94 49

+90 505 133 46 81

www.altaystratejikarastirmalardergisi.com

altay@ekoavrasya.net